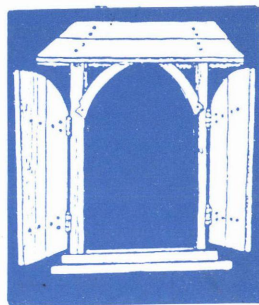

CREDO

Evangélikus Műhely

Búcsúunk
Veöreös Imrétől

Húsvét a 21. század
küszöbén

Halál

élet

örök élet

1848–49
Szabadságharc és Európa

Értelmesek értik

1999
1-2

CREDO

Evangelikus Műhely

A MAGYARORSZÁGI EVANGÉLIKUS EGYHÁZ
FOLYÓIRATA

V. évfolyam

1999. 1–2. szám

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG:

HAFENSCHER KÁROLY szerkesztő

BÁNKI JUDIT olvasószerkesztő

Veöreös Imre (tiszteletbeli elnök)

Bozóky Éva
Cserháti Márta
Fabiny Tamás
Fabiny Tibor
ifj. Fasang Árpád
Frenkl Róbert (elnök)
Harmati Béla

Jánosy István
Kovácsházi Zelma
Reuss András
Ribár János
Schulek Mátyás
Sólyom Jenő
Szebik Imre
Tóth-Szöllös Mihály

A borítót – Albrecht Dürer metszetének felhasználásával – Urai Erika készítette.

Kiadja a Magyarországi Evangélikus Egyház Sajtóosztálya. Felelős kiadó: Tóth-Szöllös Mihály.
Szerkesztőség és kiadóhivatal: 1085 Budapest, Üllői út 24. Telefon/fax: 317-1108, 317-5478. Előfizetés
egy évre 600 Ft, egy szám ára 300 Ft. Megrendelhető (külföldre is) a fenti címen. Előfizetési díj
külföldre portóval együtt 2000 Ft. A mindenkori postaköltséget is felszámítjuk. Kapható a gyülekezeti
iratterjesztésben, a Sajtóosztály Könyvesboltjában (VIII. Üllői út 24.), a Huszár Gál Könyvesboltban
(V. Deák tér 4.) és a Protestáns Könyvesboltban (IX. Ráday u. 1.)
Készült a Plantin Kiadó és Nyomda Kft-nél. 99.058

ISSN 1219-6800

Tartalomjegyzék

- 5 *Hafenscher Károly*
Pénzt vagy életet?!
- 6 Búcsúzunk Veöreös Imrétől
- 8 ***Meditáció***
Fabiny Tamás
A szeretet himnuszának mai tolmácsolása
- 9 *John Vikström*
A negyedik kosár
- 12 ***Az életről***
Kézdy Edit
„Tudod-e, ez mi?”
- 15 *Nagy Zoltán*
Gondolatok a gondolkodásról és az agyról
- 20 *Pásztor János*
Az értelmesek értik
- 25 ***Múltunkból***
Gyapay Gábor
Az 1848-49. évi magyar forradalom és szabadságharc Európában
- 30 *Kamp Salamon*
Et resurrexit
- 40 *Keveházi László*
Evangélikus lelkészek a magyar újságírás kezdetein
- 45 *Terray László*
Vajta Vilmos emlékezete
- 47 *Benczúr László*
Vállaltam
- 50 *Boleratzky Lóránd*
Ötven éve szüntették meg a miskolci evangélikus jogakadémiát
- 54 ***Az élő egyház ma***
Szabóné Mátrai Marianna – Szabó Lajos
Együtt kívánunk maradni (Az EVT VIII. nagygyűléséről)
- 59 *Kari Kopperi*
Az aranyszabály
- 64 *Szeverényi János*
Hol van Ábel, a te atyádfia?

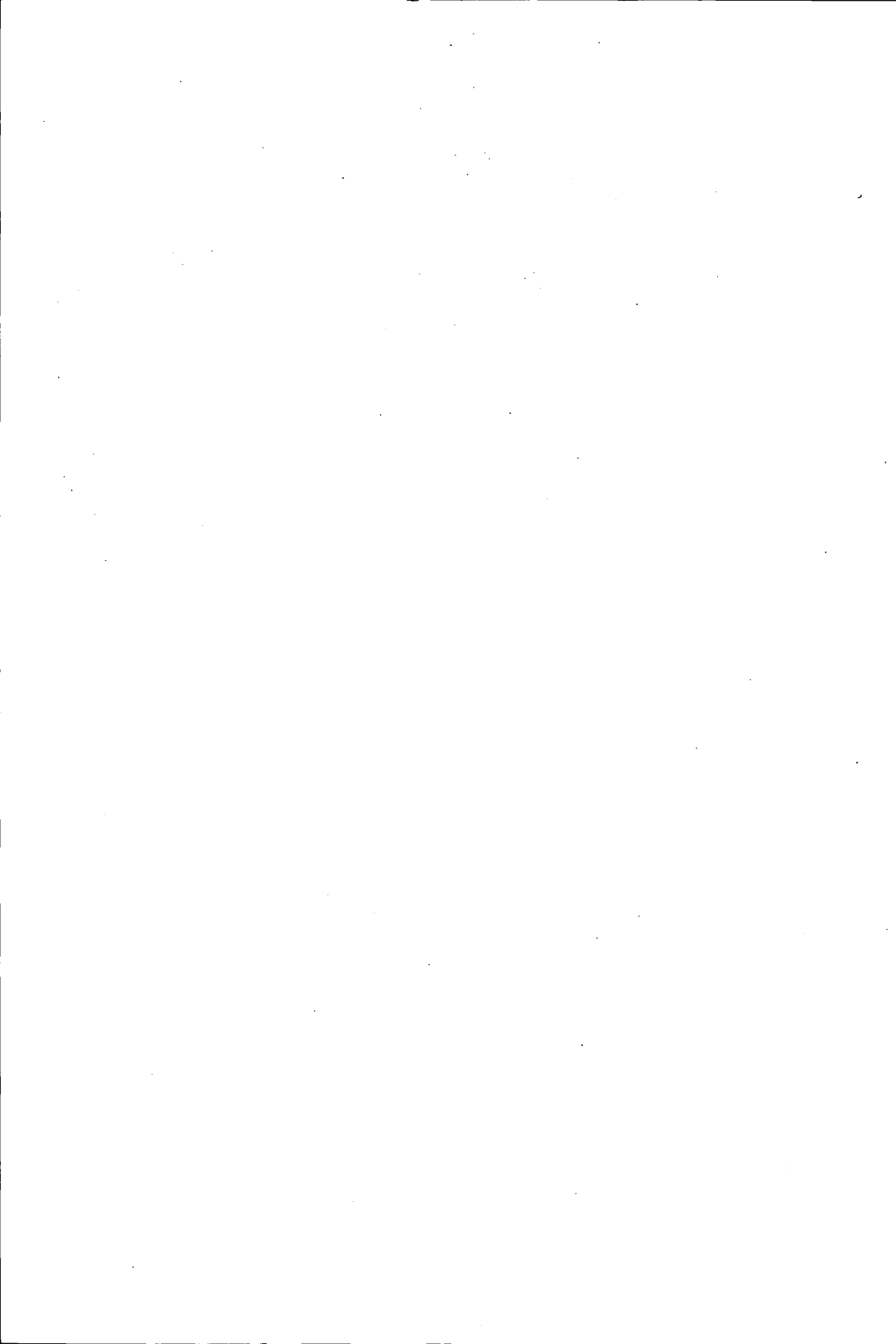
- 65 *Koháry Ferenc*
A szeretet nem tapintatlan, nem szűnik meg soha
- 67 *Krähling János*
Corpus Ecclesiarum Lutheranum Hungariae
Kezdeményezés a magyarországi evangélikus templomművészet
feldolgozására
- 69 *Bácskai Károly*
Hegyen épülő templom
- 72 *Trajtler Gábor*
Az orgona liturgikus szolgálata
- 76 *Fabiny Tibor*
Megvakult szülők – látó gyermekek
- 86 *Loyola és Luther szellemi utódai beszélgetnek*
(Interjú Szabó Ferenc jezsuita atyával)
- 89 *Nagy Gyula*
John Vikström
(Evangélikus teológia és egyházi élet a 21. század kapujában)
- 91 *Hafenscher Károly*
Krizeológia és keresztény jövőkép
- 96 Egy egyháztörténeti jeletőségű dokumentum vajúdása
Az LVSz és a Római Katolikus Egyház hivatalos közleménye
- 98 **Halál és örök élet**
Fenákel Judit
Amikor
A mondat
- 101 *Samim Kocagöz*
A bivaly halála
- 103 *Nagy László*
Kiscsikósirató
- 104 *Benczúr László*
Asszonyi Tamás érméhez
- 106 *Balicza Iván*
Hiszem a test feltámadását
- 111 **Kulturális figyelő**
Albert Zsuzsa
Pokoltánc szarvasokkal (Jánosy István 80 éves)
- 112 *D. Zámbo Enikő*
Meghasonlott kereszténység

- 114 *Benczúr László*
„...A sínek benne összecsengenek”
- 116 *Péteri Annamária*
„Es övé marad mindörökre”
- 117 *Bozóky Éva*
Somkuti Gabriella: Szembefordulva
- 118 *Bozóky Éva*
Tóbiás Áron: A magyarok vére
- 118 *Bodrog Miklós*
Gyermekáldozat
- 121 *Veöreös Imre*
Egy önéletrajz a 20. századból
- 122 *Az Ökumenikus Tanulmányi Központ nyilatkozata*
- 124 *A Protestáns Szabadegyetem konferenciája*
- 125 *Visszhang*
Pilinszky András
Válasz
- 127 *Corrigenda*

JELEN SZÁMUNK SZERZŐI:

Albert Zsuzsa költő
Balicza Iván lelkész
Bácskai Károly lelkész
Benczúr László ny. lelkész
Bodrog Miklós pszichológus
Boleraczký Lóránd ny. magántanár
Bozóky Éva író, újságíró
Fabiny Tamás lelkész
ifj. Fabiny Tibor egyetemi tanár
Fenákel Judit író, újságíró
Gyapay Gábor ny. tanár
Hafenscher Károly teológus
sKocagöz, Samim író
Kamp Salamon karnagy
Keveházi László ny. lelkész
Kézdy Edit tanár
Koháry Ferenc lelkész

Kopperi, Kari lelkész, Finnország
Krähling János építész
Mányoki János könyvtáros
Nagy Gyula ny. püspök
Nagy László költő
Nagy Zoltán professzor
Pásztor János ny. professzor
Péteri Annamária tanár
Pilinszky András egy olvasónk
Szabó Lajos rektor
Szabóné Mátrai Marianna lelkész
Szeverényi János lelkész
Terray László ny. lelkész, Norvégia
Trajtlér Gábor orgonaművész
Vikström, John ny. érsek, Turku
Zámbó Enikő újságíró
† Veöreös Imre teológus, ny. lelkész

Pénzt vagy életet?!

A finnországi svéd nyelvű evangélikus értelmiségi negyedévi folyóirat egyik tavalyi számának vezércikke viseli ezt a címet (Kristet Perspektiv, 1998*). A szerző a 20-21. századforduló létkérdésének tömör megfogalmazását adja így meg. Globálisan, regionálisan és lokálisan egyaránt életbevágó kérdés, döntést, választ váró.

Nem haramiak felszólítása, nem ágostonosok megtérésre hívása, hanem egy nagyon is józan, lehetséges alternatíva felvetése rejlik ebben a címben: *Pénzt vagy életet?*

Húsvéti számot tart kezében az olvasó. Az ÉLET kérdése a központi téma, ami körül helyezkednek el a cikkek. A biológiai élet (biosz) és az újszövetségi teljes élet (zoé) jézusi koncepciója egyaránt előkerül, mindkettő Isten ajándékaként. Mondanivalónk semmiféle utasítást nem tartalmaz, gondolkodásra, meditációra való. Az élet értelméről, tartamáról, tartalmáról, veszélyeztetettségéről, védelméről olvashatnak minden írásunkban. Meditációt író teológus, biológia tanár, orvos professzor, történész, író, költő, művész sorai találhatók húsvéti számunkban.

A kereszténység életre orientált, élet-párti vallás. Nem a megsemmisülést hirdeti, hanem az életet értékeli. Egyértelműen az élet Teremtőjében, Urában és Gondviselőjében, Folytatójában hiszünk, amikor a Miatyánkot imádkozzuk, amikor Jézus Krisztust hirdetjük, aki azért jött, hogy gazdag és tartalmas életünk legyen, amikor a Szentlelket hívjuk, hogy az örök élet reménységét támassza bennünk.

Az életet mindkét értelemben (biosz és zoé) ajándéknak és feladatnak tekintjük. Nem csupán egyéni életünket szeretjük és tiszteljük egoista módon, hanem a közösség életét is (egyház, társadalom, Földünk lakossága), azonos és más gondolkodású emberek életét. Homo viator mindegyikünk és a communio viatorum tagja, ha keresztény.

Pénzre, piacra orientált világunkban, századunk végén és egy új évezred küszöbén az életet választjuk, az életre mondunk igent és az egész élő világ fennmaradásában, gondozásában akarunk részt venni. Az elmúlt őszen Nagyváradon református püspöki gyülekezetben szolgáltam. Előadásom után asztali beszélgetés során a következő éles mondat hangzott el: „Mi itt élni akarunk, ti sokszor úgy látszik, már nem is akartok élni.” Felejthetetlen mondat ez számomra. Ha nem is tudom elfogadni, elfelejteni sem tudom. Húsvét, a keresztthalál eseménye után mozgósította a tanítványokat. Húsvét ma is mobilizálhatja a Krisztus- hívőket, hogy el ne akadjanak az úton. Pénzt vagy életet?! Egzisztenciálisan megválaszolendő kérdés.

A szerkesztő

* Kristet Perspektiv (Helsinki) Evangélikus Értelmiségi információs folyóirat. Teológiai és egyházi irányzatokat ismertet, kulturális reflexiókat, könyvismertetések tartalmaz.

Búcsúznak Veöreös Imrétől

Egyházi utak vándora útra kelt... Ismét búcsúznak, egy éven belül másodszor. 1998. júniusában Bárdossy György volt szerkesztőnkől köszöntünk el (l. 1998. 3-4. szám), aki fiatalon halt meg, 42 évesen, most Veöreös Imre tiszteletbeli elnöküinktől, elődünktől, a Diakónia szerkesztőjétől. Amikor lapunk megjelenik, már túl vagyunk a hamvasztás előtti búcsúztatásán és az urna elhelyezésén.

„Meg vagyok győződve, hogy sem halál, sem élet ... nem választhat el minket az Isten szeretetétől, amely megjelent Jézus Krisztusban, a mi Urunkban.”

Róm 8, 38-39.

Szomorú szívvel, de a feltámadás reménységével tudatjuk, hogy

Dr.h.c. Veöreös Imre

evangélikus lelkész

életének 85. évében, türelemmel viselt hosszú betegség után, 1999. február 27-én elhunyt.

Drága halottunk hamvasztás előtti búcsúztatása március 9-én, kedden 11 órakor lesz a

Fiumei úti **Kerepesi temető** ravatalozójában.

A gyászoló család

Levélcím: Veöreös Imréné
1089 Budapest, Vajda Péter utca 43/B. fsz. 6.

Azt gondoltam halálhíre vételekor, hogy véget ért megfáradt útitársunk földi utazása. Nekem Veöreös Imrével kapcsolatban mindig az úton levő vándor képe jelent meg lelki szemeim előtt. A viator, a communio viatorum egy tagja, útitársunk. Nagyon szerette az út képét. Írt az egyház harmadik útjáról, majd élete utolsó évében a negyedik útról, amit a szeretet útjának is nevezhetünk. A szeretet kiváltképpen való útjának mondja Pál apostol is (1Kor 12,12), vagy ahogyan egyik szép magyar fordításunk közli: és „most mutatok néktek egy legjobban járható utat”. Az egyházi küzdelmekben, útkeresésben résztvevő útitársunk az utolsó évben egyházunk vezetőit, olvasóit erre kérte: „E három utat számbavéve egyházunk testvéri egységére kell hangsúlyt helyeznünk. Mi testvérek vagyunk a Krisztusban! Mindenek ellenére és mindenek közben” (Kéziratban maradt tanulmánya – A harmadik és negyedik egyházi út – Budapest, 1998. július 4.)

Soktáentumú útitársunk most kilépett a sorból, előre ment, túljutott már minden földi úton. Itt a földi végállomás 1999. február 27 volt. Már minden földi állomást maga mögött hagyott: Győr, Kőrmend, Sopron, Erlangen, Gyenesdiás, Budapest, Kecskemét... Dunántúli evangélikusok, a Harangszó olvasói, az egykori Lelkipásztor olvasótábor, a Lelkésznevelő Intézet diákserege, a Kecskemét és környéke aranyhomokjának nomád felhői alatt élők, Kőbánya gyülekezete és budapesti dolgozószobájának karosszéke... Még székhez, asztalhoz kötöten is úton volt, és számontartotta útitársait: neves teológusokat és egykori lelkésztársait, a maga módján nem szűnt meg hirdetni az UTAT, az egyetlent, az Atyához és testvérekhez vezető legrövidebb Utat: Jézust. A sajtó elkötelezett művelője volt, tollforgató és írógépben fogalmazó, gyorsírással jegyzetelő, igényes, értelmiségi lelkész. Volt ereje teológiai nézeteit újraértékelni, és újabb meg újabb teológiai álláspontot foglalt el. Szobafogságában is lépést tartott Európával, nemcsak a teológia terén, de az irodalom világában, s közben új meg új kapcsolatokat teremtett újat akaró emberekkel. Hallatlan szorgalommal és önfegyelemmel dolgozott. Még telefonrögzítőmön hallhatom hangját: egy cikke iránt érdeklődött, és megkérdezte, megérkezett-e könyvéről a recenzió. (Közöljük, olvasható e számunkban...) Volt sok barátja, több ellenfele is, sok tisztelője lelkészek és nem-lelkészek között. Most elszakad tőlünk, meg kell válni a fáradt útitárstól, de Isten Krisztus Urunkban megismert szeretétől a halál sem választhatja el, amint a gyászjelentésen olvassuk és a koporsó mellett hallottuk.

Olvasóink nevében a gyászoló

szerkesztő

MEDITÁCIÓ

FABINY TAMÁS

A szeretet himnuszának mai tolmácsolása

Ha olyan kiváló szónok vagyok is, mint Kossuth Lajos, vagy Martin Luther Kinggel együtt hirdetem, hogy „van egy álmom”, de szeretet nincs bennem, olyanná lettem, mint egy leomlott templomtorony megrepedt harangja.

Ha futurológusként, a jövő mérnökeként vagy csálthatatlan közvélemény-kutatóként előre látom is a jövőt, szeretet pedig nincs bennem, olyan vagyok, mint egy összelapított üres kólásdoboz, amelyet unottan rúgnak tovább a kamaszok.

Ha akkora hitem van is, mint Assisi Ferencnek, Luther Mártonnak és egy dunántúli parasztasszonynak együttvéve, de szeretet nincsen bennem, olyanná lettem, mint a szél által cibált ördögszekér.

Ha önfeláldozóan támogatok is alapítványokat vagy tizedet adok minden jövedelmemből, szeretet pedig nincs bennem, olyanná lettem, mint aki követ ad kenyér helyett és skorpiót hal helyett.

Ha két végén égetem is a gyertyát, hajnaltól késő estig robotolok, éveken át nem megyek szabadságra, ám szeretet nincs bennem, olyan lennék, mint egy üresbelű hagyma.

Ha naponta végigjárom a damaszkuszi utat, rongyosra olvasom bibliámat és halálomra is bizakodó hittel tekintek, úrvacsorával vagy a betegek szentségével megerősítve készülök elmenni, de szeretet nincs bennem, semmi hasznom abból.

A szeretet jelentéktelen, mint amikor valaki számárháton vonul be a városba.

A szeretet nevetség tárgya, mint amikor valakinek kezébe nádszálat, fejére töviskoszorút adnak.

A szeretet balek, mint amikor valaki kínzóíért imádkozik. A szeretet esendő, mint amikor valaki azt mondja: „szomjúhozom”.

A szeretet meglepő, mint amikor valaki szelíden megszólít egy gyászoló asszonyt a hajnali kertben.

A szeretet játékos, mint amikor valaki tanítványai előtt megy Galileába.

A szeretet nem fúj egy követ a bennfentesekkel, nem kacsint össze a hatalommal, nem bizonygatja önmaga fontosságát, nem örül pártok és politikusok acsarkodásának, de együtt örül az asszonnyal, aki megtalálja elgurult drahmáját.

Nem örül az ügyeskedéssel szerzett vagyonnak, de együtt örül a mezők liliomaival és az ég madaraival.

Nem örül a doppinggal elért világcsúcshoz, de együtt örül a fogyatékos kisfiúval, aki szája szélén csorgó nyállal, nagy erőfeszítésekkel társának tudja dobni a labdát.

A szeretet soha el nem múlik. Nem veszi el szavatosságát, nem évül el, nem kerül ad acta, nem lesz unalmas, mint a tegnapi újság.

Legyenek bár istentiszteletek, véget fognak érni.

Legyenek bár egyházak, meg fognak szűnni.

Legyen bár ökumenikus mozgalom, el fog töröltetni.

Még nem találtuk meg a rák és az AIDS gyógyszerét, nem értjük távoli földrészek lakóinak nyelvét, nem fogjuk fel más civilizációk felénk sugárzott jeleit.

Ám egykor majd egyetlen asztalt ülünk körül mindnyájan, és ő lesz majd minden mindenkiben.

Mert a szeretet nélküli köteleességtudat: kedvetlen.

A szeretet nélküli felelősség: figyelmetlen.

A szeretet nélküli igazság: kemény.

A szeretet nélküli okosság: gőgös.

A szeretet nélküli barátságosság: hűvös.

A szeretet nélküli rend: kicsinyes.

A szeretet nélküli hatalom: kíméletlen.

A szeretet nélküli birtoklás: fősvény.

A szeretet nélküli adakozás: képmutató.

A szeretet nélküli vallásosság: bigott.

A szeretet nélküli hit: vakbuzgó.

A szeretet nélküli remény: fanatikus.

A szeretet nélküli élet: értelmetlen.

Most azért megmarad a hit, a remény, a szeretet, e három. Ezek közül pedig legnagyobb: **Jézus**.

JOHN VIKSTRÖM

A negyedik kosár

*Igehirdetés Helsinki evangélikus székesegyházában
az Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezet (OSCE)
ülése alkalmából, 1992. március 29-én.
Alapige: János ev. 6:1-15.*

János evangélista híradását hallottuk a sokaságról, amelynek kenyérre volt szüksége, – az akkori idők kenyérére. A kenyér-kérdés centrális téma volt az Európai Biztonság és Együttműködés folyamatában is, amelynek Helsinki adta a nevet.

Ezt említve, a kenyér szót ugyanabban az értelemben használom, mint Luther a Kis Kátéban. Ott azt kérdezi: „Mi is a mi mindennapi kenyérünk?” Válaszul fősorol néhány olyan dolgot, amire az embereknek az élethez szükségük van: étel, ital, ruházat, lábbeli, odaadó és hűséges előljárók, jó kormány, megbízható szomszédok és „ezekhez hasonlók”.

Ez a fősorolás sok olyan dolgot tartalmaz, amelyek Európa népei számára is fontosak, mint például a jó kormányzat, a béke, a jó barátok és megbízható szomszédok. Pontosan ezek azok a dolgok, amelyek azt a „mindennapi kenyeret” jelentik,

amire most a mi földrészünk embereinek és népeinek is szükségük van. Az EBESZ 1975-ös ülésén, Helsinkiben három „kosárban” helyezték el azokat a „kenyereket”, amelyek akkor éppen kézben voltak. Az első kosár a biztonság ügyeivel volt tele. A második a gazdasági kérdések, a tudomány, a technika és a környezetvédelem kosara volt. A harmadik kosár pedig mindazt tartalmazta, ami az emberi jogokkal, a kulturális cserével és az információ-közléssel foglalkozott. Nagy lelkesedés és sok várakozás vette körül itt Helsinkiben ezt a három „kosarat” azokban a napokban. De akkor is elhangzott a kérdés: „Elég lesz-e ez mindenkinek?” Úgy tűnt, hogy több volt a probléma és a szükség Európában, mint a források. Mennyire lesz elég a kenyér a három kosárban?

Hasonló volt a helyzet és ugyanez volt a probléma akkor a Galileai-tenger mellett, egy domboldalon. Ott is úgy látszott, hogy a szükség meghaladja a lehetőségeket. Egy gyermeknek volt öt árpakenyere és két hala a kosárban. Éhes férfiak, nők és gyermekek voltak köröskörül. „De mi ez ennyinek?” – kérdezte Jézustól tanítványa, András. A többieknek is el kellett ismerniük, hogy véleménye realisztikus és aggodalma jogos volt. Jézus többi segítőtársa is zavarban volt, mit tegyenek – de Jézus nem. „Ültessétek le az embereket!” – parancsolta meg nekik. Könnyű elképzelni, milyen kérdésekre kellett Jézus segítőtársainak válaszolniuk, mikor körbejártak és fölszólították az embereket, hogy üljenek le az étkezéshez.

Amikor pedig leültek a friss tavaszi fűre, Jézus fölállt. Mint vendéglátó, vette a kenyereket és a halakat, és hálát adott, kérve azokra a mennyei Atya áldását. Aztán, megtörve a kenyeret, megkezdte annak szétosztását.

Hogy mi történt ott konkrét módon, nem tudjuk. Amit tudunk, csak az, hogy volt ott egy gyermek, talán egy kis rabszolga, aki kész volt megosztani másokkal, amit magával hozott. Azt is hallottuk, hogy Jézus áldása indította el a szétosztást; azt a folyamatot, amelyben a kenyeret továbbadták szomszédaiknak, akiknek szükségük volt rá. Közben pedig addig rejtve maradt készletek kerültek elő. Azt is tudjuk, hogy az emberek úgy érezték, valami nagy csodát éltek át.

A csodára nincs magyarázat. Ha lenne, akkor nem lenne többé csoda! Az emberek meglepetésére és kérdéseire az egyetlen válasz az volt, hogy a Názáreti Jézus ott volt közöttük. Mi persze föltehetjük a kérdést: nem Jézus közelsége nyitotta-e meg kosaraikat, a gyermeké mellett? Nem az történt-e, hogy a kosarak azért nyíltak meg, mert a szívek nyíltak meg Jézus jelenlétében? Azt mindenestre tudjuk, hogy az étkezés után üres kosarak voltak köröskörül, legkevesebb tizenkettő, hogy össze gyűjtsék azokba a megmaradt darabokat.

Ma ezt a jól ismert régi történetet a szent evangélium mint jó és örömdetes üzenetet közölte velünk. Ha gondolatainkban visszatérünk attól a domboldaltól a jelen pillanatba, láthatjuk, hogy a szükségletek a mai Európában is számos helyen fölülmúlják a szemmel látható forrásokat. Jézus tanítványaihoz hasonlóan nekünk is az a kérdésünk: Hogyan lesz ez elég ennyi népnek?

Észrevehettük azt is, hogyan nőtt, sokszorozódott meg időközben az európai biztonság és együttműködés folyamata „három kosarának” a tartalma. Különösen azokra a „kenyerekre” gondolok, amelyek az emberi jogok és az információ-csere kosarába tartoznak. A legutóbbi években sokmillió ember találhatott ott kenyeret, aki a szabadságra éhezett.

De ezt a fajta éhséget sohasem lehet véglegesen kielégíteni. Időről-időre újra visszatér. A szabadság és az önrendelkezés követelményei állandó követelmények az egyén és a népek számára. Ugyanígy a biztonság követelményei is, nem is említve a szükséges anyagi megélhetés követelményeit. S ezek a szükségletek nagyon is reálisak a mai Európában.

Itt van hát az éhség valóban. Itt vannak a kosarak is. De lesz-e elég kenyér mindenkinek? Az elegendő kenyér láthatóan ma is hasonló tényezőktől függ, mint a

Galileai-tenger partján, csaknem kétezer évvel ezelőtt. Megosztani a forrásokat olyan módon, ami biztosítja a gyengébb csoportok és régiók szükségleteit, ez szolidaritást kíván a „harmadik világgal” és az egész teremtettséggel. De ez a szolidaritás nem terem meg az önző szívekben. Föltételezi a szívek megnyílását olyan módon, ahogyan az nyilvánvalóan végbement Jézus körül, a Galileai-tenger vizeinél.

Ez azt jelenti: pusztán a gazdasági és politikai struktúrák átformálása nem lesz elegendő Európa életre ébresztéséhez. Kontinensünknek is mélységes lelki és erkölcsi megújulásra van szüksége. Úgy hát ebben az évtizedben Európának – a három kosár mellett, amelyekkel már rendelkezünk – szüksége van az öt árpakenyér és két hal negyedik kosarára is: a megnyílt szívekre és a belső megújulásra.

Ezért imádkozunk most: Jövel, Szentlélek, Te élő valóság, és újíts meg minket! Te, aki megnyitottad a kosarakat ott a domboldalon, nyisd meg a mi szívünket is! Jöjj, Szentlélek Isten, és újítsd meg Európát és Európa egyházait! Jöjj, Szentlélek Isten és újítsd meg az egész világot, az egész Teremtettséget, a Te teremtett világot!

(Fordította: Nagy Gyula)

Jegyzet

A Helsinkiben kiadott, eredeti angol nyelvű kötetből: Reconciliation and Hope. Sermons, Lectures and Meditations from the Nineties (Kiengesztelés és reménység. Igé hirdetések, előadások és meditációk a kilencvenes évekből.) Helsinki, 1997. (90 lap) 14-16. lpk.

AZ ÉLETRŐL

KÉZDY EDIT

„Tudod-e, ez mi?”

Élő-élettelen-holt

„Tudod-e, ez mi? / Jó torna eszednek” – kezdődik Kosztolányi Dezső Fejtörő felnőtteknek című költeménye. Iskoláskorunk óta fűjjük a vers utolsó sorait, a kesernyés választ a találós kérdésre: „Nincs nála nagyobb jó, / mert ez a kincs. / Úgy hívják: élet. / Értelme nincs.”

Az élet rengeteg formáját ismerjük, látjuk, csodáljuk magunk körül, mégsem egyszerű a biológia nyelvén sem válaszolnunk a látszólag primitív kérdésre: *mi az élet lényege?* Mi köti össze a baktériumot, az élesztőgombát, a levelibékát és az embert? Fájdalommal tapasztaljuk, hogy milyen érzékeny, tünékeny az élet, apró, rejtett hiba miatt hirtelen, soha vissza nem fordíthatóan omolhat össze egy nemrég még közöttünk élő, mozgó társunk szervezete. Máskor viszont az élet akár félelmetesnek is nevezhető burjánzását tapasztaljuk: algák fékezhetetlen szaporodását az akváriumban, molyokét a kamrában vagy zöld növényekét egy magára hagyott kertben.

Kisgyerek-korunktól tanulunk különbséget tenni élő és élettelen, élő és holt között. Mégis tudunk-e válaszolni arra, hogy élnek-e a vírusok, amelyek jószerivel csak az életükhöz szükséges információt tartalmazzák, de azt csak más, élő szervezetbe bejutva tudják érvényre juttatni? Zavarba kerülünk az életről alkotott elképzeléseinkkel akkor is, ha meggondoljuk, hogy egyes állatok, például laposférgek, szivacsok, hidrák feldarabolódnak részeikből is regenerálódnak, s több darabban folytatják életüket, míg emlősállat részeitől ezt soha nem várnánk. Élő-e eszerint az élőlénynek egy-egy része? Élnek-e a halottakból kivett szervek, amelyek másik emberben még évekig betölthetik eredeti feladatukat?

Életerő? Életjelenségek?

A biológia tudományának születésekor, a 19. század elején az életerőt jelölték meg az élet kritériumaként. Az életerő révén különbözik a szervezet néhány kilogramm holt anyagtól, az életerő lakik a szerves anyagokban és hiányzik a szervetlenekből – állították. Amikor a század derekán Wöhler német vegyész a vizelet egyik közismert szerves anyagát, a karbamidot előállította nyilvánvalóan szervetlen anyagból (ammónium-cianáttól), maga sem hitte el kísérlete eredményét, mert hite az életerőben meggingathatatlan volt. A következtetést Berzelius volt elég bátor levonni: nincs elvi határ a szerves és szervetlen anyagok között.

A másik elterjedt lehetőség az élet lényegének megragadásra az *életjelenségek felsorolása* volt. Általános életjelenségeknek, – amelyeket minden élőnek együttesen mutatni kell – tekintették a mozgást, az anyagcserét a környezettel, a növekedést, a szaporodást és később a halált. Nagyjából egyezik ez hétköznapi elképzeléseinkkel, mégis mindegyik lehetnek gondjaink. Elnek-e például a baktériumok spórái, amelyek a kedvezőtlen körülmények (hideg, meleg, szárazság stb.) miatt betokozódnak akár évekig semmilyen életjelenséget nem mutatnak, majd a körülmények javulásakor hirtelen ismét anyagcserébe kezdenek környezetükkel, növekszenek és vadul szaporodnak? Vagy mit gondoljunk a nyugalmi állapotban lévő magokról?

Akkor sem könnyebb a dolgunk, ha egyenként vizsgáljuk az életjelenségeket, mint az élet kritériumait. A mozgással az a baj, hogy számos élőlény helyhez kötve él. A szaporodást is nehéz az élet nélkülözhetetlen jelének felfogni, hiszen ki vonná kétségbe például annak az állatnak az élő voltát, amelynek egész életében nem született utódja? Azt sem könnyű meghatározni, hogy mit nevezünk szaporodásnak. Az ivaros szaporodó fajoknál egyszerűbb a helyzet, de szaporodik-e a földieper, ha indát növeszt, s mikor az földet ér, ismét gyökeret ereszt, újabb bokrocskát hozva létre?

Ugyanannak az egyednek két része a két tő (illetve akár az egész ágyás), vagy szülő és utód? Hasonlóan kérdezhetünk az összes vegetatív szaporítási forma (oltás, szemzés, dugványozás stb.) esetében. A növekedés és a szaporodás ráadásul nem feltétlenül jellemző élethosszig az élőlényekre, az öreg almafa, vén csimpánz, idős ember se nem növekszik, se nem szaporodik, mégis él. A téli nyugalmi szakaszában lévő fa anyagcseréje is végtelenségül redukált. Az „ingerlékenység” azaz a környezeti hatásokra való reakció képessége talán a legáltalánosabb. A 20. század eleje óta azonban inkább Cannon homeosztázis-fogalmát használjuk. A homeosztázis azt jelenti, hogy az élőlény reagál az őt érő külső hatásokra, igyekszik kompenzálni azokat, ezzel bizonyos határok között állandóan tartja belső környezetét. Bármily meglepő azonban, még azt is megkérdőjelezhetjük, hogy minden élőlény halandó. Nehezen lehet halálról beszélni egy kettéosztódott egyséjtű esetében: a két utódsejt ugyanannak az információnak alapján kezdi életét (él tovább megifjodva?) mint elődje, hogy később ismét kettéosztódjon. Halálról jobbára csak az ivaros szaporodók körében van értelme beszélni.

Az életjelenségek összességével kapcsolatban lehet azonban még egy – minden eddiginél súlyosabb – aggályunk. Némi bajlódás árán kémcsőben is létrehozhatók ugyanis olyan rendszerek, amelyek valahogyan elhatárolódnak a környező víztől, anyagokat vesznek fel és adnak le abba, ennek révén növekednek, ha elérnek egy kritikus méretet ketté is osztódnak, a környezeti hatásokat pedig valamilyen szinten kompenzálják. Az élet keletkezését magyarázó elméletek is feltételeznek egy ilyen állapotot (koacervátum), amely összekötő kapocs az élettelen „ősleves” és a legegyszerűbb sejtek között, ám semmiképpen nem nevezhető élőnek, noha mutatja a felsorolt életjelenségeket. Miért nem? Az összetétele esetleges, a benne lezajló folyamatok nem szabályozottak, osztódásakor az „utódok” véletlenszerűen tartalmazzák az eredeti gömböcske egyik vagy másik részét, és egyáltalán nem biztos, hogy hasonlítanak „szülőjükre”.

Az élet egységei

Ha az élet egységeit keressük, az élő szervezeteket egyre kisebb, még önálló részekre bontva, a sejtekhez jutunk. A bevezetőben említett vírusokon kívül minden élőlény sejtjes felépítésű. A biológia, mint tudomány fiatalságát részben magyarázza, hogy viszonylag későn – a múlt század derekán – jutottak a sejtjes felépítés általánosságának gondolatára, előbb a könnyebben mikroszkopizálható növények körében a botanikus *Schleiden*, majd az állatokra vonatkoztatva *Schwann*. A sejtekből szövetek,

szervek, egyedek és több egyedet magukban foglaló rendszerek épülnek fel. Ezeket nevezzük az *élővilág szerveződési szintjeinek*. Mindegyikükre jellemző, hogy az új szint több, minőségileg más, mint az azt alkotó kisebb részek összessége. Ha az élet kritériumait akarjuk meghatározni, a sejtés szerveződés szintjén kell tehát megtennünk. Ezen a szinten a termodinamika, a biokémia, a genetika eszközeivel, fogalmaival dolgozhatunk.

Az élet molekulái?

Sok kérdőjelet eloszlatott az információhordozó molekulák – nukleinsavak, legtöbbször DNS – felfedezése. Nem véletlen, hogy James Watson *A kettős spirál* című könyvecskéjében így ír arról, hogy kollégája idő előtt kifecsegte majdnem kész DNS-modelljüket: „Még a gyomrom is émelygett, mikor Francois berobbant az Eagle-be, hogy minden hallótávban ülő vendégnek elmondja, hogy felfedeztük az élet titkát.” *A DNS-molekula információja irányítja az őt tartalmazó szervezet egész biokémiáját.* Az önmagát másoló, replikáló DNS-molekula egyúttal biztosítja, hogy minden osztódó sejt teljes információja bekerüljön mindkét utódsejtbe. *A DNS-nek – noha nem szervezet, csak egy nagyobb molekula – éppen úgy, sőt, még inkább alaptulajdonsága a szaporodás, mint az összes élőnek.* E tulajdonságai alapján nevezte el Dawkins a DNS darabkáit – zseniálisan és úgy tűnik véglegesen „önző gének”-nek. Az élet azonban nem azonosítható a DNS-molekulákkal sem: a tiszta DNS csak kis kristály az azt körülvevő sejt nélkül, önmagában semmiképpen nem nevezhető élőnek.

Tudod-e, ez mi?

Végül is azt mondhatjuk, hogy az *élő rendszerek környezetükkel anyagcserét folytatnak, a bennük zajló folyamatok szabályozottak, illetve vezéreltek, tartalmazzák a működésükre vonatkozó összes információt, és válaszolnak az őket érő hatásokra, míg maguk bizonyos tekintetben állandók maradnak (homeosztázist mutatnak).* A növekedés, szaporodás és a halandóság általában az élők jellemzője, de nem szükségszerűen jellemez minden élő minden pillanatban.

Talán csalódást kelt meghatározásunk bonyolultsága. „Az élet a halál ellentéte” – írta az Enciklopédia. Nekünk kevésbé frappáns meghatározás adatott. A fizikai-kémiai, biokémiai, genetikai, termodinamikai talajon álló, matematikai eszközökkel dolgozó elméleti biológia fáradozik azon, hogy az élet lényegét pontosabban meghatározza. Mi végre? A dolog szépségén túl két gyümölcse is lehet ez elméletalkotásnak. E kutatásnak az eredményei talán közelebb visznek az élet keletkezését leíró modell megalkotásához. Az élő sejt működésének pontosabb modellezése pedig elengedhetetlen feltétele annak, hogy be merjünk avatkozni abba, például génmanipulációval. Manipulációink következményeit csak így láthatnánk előre.

Irodalom

- 1 Benedek István: A tudás útja. Gondolat, Bp, 1972.
- 2 Biológiai lexikon. Akadémiai Kiadó, Bp, 1978.
- 3 Dawkins: Az önző gén. Gondolat, Bp, 1985.
- 4 Gánti Tibor: Az élet princípiuma. Gondolat, Bp, 1978.
- 5 Francois Jacob: A tojás és a tyúk. Európa, Bp, 1974.
- 6 James Watson: A kettős spirál. Gondolat, Bp, 1970.

NAGY ZOLTÁN

Gondolatok a gondolkodásról és az agyról

G. R. Taylor a BBC tudományos rovatvezetője, képzettsége szerint biológus, 1968-ban egy nagyhatású könyvet jelentetett meg, *The biological time-bomb* címmel, ami két év múlva már magyarul is olvasható volt. Biológiai pokolgép címe, ha lehet, még mehökkentőbb volt. A felzaklató látomás, ami a kor biológiai kutatásainak eredményei alapján fogalmazódott meg, a modern biológiát, mint a 21. század meghatározó tudományát jellemzi.

A fejlődés irányát már a francia felvilágosodás korában egyesek megsejtették. Diderot ironikus látomásában (D’Alambert álma) megjövendölte a tulajdonságok alapján történő genetikai kiválogatást, az emberi magzatok manipulációját. Valóban, melyek voltak azok a kérdések, amelyeket Taylor prognózisa alapján a biológiának meg kell válaszolnia az ezredfordulói: Hogyan keletkezett az élet? Mi okozza az élőlények, fajok változékonyságát? Mi az öregedés lényege, mi okozza a halált? Hogyan „működnek” az élőlények? Mi szabályozza az élőlények viselkedését, hogyan működik az agy? Mi határozza meg az öröklődést? Mi az alapja az egyedfejlődésnek?

A továbbiakban a Taylor féle megoldási lehetőségek közül az agyműködés megértésére tett erőfeszítésekből kívánok néhány érdekes gondolatot áttekinteni. Egy évtizeddel ezelőtt az amerikai elnök meghirdette az agy évtizedét. Ez a látványos lépés az amerikai idegrendszerrel foglalkozó kutatók nagy szakmapolitikai sikere volt. A megkülönböztetett várakozás kétségtelenül számos felismerést eredményezett, ugyanakkor világhosszá vált, hogy a részletek feltárása újabb és újabb kérdések százait generálja, és egyre nehezíti egy átfogó koncepció kidolgozását. A megismerés rádiuszának növelése az ismeretek gömbfelszínének hatványozott gyarapodását eredményezi.

Az agyműködés megértésére tett kísérletek történeti előzményei

Jelen tudásunk az agyról, az agy működéséről, az emberi magatartásról és a gondolkodásról a múlt század második felében körvonalazódott. Őt tudományterület együttes fejlődése eredményezte ma is érvényes ismereteinket, ezek a neuroanatómia, az embriológia, az élettan (fiziológia), a gyógyszer-tan (farmakológia) és végül a lélektan (pszichológia).

A mikroszkóp feltalálásáig és a megfelelő preparatív technikák kidolgozásáig (agy megőrzése, fixálása, majd metszetek készítése és festése) nem volt lehetőség a Galenus által javasolt agykoncepció cáfolatára. Galenus a központi idegrendszert ugyanis mirigyként képzelte el és az idegpályákat olyan csőrendszernek, melyen keresztül az agyvíz elkerül a különböző testrészekbe és ezen keresztül „humoralis” szabályozás történik. A központi idegrendszer struktúrájának sok tekintetben ma is helytálló leírása két spanyol orvos tevékenységéhez kötődik. *Camillo Golgi és Santiago Ramon y Cajal* ezüstözéssel módszerrel láthatóvá tették az idegrendszer elemi egységét képező idegsejtet, a neuront. Cajal azt is leírta, hogy különálló, de egymáshoz kapcsolódó neuronok, idegsejtek alkotják az idegrendszert. A mai modern agykutatás egyik pillére a Cajal által leírt *neuron doktrina*. Idegsejtek, melyek szinapszissal, speciális kapcsoló szerkezetekkel kapcsolódnak egymáshoz. Ma már tudjuk, hogy gátló és serkentő rendszerek egymással egyensúlyban működnek, tudjuk, hogy a kapcsolatokat közvetítő anyagok felszabadulása, illetve ezt követően a sejtmembrán-

non ion csatornák átmeneti megnyílása szabályozza. Tudjuk, hogy egy-egy neuronnak akár 10 000 szinaptikus kapcsolata is lehet. Egyre többféle molekulát ismerünk meg, amelyek a szinaptikus transzmisszióban [idegsejtek találkozásánál az ingerület továbbítása] vivőanyagként működnek.

A neuron doktrína megerősítését szolgáltatta az embriológia. Múltányos megemlíteni, hogy *Ross Harrison* szövettenyésztő módszerrel közvetlenül is be tudta mutatni a neuronok növekedését, a nyúlványok kialakulását.

A neurofiziológia alapját már a 18. század végén *Luigi Galvani* fektette le, bemutatva, hogy az izomsejtek működése elektromos jelenségekkel kísért. A múlt század végén *von Helmholtz* igazolta, hogy az idegsejtek nyúlványain végigszárguló ingerület lényegében egy elektromos impulzus, tehát az információáramlást elektromos jelenségek kísérik. Ma már ismertek molekuláris szinten is azok a membránjelenségek, ionáramlások, amelyek elektromos feszültség hullámot hoznak létre.

A farmakológiai módszerekkel ugyancsak már a múlt században megtették azokat a megfigyeléseket, amelyekben különböző anyagok hatását igazolták az idegek speciális kötőhelyeire, receptoraira. *Claude Bernard*, *Paul Ehrlich* és mások ezekkel a megfigyelésekkel teremtették meg a kémiai szinaptikus transzmisszió-kutatás alapjait. Ezek a vizsgálatok a mai gyógyításban a neurológiában, de különösen a pszichiátriában alkalmazott gyógyszerek kifejlesztéséhez jelentették az indítást. A szinaptikus transzmisszió befolyásolásával kezelni lehet a depressziót, a szorongást, a Parkinson-kórbán megjelenő mozgászavart, az epilepsziás rohamot – hogy néhány jellegzetes példát említsék.

Az agy működésének globális megértése, a magatartás biológiai szabályozásának feltárása a mai agykutatás talán legizgalmasabb területe. Az erre vonatkozó első elképzelések már a görög filozófiában megjelentek. A pszichológiai jelenségek reflexológiai leírása *Descartes*-tól, *Hume*-tól és *Locke*-tól származik. A magatartás tudományos leírása és elemzése századunkban kezdődött, de az etológia egyik alapítója kétségtelenül *Darwin* volt.

Néhány alapelv az agyműködés megértéséhez

Az agyműködés leírásának első koncepcionált kísérlete a múlt században egy osztrák neuroanatómustól, *Franz Joseph Gall*-tól származik. Gall híres agytérképén, anatómiájában és működésében is 35 egymástól élesen elkülönülő központot írt le. Minden egyes terület megfelel egy-egy külön mentális működésnek. Ilyenekről ír, mint nagylelkűség központja, anyai szeretet központja. Meg volt győződve arról, hogy egy-egy funkció gyakorlása, a fokozott használat a centrum növekedését eredményezi.

Gall naivitása, mechanikus szemlélete ellenére előfutára volt annak a lokalizációs törekvésnek, ami az agykutatás egyik meghatározó hajtóereje. Gall koncepciója sok tekintetben mai napig hat és számos területen érvényes, jóllehet nem annak eredeti naiv formájában. A lokalizációs törekvések első agypathológiai korszakát jelentette a német *Voght* házaspár munkássága. Az agydaganatok, agytrombózis, vagy vérzések eseteiben a precíz tüneti leírást összevetették az agyboncolás leleteivel. Így nagyszámú adat gyűlt össze, és az ideggyógyászatban az ismeretek oly mértékben bővültek, hogy a gondos vizsgálat és tünetelemzés után a károsodás helyét és nagyságát meglepő pontossággal meg tudták állapítani. A szovjet-orosz *Lurija* a háborúban agysérülést szenvedett katonák neuropszichológiai vizsgálatával, *Brenda Millner* és *Penfield* Montrealban, az agyműtétek közben végzett agyi ingerléssel tudtak újabb adatokat gyűjteni és segíteni a neurológia diagnosztikai törekvéseit. A mai modern képalkotó technikákkal (CT, MRI, SPECT, PET) tovább finomodott egy-egy agyi struktúrára és annak funkciójára vonatkozó elképzelésünk.

Ezzel a fejlődési iránnyal szemben hamarosan kialakult egy más irányú szemlélet. Ez éppen a galli koncepció állatkísérletes megerősítésének szándékából nőtt ki. *Pierre Flourens* az állatok magatartásának elemzése alapján arra a megállapításra jutott, hogy a magatartásszabályozás nem lokalizálható egy-egy agyterületre, az, az agy egészének működéséhez kötött. Ebből nőtt ki az a koncepció, hogy a gondolkodás, a magatartás nem egy meghatározott régióhoz, hanem a globális agyműködéshez kötött. Az agy (agyi félteke) mint egész működik. Ezt a szemléletet fogalmazta meg számos filozófiai megközelítés is, tagadva a szimplifikáló lokalizációs tan érvényességét a komplex pszichés, intellektuális és mentális működésben.

A két koncepció együttes érvényességét, nem-komplementáris kapcsolatát igazolja a modern neurobiológia, neuropszichológia. A *lokalizációs mozaikszerű* működés, vagy az *aggregált globális* működés koncepciója helyett mai ismereteink szerint a központi idegrendszerbe jutó ingerek *párhuzamos feldolgozása* (*parallel processing*) következik be. Az inger-ingerület feldolgozása és továbbítása tehát számos egymástól lényegében független rendszeren keresztül valósul meg.

Az inger-ingerület feldolgozásánál a párhuzamosság mellett az ingerület konvergenciája, a központok egymás alá-fölérendelt hierarchizált szerveződése valósul meg. Az ingerfeldolgozás kapu elmélete további, a finom szabályozás komplex rendszerét írta le. A szükséges és elégséges ingerület egy izgalmi állapot kialakulásához és további központok aktiválódásához a szabályozás rendkívül komplex rendszerét valósítják meg. Mind a percepció [ingerek érzékelése és feldolgozása], mind az expressziós és mozgásos jelenségek tehát több szinten szerveződnek, ezek csupán részben tudatosulnak, érik el az agykérget. A párhuzamos feldolgozás a struktúrák sérülésénél nagy rezerv kapacitást biztosítanak.

A neurobiológiában alapelv volt, hogy neuronok a születést követően nem képződnek, a neuron nem osztódik. Annaira specializálódott sejtek az idegsejtek, hogy a működés megváltoztatásához szükséges DNS-kód nem áll rendelkezésre. Sokáig a szinaptikus plaszticitás tényét is megkérdőjelezték, képtelennek ítélve a neuront az élet későbbi szakaszaiban új kapcsolatokra. Az új kutatási eredmények meglepő adatokat szolgáltatottak megkérdőjelezve ezeket a dogmákat. Az idegrendszert ért katasztrofális károsodás, agyzúzóadás, trombózis miatti sejtpusztulás a nem károsodott agyszövet neuronjaiban, az embrionális életperiódusban aktív, később inaktiválódott géneket ismét aktiválják. A központi idegrendszer mintegy embrionális regresszióba kerül és ebben az állapotban azok a gének, melyek a neuronok plaszticitásáért felelősek, más szóval az új körülményekhez való alkalmazkodás, új funkció kialakulását irányítják. Átmenetileg aktívvá válnak, ez biztosítja az agyszövet funkciójának plaszticitását, formálhatóságát.

Az állatkísérleti eredmények megerősítették azokat a megfigyeléseket, hogy a sikeres rehabilitáció során az előzőleg megsérült központ környezetében az ép szövet átveszi a kiesett működését. Ez új szinaptikus kapcsolatok kialakulásával is jár.

Az agyról kialakított koncepció változását jelentik azok az állatkísérletek, amelyekben igazolták, hogy mesterségesen előidézett agytrombózis tüneteinek elhalványulásához, a gyógyuláshoz megfelelő „pszichoszociális” környezet kell, az állat sem egyedül, sem olyan ketrecben nem gyógyult teljes mértékben, ahol túl sok állat volt. Az optimális létszám mellett az állatok agyában olyan növekedési hormonok jelentek meg, amelyek az idegrendszer regenerációját szabályozzák, és amelyek a működések visszatérését biztosították. Itt tehát a szociális környezet, a genetikai szignál és a neuronális plaszticitás összefüggését sikerült bizonyítani.

A gondolkodás és az agy, a „brain and mind” problémakör

Az agy működéséről évente sok ezer tudományos munka jelenik meg. A molekuláris genetikától a klinikai neurológia és pszichiátria területéig számos megközelítésben igyekeznek választ adni egy-egy részproblémára, az agy egészének működésére vonatkozó átfogó tudományos magyarázatot annál kevesebben kísérelnek meg felvázolni. A kérdés jelentős ismeretelméleti vonatkozásai tovább riasztják az agykutatásban egyébként járatos szakembereket. Érdekes ugyanakkor, hogy szinte mindenkinek, aki e területen dolgozik, van saját elképzelése, munkahipotézise ezzel a problémával kapcsolatban.

Két nagy rendszer működik a központi idegrendszerben, a percepció és a mozgató rendszer. A percepció, azaz a külvilági ingerek érzékelése és feldolgozása magában foglalja az érzékszerveken keresztül a központi idegrendszerbe jutó összes információt. Ezek a primer fizikai ingerek az érzékszerveken érző pályákon különböző relé-állomásokon át jutnak a primer érzékelő agykérgi központba. Közben az elemi érzékelésből komplex, a külvilágot tükröző érzet keletkezik. A primer érzet az emlékezetben lévő hasonló élmények tükrében nyeri el végső jelentését, tehát a percepció minősítéséhez szükség van a memória funkcióra. A másik nagy rendszer a mozgató rendszer. Ennek részletezésétől a tanulmányban eltekintünk.

A két nagy rendszert integrálja és a magasabb működéseket koordinálja a három asszociációs agyterület. A homloklebezy asszociációs áréája, a homloklebezy elülső 2/3-a felelős a gondolkodásért, a kognitív viselkedésért, valamint a motorikus tervezésért. A második asszociációs terület kissé fedetten a halántéklebezy belső felszínén, első pólusán, illetve a homloklebezy alsó felszínén van és limbikus agykéregnek nevezzük, e terület kapcsolata az emlékezéssel, illetve az érzelmi viselkedéssel jól ismert. Végezetül a fali lebezy asszociációs területe, a fali, a halántéki és nyakszirti lebezy találkozásánál az a terület, ahol a magasabb érzékelési integráció, a nyelvi jelek dekódolása (beszédmegértés) lokalizálódik. A komplex, magasabb pszichikai működéshez az agy egészének működése mellett specifikusan kiemelt funkciója lehet egy-egy területnek. A magasabb működések megértését tovább nehezíti az agy asszimetriája, a domináns bal félteke miatt alakul ki a jobbkezesesség (motoros pályák kereszteződnek), a domináns oldalhoz kötődik a beszéd, a bal oldal inkább analitikus módon működik, míg a jobb inkább a folyamatok egészének megragadásában játszik szerepet.

A kreatív gondolkodás, az intellektus agyi, strukturális megfeleltetése a klinikai tapasztalatok alapján ugyan bizonyos mértékig támpontokat nyújt, elsősorban a funkciókiesés, az elbutulás, a demencia elemzése alapján. Az ítéletalkotás, az absztrakciós készség, a fogalmi hierarchizáció felismerése a homlok és halántéklebezy működéséhez kötött. Az Alzheimer-kórban például a mentális hanyatlás elsősorban ezeknek a területeknek a sorvadásához kötött. A gondolkodás és az agy problémájához ezek az elemzések valójában nem vittek közelebb.

A gondolkodás folyamatát *Popper* és *Eccles* modellje alapján a következőképpen képzelhetjük el. A gondolkodás az agy működéséhez kötött, mások számára nem érzékelhető, a gondolkodó szubjektív tapasztalata magáról a folyamatról. A gondolkodás általában problémamegoldó, amennyiben definiált a végpont, vagy a végpont meghatározása is lehet a gondolkodási folyamat célja. A folyamatok bennünk és körülöttünk három egymással gazdagon kommunikáló világban játszódnak *Popper* szerint. Az első az objektív külvilág, ehhez tartozik az anorganikus világ, az élővilág (beleértve az emberi agyat is) és az ember által készített tárgyak, eszközök. A második világ az öntudat állapotától függő világ, a szubjektív ismeretek összessége, a percepció, a gondolkodás, az emóciók, emlékek, álmok és kreatív álmodozás, a késztetések világa. A harmadik világ *Popper* szerint az emberi tudás objektív megjelenése, amihez

a kulturális örökség és annak materiális megnyilvánulásai, filozófiai, teológiai, tudományos, történelmi, irodalmi, művészeti és technológiai ismeretek tartoznak. Továbbá a tudományos problémák megfogalmazásának és a kritikus argumetációnak a rendszere tartozik ide.

A gondolkodás filozófiai, ismeretelméleti megközelítéséhez egy biológiai kísérlet-sorozat ad támpontot. Gondolkodási feladatot végző kísérleti személynél, szenzorosan deprivált [érzékelésében korlátozott] helyzetben (a gondolkodási feladat közben perceptív működést kizáró helyzetben) az agyi anyagcsere fokozódását elsősorban a homloklebeny asszociációs területein lehetett kimutatni. Tehát a néma gondolkodás jól kimutatható változást okoz az agyban, ez különböző, a gondolkodási feladat jellegétől függően különböző lokalizációjú lehet.

Két lehetséges megközelítésben lehet magyarázni a jelenségeket. A materialista (paralellizmus, epifenomenalizmus, vagy identitás teória) megközelítés szerint a gondolkodás minden mozzanata egy adott terület neuronális működéséhez kötött. Popper szerint ez a megközelítés az első világ zártságát tételezi fel.

A másik dualisztikus interakcionista megközelítés. E szerint az első világ a gondolkodásban az öntudat által meghatározott második világgal kerül kapcsolatba a liaison (asszociációs) agyon keresztül (lásd később). Ezzel szemben a kritika úgy hangzik, hogy a nem materialista jellegű gondolkodás megtud-e valósulni az agyi struktúrában.

Ezen a ponton egy kvantumfizikával foglalkozó elméleti fizikus, Margenau segíti tovább okfejtésünket. Az elemi részecskék bizonyos körülmények között se nem energia, se nem anyagi természetűek. Különböző megnyilvánulásait a véletlen határozza meg. Margenau ehhez hasonlónak ítéli a *brain-mind* (agy-gondolkodás) dilemmát, azaz a komplex agyi működést olyan neuronok biztosítják, amelyekre ugyancsak a véletlenszerű megnyilvánulások a jellemzőek. Ez a véletlenszerű változás külső energia nélkül következik be. A gondolkodásnál tehát a neuronok véletlenszerű állapota energiaközlés nélkül határozza meg az agyi aktivitást. Ennek alapján az első világ anyag- és energiafüggő, míg a második, a mentális események tere nem az. A *brain-mind* interakció hasonló a kvantummechanika valószínűségi teréhez, mely se nem energia, se nem anyag, mégis van hatása a részecskékre. Még specifikusabban szellemi koncentráció, figyelemkészülődés vagy tervezett gondolkodás olyan neuronális változásokat okoz, ami hasonló a kvantumfizika valószínűségi teréhez.

Mi lehet ez a neuronális állapotváltozás, mely nem energiafüggő, s mely megfelel a fenti kritériumoknak? Ez Eccles szerint a szinaptikus (ingerület továbbító) jelenségekben keresendő. Mint ismeretes a sejtek mintegy 10 000 szinaptikus kapcsolattal rendelkeznek. Egy-egy preszinaptikus aktív zónában mintegy 30-50 apró hólyag, vesiculum van. Egy-egy vesiculum 5-10 000 transzmitter molekulát tartalmaz. A sejt aktív működésénél is csak a vesiculumok egy része ürül és idéz elő a másik idegsejt membránján olyan változást, ami végül is egy ingerületi hullám indulását a neuron aktiválódását idézi elő. A vesiculumok ürülésének valószínűsége a liaison (asszociációs) agyi területeken hasonló a gondolkodás, a figyelem esetén, mint ahogy azt a kvantummechanikai modellben leírták. A vesiculumok mozgása és viselkedése megfelel a heisenbergi bizonytalansági relációban megfogalmazott princípiumoknak. Lényegében a preszinaptikus vesiculum már membránnal érintkező részén bekövetkező változás a membrán megnyílásának valószínűsége határozza meg a rendszert. A preszinaptikus vesiculumok helyzete véletlenszerű, és megteremti a lehetőséget a mentális működésre. A mentális intenció [a tudatnak valamely tárgyra irányulása], a szinaptikus működés valószínűségét megváltoztatja. Más szóval a mentális intenció reliabilitása függ a vesiculumok véletlenszerű állapotától. Ez az állapot nem külső energiától függő.

A heisenbergi bizonytalansági reláció, a kvantumfizika valószínűségi principiuma mint magyarázat a gondolkodás szerveződésében, Eccles újszerű gondolata. A véletlenszerű mozzanat megjelenése adhat magyarázatot az olyan kreatív gondolkodási teljesítményre, ami nem vezethető vissza a tapasztalati világból akkumulálódó ismeretekre. Ez az a transzcendens mozzanat, ami a gondolkodásunk jelenségeit bekapcsolja az univerzum általános törvényeibe. A rendszer, mely hordozza ennek a működésnek a lehetőségét komplexitásában meghaladja azt az elképzelést, amit Eccles több, mint 10 évvel ezelőtt ismert, és aminek alapján megfogalmazta a *brain-mind* probléma egy lehetséges megoldását. Ismeretelméletileg azonban olyan irányt jelölt ki, ami az agy-gondolkodás, test-lélek, anyag-szellem dichotomizált antagonizmusát [működésbeli ellentmondását] föloldja.

PÁSZTOR JÁNOS

Az értelmesek értik

*„Tudjuk, hogy az Isten Fia eljött,
és értelmet adott nekünk arra,
hogy megismerjük az igazat,
és hogy mi az igazban, az Ő Fiában,
a Jézus Krisztusban vagyunk.
Ez az igaz Isten és az örök élet.”*

1 János, 5:20

René Descartes, a 17. század gondolkodója a „modern filozófia atyja” óriási fordulatot hozott az európai gondolkodásba azzal, hogy *a gondolkodó ént helyezte életértelmezése középpontjába*. Vele kezdődtek el azok a szellemi mozgalmak, melyeknek kiindulási pontja „az én, mint a tapasztalat és megértés alanya” – Helmut Thielicke véleménye szerint.¹ Ez valóban nagy változást hozott, mivel addig a keresztény Európában Isten volt a gondolkodás közép- és kiindulópontja. Azelőtt a filozófia csak a teológia szolgálóleánya lehetett. Esetleg arra szolgálhatott, hogy az Istent – az ő közeledése-kinyilatkoztatása nyomán, – hittel megragadó ember a maga döntését és annak következményeit átgondolja.² Descartes-nál és utána a Felvilágosodás kibontakozó filozófiájában a gondolkodó „én” kerül a középpontba: *a gondolkodás antropocentriskussá válik*. Ennek óriási hatása lett a teológiai gondolkodásra, és – a különféle „izmusokban” mutatkozó torzulásokat hozott létre, az életről vallott felfogásban is.

I.

*A Felvilágosodás számára nem volt szükségszerű a vallással való teljes szakítás. Az azonban tény, hogy a hit és ismeret, teológia és a többi tudomány között szakadék támadt.*³ A szekularizálódott gondolkodás mégis megőrzött a bibliai hit és életértelmezés dinamikájából néhány lényeges vonást: így például a jövő felé bizakodva forduló magatartást. A Szentírás hatása a közgondolkodásra – egyebek között – abban nyilvánult meg, hogy a sok primér kultúrára jellemző, önmagába visszatérő ciklikus⁴, vagy a mozdulatlanságot alapnak tekintő statikus időszemlélet helyet adott a bibliai látásnak. Ennek lényege, hogy *az időnek van kezdete, és lesz vége is*. Közben az idő

nem önmagába fordul vissza, hanem az ígéret és beteljesedés mozgástörvényei szerint folytonosan halad előre: minden beteljesedés újabb ígéretet hordoz, és várakozásra biztat. A legnagyobb beteljesedés az *Inkarnáció*, mely Krisztus Lélek által való újabb és újabb jelenlétének ígéreteit hordozza magában, egészen az Ő visszajöveteléig az idő végéig, mely az új ég és új föld ígéretével továbbra is a jövő felé fordít.⁵

Az Egyház és teológiája ellenőrzése alól kiszakadó európai gondolkodás a maga belső dinamikája szerint fejlődik, de *továbbra is bizakodva*, optimizmussal tekint a jövő felé. Mintha az emancipált, szekularizálódott gondolkodást a bibliás dinamika repítette volna fel a magasba, ahol azután az attól mint hordozó rakétától elszakadva, saját mozgástörvényei szerint folytassa útját.

Ezt a szekularizált optimizmust tovább erősítette a felgyorsuló ipari-technikai fejlődés, mely alkotásaival szinte mindenkit elkápráztatott. A század elején az első sikeres repülések után (Wright-testvérek) arról írtak a nagy párizsi és londoni újságok, hogy a repülőgép véget vet egyszer s mindenkorra a háborúnak, mert közel hozza egymáshoz, és testvérré teszi az embereket. Ez az optimizmus került ugyan krízis helyzetekbe, de ezekből az újabb sikerek kiutat jelentettek. *Az első nagy krízist az első világháború⁶ jelentette*, amikor először használtak repülőgépeket emberek legyilkolására. Később sorozatban jöttek és jönnek a sikerek és a válságok: a Holocaust, Hiroshima és Nagaszaki, a kibontakozó atomkorszak, majd egyre növekvő jelentőséggel a környezetszennyezés. Ezekben, a technika fejlődésétől is segítve, sikerrel átjutott a modern optimizmus. Legutóbb az elektromos távközlési forradalom csodáival – mesterséges bolygók segítségével folytatott televíziós adások, az Internet világhálója, és az E-mail – kapott újabb muníciót az optimista jövővárásra.

Mindezek ellenére *napjainkban ez a többszáz éves optimizmus kimerülni látszik*. Világossá lett, hogy az immáron önmaga és környezete teljes elpusztítására is hatalmas ember, nem képes a saját bűnei okozta krízisek eredményes kezelésére. *A kialakulóban lévő szemléletet a teljes pesszimizmus jellemzi*. Ez mutatkozik még a sci-fi könyvekben és filmekben is, melyek nagyon sötét jövőképet tárnak az emberek elé. A legtöbb amerikai sci-fi filmben valami nagy katasztrófa után a civilizáció romjai között szétrombolt karosszériájú, de – jellemző módon még mindig mozgó – autókön rohagnak, és gyilkolják egymást az emberek a katasztrófát ugyancsak túlélő automata fegyverekkel.

Ezek a filmek és írások kifejezik azt a pesszimista világszemléletet, melyet *posztmodernnek* neveztek el, mert *a modern korok korlátlan optimizmusa végéhez ért*. A régi történetek elveszítették vonzerejüket, – mondja a posztmodern egyik jelentős gondolkodója.⁷ Nincs egyetemes erkölcsi mérce, és alig van reménység. Ami megmaradt az ugyancsak pusztulás előtt álló régi római civilizáció *carpe diem*⁸ életszemlélete, mely a modern fogyasztói társadalom, a média segítségével mesterségesen gerjesztett, valójában soha be nem teljesedő várakozásai között alakult ki.

Mindennek okát elsősorban három tényezőben láthatjuk:

1. Kiderült, hogy a technikai civilizáció csodákat létrehozó tevékenységével lassan, de egyre gyorsuló mértékben fosztja meg az egész emberiséget a lét alapvető feltételeitől. Az ember, a neki adott isteni parancsot figyelmen kívül hagyva⁹, nem úgy művelte a földet, hogy azt megőrizte volna (1Móz. 2,15). *Önpusztító civilizációt alakítottunk ki*: Földünk, vízünk és levegőnk egyre mérgezetlenebb körülvölünk.¹⁰
2. Minden eddiginél nyilvánvalóbbá lett, hogy a technikai civilizáció mindenekelőtt az eredményesebb gyilkolást szolgálja. Már Lamekh dicsekedett azzal, hogy a fia által készített karddal gyilkolt. (1Móz. 4,22-24.) Az atomenergiát először gyilkolásra használtuk. A számítógépeket és az E-maileket is hadi célokra fejlesztették ki.

Láthattuk a közelmúltban a ruandai és kelet-kongói menekülttáborokat, melyekben nem volt sátor, nem volt víz, de ott voltak a legmodernebb kézfegyverek. Vörösmarty – Jeremiás próficiáját visszhangzó – múlt századi látomása¹¹ valósul meg napjainkban minden eddiginél nyilvánvalóbban:

„midőn azt hinnők, hogy tanul, Nagyobb bünt forral álnokul. Az emberfaj sárkányfog vetemény. Nincsen remény. Nincsen remény.”¹²

3. Francis *Fukuyama*, amerikai-japán író még tíz évvel ezelőtt is úgy beszélt a Nyugatnak a kommunizmus összeomlásával bekövetkezett győzelméről, hogy ezzel a történelem vége elérkezett: *Megvalósult a tökéletes rendszer*. Itt vagyunk az egyetemes boldogság küszöbén. Közben kiderült, hogy a harmadik világ állapota egyre nyomorultabb, és a győztes első világ is egyre fenyegetőbb válságokkal küzd, melyekről naponta értesülünk.¹³ Nem csoda, hogy eluralkodik a pesszimizmus, és sokan látják sötéten a jövőt.¹⁴

Van-e visszaút a Szentírás vágyakozó-örvendező jövőbe fordulásának reménységének visszanyeréséhez? Vajon azok, akik ezt próbálják megélni nem álomvilágba, „kancsalul festett egékbe” néznek-e?

II.

Jézus egyik hűséges tanúja, *János apostol* – a saját korai válságaival is szembenézve – igennel felel erre a kérdésre: „...*tudjuk*...”. Ez a „*tudjuk*” szó János levelének a végén egy hármass állítás utolsó tagja. Köztük a második: „...*Tudjuk, hogy... az egész világ gonoszságban vesztegel.*” Ez a vers rámutat arra, hogy a világ belső, saját dinamikáját nézve jogos Vörösmarty diagnózisa: Nincsen remény, mert eluralkodott a gonoszság. A modern technikai civilizáció, amit korunk egyik legjelentősebb Ószövetség kutatója Walter Brueggemann technológiai, katonai-fogyasztói társadalomnak („*technological, military consumerism*”) nevez,¹⁵ ugyanennek félelmetes illusztrációja.¹⁶

János második állításában azonban a *tudjuk* szó arra is vonatkozik, hogy ő a vele hasonlóan gondolkodókkal, az Egyház népével együtt úgy tekint a bűn keserű levében forgó világra, mint akik *Istentől vannak*. Ebben a második állításban *parallelismus membrorum*-mal állunk szemben. Eszerint Isten népének Óhozza való tartozása és a világ gonoszságban veszteglése összetartoznak. Az összetartozás azonban nem kozmológiai dualizmus. Ennek részleteire vonatkozóan azonban a harmadik „*tudjuk*” állításhoz kell fordulnunk.

„*De tudjuk, hogy az Isten Fia eljött.*” A karteziánus gondolkodó én-ből kiinduló elmélkedéssel ellentétben János számára a *kiindulópont a Krisztus-esemény*, melyet az idézett mondatban tömören összefoglalt. A Fiú eljövételének célja, hogy elhordozza a világ bűneit, és az élet teljességét adja az embernek.

A történelem arról tanúskodik, hogy a Fiú eljövételét nem lehetett figyelmen kívül hagyni. Ritkán lehet találni olyan gondolkodót, akinek Jézusról rossz véleménye lenne. Beleépült a gnózis gondolatrendszerébe, az Iszlám tanításába, a szekularizált sokszínű európai gondolkodás is általában pozitívan értékeli az ő személyét és munkásságát. Ez vonatkozik még a marxizmusra is. Ki-ki arra törekszik, hogy a Názáretit beleillessze saját rendszerébe. Ez természetesen csak a róla szóló apostoli tanítás és az azt továbbadó keresztény tanúskodás megtagadásával lehetséges.

Keresztény ezzel szemben az, aki személyes, szabad döntésével befogadja a Fiút, az igaz Istent. Ez az aktus a hit igen-je, mellyel befogadjuk az Ige és a Szentlélek által a hirdetett és a megcselekedett ígében (*sacramentum*)¹⁷ hozzánk közeledő Isten Fiát, aki magát kínálja nekünk. A szentségek – együtt azzal, hogy Krisztus közeledését a

szó és tett egységében hirdetik – magukban foglalják a hívők választát. Ők igent mondanak kézzel, szájjal, szívvel és értelemmel, azaz teljes egzisztenciával. Ez azzal jár, hogy az alapigénkben található három állítás szervesen összetartozik, és egymástól el nem választható:

A Fiú megmutatta és megismertette magát velünk. „Jöjjetek, és lássátok meg!” – mondja Jézus a hozzá közeledő jövődó tanítványoknak (Jn. 1,40). Az első találkozásokból életközösség alakul ki, mely a Kereszt és a Feltámadás után a Szentlélek munkája nyomán jut teljességre. Krisztus-ismeretük nem másodkézből és nem „könyvből”,¹⁸ hanem Vele való életközösségből, életében való részesedéséből¹⁹ fakad. Megismerték, hogy Ő az igaz, az igazság hordozója, és ezáltal az életet ismerték meg. „*Ez az igaz Isten és az örök élet.*” Az igaz ismeret tehát az igazi élettől el nem választható. Az igazi élet pedig az Isten élete, aki Fiában belépett az emberek világába (köztünk-bennünk sátorozott Jn 1,14). A Szentlélek munkájának eredményeképpen lehetségessé vált, hogy ebből az emberek között lakozásból emberekben való lakozás legyen.

A Fiú eljövetele által megvalósított dinamikus folyamatban az élet és ismeret szorosan összetartoznak: „A Fiú eljött és értelmet adott nekünk...” Az eredeti szövegben található *διανοια* szó hangsúlyozottan erre utal.²⁰ Ennek alapértelme a dolgok áttekintése, összefüggéseik és jelentőségük felismerése.

Dániel látomások sorozatában kapott kijelentést az ókori nagy birodalmak dinamikus mozgásáról. A záró látomásban elhangzik egy jelentős mondat: „...*az istentelenek közül senki sem érti; de az értelmesek értik.*” (Dan 12,10b). Ez a kijelentés is arról beszél, hogy *aki értelmet nyert Istentől az mind a maga, mind az egész nép életét és küldetését a teljes élet szerves összefüggéseiben látja.* Jelenti ez mindenekelőtt azt, hogy a Krisztussal való közösségben nyert, és megerősödött hite nem ellenkezik a rációval. Nem kell a hitet megtagadni, vagy az emberi ráció mércéjéhez hozzászabni, hogy racionális²¹ legyen. A hívő embert magatartása *λογικη λατρευια* (Rm 12,1), a Lagosz-ige szerinti hódolat, melyben benne van az értelem hódolata is. Canterbury Szt. Anselmus is ezt akarta kifejezni a *fides quaerens intellectum* gondolatával.

A magam hívő egzisztenciája ilyen értelemben való racionalitása azt is jelenti, hogy az élet tényeit, a történelem folyását a Fiú eljövételével összhangban látom. Tudom, a Fiú eljött, hogy kifejezze Isten együttérzését a bűn keserű levében forgó világban a maga és mások bűne miatt sínylődő emberiséggel. Az ő együttérzése már a gyógyulási folyamat része is. *Bármennyire kiárad is a gonosz a világban, van hely, ahol gyógyulni lehet. Van hely, ahonnan a gyógyulás erőit lehet vinni széjjel a világba.*

Az élet és az ismeret Krisztusban való szerves összetartozása azt is jelenti, hogy aki így, belső közösségben ismeri őt, azé az örök élet, mely magában foglalja a teljes, tartalommal gazdag életet itt a földön, amelynek a halál sem vethet gátat. Éppen ezért örök élet.

1998 utolsó napján írom ezeket a sorokat. Nem tudom, mit hoz az 1999. esztendő, még kevésbé tudom, hogy indul majd a 21. század, ami a 3. millennium kezdete is. De azt tudjuk, hogy *a Fiú eljött. Tehát van remény.* Bármilyen történések is, lehetőség lesz nála gyógyulni, nála békességet nyerni, az élet eseményeit az Ő tekintetével vizsgálni, a gyógyulás lehetőségét mindenkinek felajánlani, és úgy várni a teljes váltságot, a Fiú végső és dicsőséges megjelenését, és a magunk teljes váltságra jutását.

Jegyzet

- 1 Helmut Thielicke, *Der evangelische Glaube Grundzüge der Dogmatik*, (Tübingen: J. C. B. Mohr [Paul Siebeck], 1968) 181 l.
- 2 *A fides quaerens intellectum* anselmusi gondolata ez, amit Karl Barth is a maga *Deus dixit* kiindulópontú gondolatrendszerének alapjává tett. L. alább is.

- 3 Sőt a teológiai tudomány voltát is kétségbe vonták. Ez a tendencia nem a múlté. Walter Brueggemann is találkozott az USA-ban a teológia értékelésével kapcsolatos „programszerű szkepticizmussal”, sőt gyűlölettel is. Walter Brueggemann, *Theology of the Old Testament Testimony, Dispute, Advocacy*, (Minneapolis: Fortress Press, 1997) 708 l. + lábjegyzet.
- 4 Pl. Afrikában: John S. Mbiti, *African Religions and Philosophy*, (London-Nairobi: Heinemann, 1971) 19-25.
- 5 Oscar Cullmann, *Christus und die Zeit*, 1951; W. G. Kümmel, *Verheissung und Erfüllung*, (Zürich: Zwingli-Verlag, 1956); Jürgen Moltmann, *Theologie der Hoffnung*, (München: Chr. Kaiser, 1966) 85-134.
- 6 Heinz Zahrnt, *Die Sache mit Gott*, (München: R. Piper Verlag, 1970) 13-15.
- 7 Jean François Lyotard et al. *A posztmodern állapot*, Budapest: Századvég-Gondolat, 1993). 36k.
- 8 Élvezd, használd ki a napot!
- 9 1 Mózes 2,15b. „...művelje és őrizze azt...” saját mvelésének romboló hatásaitól.
- 10 A pártállami korszak jelszava volt: „Legyőzzük a természetet” Nagyjából sikerült is. Hasonló jelszavakkal és tettekkel a világon mindenütt találkozunk.
- 11 „Halld meg, oh föld! Íme, én veszedelmet hozok erre a népre: az ő gondolatainak gyümölcsét; mert nem figyeltek beszédeimre...” Jer 6,19.
- 12 Vörösmarty Mihály, *Az emberek*.
- 13 E sorok írása előtt rövid idővel – a Távol-Keletet és részben Latin-Amerikát megrázó gazdasági válságok ellenére is – nálunk elterjedt volt a vélekedés, hogy bennünket az orosz gazdaság összeomlása nem érint. Azóta kiderült az Ikarus és más vállalatok csődje, mellyel újabb súlyos terheket hoznak az egész társadalomra.
- 14 Jean François Lyotard gondolatait idézi Pásztor János, „Szolgálatunk a posztmodern korban.” in: Barcza József-ifj. Fekete Károly, *„Krisztusért járva követségben...”* (Debrecen: Ref. Kollégium, 1996) 149-152.
- 15 Ugyanis a gazdag világ fegyvereivel fenntartott és a harmadik világ nyomorát magában foglaló rendre épül. „...ez a consumer component magában hordozza a meggyőződést, hogy a jólét, biztonság és boldogság a korlátlan és a mások kárára történő birtoklás eredménye... Ezzel a boldogság értelmezéssel a fegyveres erőszak használata is összhangban van.” Walter Brueggemann, i. m. 718.
- 16 Walter Brueggemann, i. m. 741 l. Magyarul Brueggemann könyvének részletes recenziója: Pásztor János: „Jahve tanúja Izrael.” THEOLÓGIAI SZEMLE, f. XLI. 1998/4 257-260.
- 17 Jelen sorok írója kifejezte azt a meggyőződését, hogy a „látható ige” kifejezés nem adja vissza a szentségek lényegét. Ezekben a lényeg az, hogy megtesszük azt, amit mondunk. Az Úrvacsorában nemcsak mondjuk, hogy „egyétek és vegyétek”, hanem vesszük és esszük. Az Eucharisziában tehát nem az a legfontosabb, hogy látható (*verbum visibile*), hanem hogy megcselekedett ige (*verbum actum*). Amennyiben ezt hittel tesszük, igent mondunk a hozzánk közeledő Krisztusnak. Ugyanez érvényes a szent keresztségre is, ahol azonban elsősorban nem a megkeresztelendő tetteről van szó – felnőtt esetében arról is –, hanem a gyülekezetéről, az Egyház hitéről, az egyház igenjéről, melyben a család tagjai is benne vannak. V. ö. János Pásztor, „Zukunft und Katolizität der reformierten Theologie” in: Michael Welker – David Willis (Hg.), *Zukunft der Reformierten Theologie* (Nedukirchen-Vluyn: Neukirchener, 1998) 56k. János Pásztor, „The Word and the Church The Sacrament as Enacted Word” in: *The Heritage of the Reformation: Word-Event for Church and World*, m. IV.1.3. Warfield Lectures Princeton 1992. A sacramentum, mint *verbum actum* gondolatának megérlelésében segített a régebben Heidelbergben, ma Nagyszébenben tanító, Paul Philippi, *Diaconica über die soziale Dimension kirchlicher Verantwortung*, (Neukirchen-Vluyn: Neukirchener, 1984) 142kk, ahol ő a sacramentumot *verbum actuale*-nak nevezi.
- 18 A Könyvek Könyvének a Szentírásnak viszont e közösség teljes kibontakozásában a Jézussal megvalósult már hároméves közös élet során is fontos szerep jutott (Lk 4,16- 21; Mt 5,17).
- 19 Az utóbbi évtizedek UT bibliai teológiájában egyre hangsúlyosabb lett a participáció, és pedig a Krisztusban való részesedés felismerése. E. P. Sanders, *Paul and Palestinian Judaism* (Philadelphia: Fortress Press, 1997) 463-472.
- 20 Nehéz belátni, miért használja az új protestáns fordítás a *dianoia* fordítására az *értelem* szót. A szöveg ezt nem támogatja. Szövegvariáns nincs. Az általam átnézett tíznél több különféle fordítás közül egy sem támogatja ezt a „fordítást”.
- 21 Gondolom az olvasó előtt nyilvánvaló, hogy nem a racionalizmust kívánom ajánlani. Vallom az 1Kor 1,19-23. igazságát tudva azt, hogy ehhez az 1Kor 1,24-25.30 és 2,6-7 is hozzátartozik.

MÚLTUNKBÓL

GYAPAY GÁBOR

Az 1848-49. évi magyar forradalom és szabadságharc Európában

Az 1848-49-es évek gyökerei a régi múltba nyúlnak vissza. Mohács után a középkori királyi Magyarország jogutódja a Habsburg-birodalom része lett, de nagyon fontos az, hogy közjogi helyzete alapvetően különbözött a birodalom többi részétől. Az akkori Német Római Birodalom hatalmi bázisa a Habsburg örökös tartományok együttese volt, de hazánk sem a császárságnak nem volt része és örökös tartomány sem lett. Ezen jogi helyzet mellett a gyakorlatban ugyanakkor a birodalmi kormánysszervek, amelyek épp a 16. században alakultak ki I. Ferdinánd kezdeményezésére, hol több, hol kevesebb mértékben, konkrétan beleszóltak az ország sorsába. A magyar rendiség mihelyt fölismerte ezt az elcsúszást a jogi és gyakorlati helyzet között, következetes harcot indított rendi jogai védelmére. Ez a harc azonban nemcsak rendi küzdelem volt, hanem hosszú időn keresztül a vallási és a nemzeti önállóság, illetve az egyenjóság kérdései is szerepeltek.

Magyarország közjogi helyzete a török birodalmon belül is sajátosan alakult. A 16. század második felétől a török hódoltsági területek is különleges elbánásban részesültek, és nem kerültek a török uralom alatt álló más országok sorsára! A magyar államiság, a magyar egyház és a magyar földesurak ezeken a területeken is élveztek – ha korlátozott mértékben is – bizonyos befolyást.

A küzdelem a jogokért nemcsak politikai téren folyt, hanem a fegyverek is szerephez jutottak. A sikerekben nagy szerepe volt az erdélyi fejedelmeknek, akik harcaikkal Magyarország jogait is biztosították. A bécsi és a linzi béke az egyik legégetőbb kérdésben, a vallásszabadság ügyében hozott nagy eredményeket, de mindkét szerződés egyben a magyar állami önállóságot is szolgáltatta.

Az ellenreformáció korában Lipót abszolutizmusba hajló uralma a vallásügyben is nagy korlátokat épített ki az 1781-es országgyűlés törvényeiben. Ezt a Rákóczi szabadságharc türelmes intézkedései váltották föl. A bukás után azonban az 1715. évi országgyűlés kimondta, hogy a vallásügy a király felségjogai közé tartozik. Ugyanakkor az uralkodó a rendi kiváltságokat formálisan megerősítette. Ekkor tehát a vallási kérdés és a rendi-nemzeti jogok elbírálása szétvált egymástól.

A 18. század úgynevezett sarkalatos törvényei a Pragmatica Sanctio, Mária Terézia koronázási hitlevele és az 1790-91-es törvények tisztázták az uniót Magyarország és az örökös tartományok között. E szerint mindig az a magyar király, aki az örökös tartományoknak is uralkodója. A koronázási hitlevél biztosította az ország Karainak és Rendeinek a sarkalatos jogait, szabadságait, mentességeit és kiváltságait. A II. Lipót által szentesített 1790-91. évi törvények kimondták az ország teljes

jogi függetlenségét és itt törvényesítették II. József vallásügyi türelmi rendeletét is. A jogi rendezés azonban nem párosult az államszervezet modernizálásával, tehát a cél a jogi egyenjogúság reális megvalósítása lett.

A magyar politikai életben a szatmári békéig a magyar arisztokrácia játszotta a döntő szerepet. A 18. században ezt a feladatot már a köznemesség legerősebb, legvagyonosabb és legműveltebb része vette át, az úgynevezett bene possessionati réteg. Jó példa erre Ócsai Balogh Péter (1748-1818), az evangélikus egyház főfelügyelője, és az 1790-es országgyűlésen a nemesi ellenzék egyik vezetőjeként nemcsak a vallásügyi harcoknak, hanem a nemzeti ellenállásnak is igen aktív szervezője volt. A 19. század első évtizedeiben e mellett a réteg mellett egyre nagyobb szerephez jutott a köznemesség politikailag aktív és művelt polgárosult része. Ez a társadalmi erő ismerte föl, hogy a nemzeti egyenjogúság biztosítása nem érhető el a polgári átalakulás nélkül. Nálunk ekkor a polgári átalakulásnak a legfontosabb mozzanata a jobbágyfelszabadítás lett. A reformkor lényegében az 1832-36-os országgyűlésen vetette fel a jobbágyfelszabadítás felé vezető út kérdéseit.

A Habsburg-birodalom a 19. század első felében a napóleoni háborúk befejezése után, Metternich Kelemen herceg kül- és belpolitikai befolyása mellett, a Szent Szövetségnek aktív tagja volt. A fennálló társadalmi rend fenntartására törekedett. A német kérdésben először gazdasági téren indultak meg az egységtörekvések. A vámunió fokozatos kialakulása viszont egyre sürgetőbben vetette fel a politikai kérdést: Ausztria vagy Poroszország lesz-e az egységes állam vezetője. Ausztria óriási előnye volt az évszázados hagyományokkal rendelkező dinasztia, a kiépült állami bürokrácia, a hadsereg és a birodalomhoz ragaszkodó vezető arisztokrácia. Hátránya volt a sok nemzetiség, de ez a kérdés ekkor még nem éleződött ki. Poroszország élén ugyan sokkal fiatalabb dinasztia állt, de előnyt jelentett számára, hogy lakosságának nagyobb része volt német és itt is kitűnően szervezett hadsereg és államapparátus állt a hatalom rendelkezésére. A jobbágyfelszabadítás már a napóleoni háborúk alatt megvalósult, meglehetősen konzervatív módszerekkel.

Az 1848-as európai forradalmak a Szent Szövetség rendszerét alapvetően összekuszálták, mind politikai, mind gazdasági és társadalmi téren. A forradalom hírei végigsöpörtek Európában és a legváltozatosabb reakciókat váltották ki. Hazánkban a magyar politikai vezetők képzetében a forradalom menthetetlenül a véres parasztháború képét idézte föl. Apponyi kancellár szerint „a monarchia a legnagyobb veszedelemben forog” és a „rosszakaratú törekvésekkel szemben annál erősebb ellenállást kell kifejteni”. Az arisztokrácia félelmét a köznemesség is osztotta, de alapvetően más volt az állásfoglalása. Kossuth Lajos híres március 13-i beszédében többek között így jellemezte a feladatokat: „Nem szabad szemet hunyva várni, míg hazánkat a bajok özöne elborítja, megelőzni a bajt, ez a hivatásunk, s akként vagyok meggyőződve, hogyha ezt elmulasztanánk, Isten, a világ s lelkiismeretünk előtt felelősekké válnánk mindazon szerencsétlenségekért, mely az elmulasztásból következend”.

Ugyanebben a beszédben foglalt állást a mellett is, hogy nemcsak a parasztháborút kell a gyors jobbágyfelszabadítással megelőzni, hanem lehetőség van a magyar polgári államszervezet megvalósítására is: „Nemzetünk szellemi és anyagi javára hozandó törvényeink csak akkor nyerhetnek életet és valóságot, ha végrehajtásukkal minden idegen avatkozástól független nemzeti kormány lesz megbízva... s ezért kollegiális kormányrendszerünknek a magyar felelős minisztériummá átalakítását minden reformjaink alapfeltételének és lényeges biztosítékának tekintjük.” Kossuth programja bevált és a bécsi és pesti forradalmak hatására Bécs kijelölte a főrendi ellenzék vezérét, Batthyány Lajos grófot az első felelős minisztérium elnökévé. Ugyanezen a napon (március 17.) Széchenyi István így írt: „Én tele vagyok a legszebb reményekkel. Nem tudok kételkedni nemzetünk legszebb kifejlődésén... Az én politikám biztos volt, de lassú. Kossuth egy kártyára tett mindent, és legalább időig

annyit nyert a hazának, mint amennyit az én politikám húsz év alatt nem bírhatott volna előállítani. Ha reakció nem történik és több lesz bennünk a hazafiság, mint az irigység, s több a polgári erény, mint a dicsvágy, én biz azt hiszem, hogy lesz még a magyarból valami, s pedig sok." Így születhettek meg az úgynevezett áprilisi törvények, amelyek Magyarország eddig sokat vitatott közjogi helyzetét új alapokra fektették. Az ország független és önálló lett. Ezentúl olyasmi nem történhetett, amibe a magyar kormány nem egyezett bele. Természetesen olyan döntés sem szülehetett, amit a király nem fogadott el. Az alkotmányos nemzeti függetlenség mellett a polgári társadalmi rend alapjait is megvetették a törvények. A polgári szabadságjogok mellett a közteherviselés, a törvény előtti egyenlőség, a polgári tulajdon biztosítása és a vallások közötti egyenlőség és viszonyosság voltak a legfontosabb elvek.

Mi történt közben a birodalomban? A március 13-án kitört bécsi forradalom Metternich bukását eredményezte és átmenetileg Kollowrat Ferenc gróffelt a miniszterelnök, akit májustól Pillersdorf Ferenc, az eddigi belügyminiszter váltott föl. A birodalom zűrzavaros állapotban volt, Galíciában és Horvátországban a helyi vezetés spontán kimondta a jobbágyfelszabadítást. Velencében és Milánóban kitört az osztrák-ellenes olasz felkelés, sőt Piemont hadat is üzent Ausztriának. A kormányok a liberális alkotmányt igyekeztek létrehozni, de ugyanakkor alapkérdésük a monarchia egységének fenntartása volt. Ezen a területen az arisztokrácia feltétlen hűségére számíthattak, de a polgári erők is az egység mellett álltak és a hadsereg is megbízható volt. A Windischgrätz és Radetzky vezetése alatt álló haderő ekkor Európa elithadseregének számított. A bajokat tetézte, hogy májusban a bécsi munkásság is akcióba lépett és megtámadta, sőt egyes helyeken fölgújtotta a gyárat. Az udvar is menekülni volt kénytelen és székhelyét Innsbruckba tette át. Ez a nemvárt jelenség megrémítette a polgárságot és fölerősödött a rend és a nyugalom helyreállításának vágya. Nagy kérdés volt a német egység ügye, ami a frankfurti előparlamentben már szóba került, majd a május 24-én összeült végleges parlament végnélküli tárgyalásokba kezdett. A birodalom szláv népei nem voltak hajlandók ezen részt venni, sőt június 2-án Prágában ültek össze egy szláv kongresszusra. Itt Palaczky cseh történész volt a hangadó. Ő képviselte az ausztrószlávizmust, amely szerint a cári önkényuralommal szemben a kisebb szláv népeket csak Ausztria mentheti meg. Ennek persze az a feltétele, hogy több szabadságot kell adni a szlávoknak. Erre a birodalmi kormány nem volt hajlandó, mire kitört a cseh felkelés, amit Windischgrätz a katonai szabályok szerint egy hét alatt fölszámolt. A birodalom legnehezebb ügye a magyar kérdés lett. Ez azért jelentett problémát a birodalmi kormánynak, mert a magyar forradalom eredményeit a király szentesítette. Magyarországon tehát törvényes változás következett be. Ezzel szemben a cseh és az olasz ügy forradalmi fölkelés, illetve Piemont esetében külső háború volt, tehát ezeknek az elintézése nem ütközött törvénybe és így nem jelentett jogi nehézséget.

A magyar helyzet megítélése kezdettől fogva nem volt egyértelmű. Jellemző, hogy még az áprilisi törvények szentesítése előtt István nádor – aki közismerten magyarbarátnak számított – a királyhoz írt jelentésében három lehetőséget sorolt föl. 1./ Minden csapatot kivonni és tétlenül nézni a parasztfelkelés lefolyását. 2./ Gróf Batthyányval, „ki most az egyetlen számbavehető ember” tárgyalni a törvénytervezetről. 3./ Királyi biztost kinevezni, az országgyűlést szétkergetni és „a nemzetet a katonaság vasöklének nyomása alatt tartani”. A továbbiakban kifejti, hogy a harmadik módnak nincsenek meg a tárgyi feltételei, az első módot erkölcsstelennek tartja. A Batthyányval való tárgyalásról azt írja, hogy „az jó és eredményes lehet, ha első pillanatra úgy látszik is, mintha elszakadás következne belőle. – Jelenleg mégis ez volna az egyetlen garancia ezen tartomány megtartására – ha aztán jobb idők következnek, sok mindent meg lehet változtatni, ami most szakadást idéz elő.”

Elgondolkoztató, hogy az a nádor, aki a magyarokkal szemben a legmegértőbb ember volt, úgy látta, hogy Magyarország el akar szakadni, másrészt az adott engedményeket eleve nem tekinti véglegesnek. Ebből következik, hogy a birodalmi kormányoknak a magyar ügygel szembeni állásfoglalása – liberális mivoltuk ellenére – egyértelműen meg nem értő lett. Ezt a magatartást még fokozta az a tudat, hogy eddig a birodalmi kormányok gyakorlatilag az egész birodalomra befolyással bírtak, most az áprilisi törvények következtében Magyarország kikerült a befolyásuk köréből és a Pragmatica Sanctió keretei között csak a király személye kapcsolta a birodalomhoz. A király pedig az áprilisi törvényekkel biztosította az ország függetlenségét mind gazdasági, mind katonai téren.

A Batthyány-kormány ezek alapján alapmagatartása a törvényességhez való ragaszkodás volt. A törvényeket meg akarta valósítani és minden pontjukhoz következetesen ragaszkodott. 1948 áprilisa után a politikai porondon három főszereplő volt: a magyar kormány, a dinasztia és a birodalmi kormány. A távlati célokat mindhárom fél – igaz, hogy meglehetősen bizonytalanul – de körvonalában látta. A birodalmi kormány velünk szemben előnyös pozícióban volt, mert befolyása alatt tudta tartani a dinasztia. A Batthyány-kormány éppen ezért egyik fő célul tűzte ki a dinasztia megnyerését, és a birodalom súlypontjának a birodalmon belül Magyarországra való helyezését. Tehát éppen nem az elszakadás volt a cél, ahogy azt sokan gondolták. Hosszú idő óta visszatérő mozzanat volt a magyar politikában az uralkodó Magyarországon való tartózkodásnak a követelése, amit gyakran törvényben is megfogalmaztak. Most az az érv is segítette ezt a törekvést, hogy Bécs a zűrzavar és a munkásmegmozdulások miatt nem biztonságos, tehát a király jöjjön a nyugodt Magyarországra. Erre többször ígéretek is elhangzottak, de amikor Bécsből menekülni kellett, akkor a bécsi kormány nem Magyarországra menekítette a dinasztia, hanem jó távolra Innsbruckba. (A kissé ügyefogyott király nem is tudta, hogy Bécsből menekül, csak útközben árulták el neki a célt!) A Batthyány-kormány másik kérése a királyhoz, Jellasich horvát bán leváltása volt. Őt, aki köztudottan magyargyűlölő volt, a bécsi kormány még az áprilisi törvények életbeléptetése előtt nevezte ki, hogy a magyar törekvésekkel szemben támasza legyen. Jellasichot formálisan felfüggesztették báni hivatalából, de gyakorlatban továbbra is a bécsi kormány eszköze maradt. A bécsiek leplezett magyarelles politikáját a hazai nemzeti mozgalom is elősegítették. A nemzetségek ekkor még a dinasztiahoz őszintén hűek voltak. A magyar liberálisok a nemzeti kérdés ekkor még nem látták, nem is láthatták világosan. Abból indultak ki, hogy a magyar polgári átalakulás a nemzeti jogbágyok számára is polgári szabadságot hozott, tehát ennek örülni fognak. Azt, hogy a társadalmi szabadság után a nemzeti autonómia követelése is szükségszerűen napirendre kerül, csak a 48-as eseményekből tanulhatták meg. A nemzetségek véres háborúja szükségessé tette a védekezéshez szükséges magyar haderő fejlesztését. Kossuth júliusi beszéde meghozta a törvényes lehetőséget, de a király nem szentesítette a törvényt, sőt a Bécsben járt és a békés megoldást kereső Batthyányt és Deák Ferencet, tehát saját minisztereit sem fogadta. Ez a mozzanat jelzi a fordulatot.

A fordulat sajátközti előzményei. A prágai cseh felkelést június 18-ára Windischgrätz leverte. A hónap végén Habsburg János főherceget a frankfurti parlament birodalmi kormányzóvá választotta. (Otthon már eddig is ő intézte az ügyeket Ferdinánd helyett.) A miniszterelnök is változott Bécsben, mert július közepén Doblhoff Antal báró vette át a hivatalt. Bach Sándor lett az igazságügyminisztere. Július 25-én Radetzky fényes győzelmet aratott Custozzanál a piemonti seregen. Ennek eredményeként augusztus 8-án létrejött az olasz fegyverszünet, így a bécsi kormány a cseh és olasz mozgalom fől számolása után napirendre tűzhetette a törvényes magyar hatalom megdöntését.

Ürügyet is találtak. A Pragmatica Sanctió értelmében ugyanis a birodalom minden országa köteles egy külső háborúban részt venni. Piemont háborúja ilyen volt és a bécsi kormány 40 ezer főnyi segítséget kért a magyar kormánytól az olasz háború céljaira. A magyar kormány, amely a törvényességhez ragaszkodott, ezt a segílyt megszavazta. Az országgyűlésen azzal a záradékkal szavazták meg, hogy ezt a haderőt ne az olasz szabadság leverésére használják föl. Bécs ezt törvényszegésnek minősítette és felszólította Jellasicot a Magyarország elleni támadásra. Az volt az elképzelésük, hogy a magyar úgy is néhány nap alatt felszámolható Prágához hasonlóan... Nem így történt, hanem kezdetét vette a magyar szabadságharc. Ennek megsegítésére tört ki október 6-án a radikális bécsi forradalom. Úgy az előzetesen teljhatalmat kapott Windischgrätz nem Pest ellen vonult, hanem Bécs ellen. A magyar védekezés időt nyert. A Batthyány-kormány, miután világossá vált számára, hogy a békés megoldás nem lehetséges, átadta helyét a Honvédelmi Bizottmánynak. Ennek fő feladata az volt, hogy az áprilisi törvényeket V. Ferdinánd lemondása és Ferenc József trónralépése után most már fegyverrel is védelmezze. A magyar társadalom hallatlan erőfeszítésekre volt képes. Ebben a protestáns egyházak is kivették részüket, annál is inkább, mert az áprilisi törvények az ő jogaikat is biztosították és a múlt hagyományai is köteleztek. Közjogilag a magyar álláspont nem fogadta el V. Ferdinánd lemondását, és Ferenc Józsefet trónbitorlónak minősítette.

Az új miniszterelnök Schwarzenberg Félix herceg diplomata és katona volt egy személyben és határozottan tudta az ifjú Ferenc Józsefet irányítani. A legfőbb cél az összbirodalom (Gesammtmonarchie) megteremtése és megerősítése volt, természetesen német vezetéssel. A frankfurti parlament ekkorra lényegében a birodalom számára érdektelenné vált, mert egyik fél sem vállalhatta az esetleges összecsapás kockázatát. Az októberi bécsi megmozdulások óta az udvar Olmützben tartózkodott, az alkotmányozó birodalmi gyűlés pedig Kremsierben. December közepén indult ellenünk a koncentrált támadás, amely eleinte sikeresnek látszott. A kápolnai csatában Windischgrätz legyőzte a magyar sereget és jelentette az uralkodónak, hogy „Magyarország felséged lábainál hever”. Ebben a helyzetben adta ki Ferenc József Olmützben az „egy és oszthatatlan ausztriai császárság” részére az új oktrojált alkotmányt. Ez a polgári társadalmi átalakulás eredményeit fenntartotta, de a nemzeti törekvésekkel nem törődött. 71. paragrafusa kimondta, hogy „Magyarország alkotmánya olyképpen tartatik fenn, hogy mindazon szabályai, melyek a birodalmi alkotmánnyal összhangzásban nincsenek, érvényüket elvesztik.” Ugyanazon a napon a kremsieri birodalmi gyűlést föloszlatta. A közjogi kérdés teljesen egyoldalú döntéssel megváltozott.

Hazánk számára két lehetőség kínálkozott. Mindkettő az új alkotmány tagadásából indult ki. Az egyik lehetőség az áprilisi alkotmány további védelme, abban bízva, hogy fegyveres erővel az visszaállítható. A másik lehetőség a Habsburgok detronizációja. Mindkettő a nemzetközi helyzet függvénye volt. A magyar katonai sikerek áprilisban és májusban a nemzetközi közvélemény bámulatát váltották ki, de a hivatalos kormánykörök álláspontja ekkor már egyértelmű volt. A Debrecenben ülésező parlamentben az alkotmány hívei voltak többségben. Az úgynevezett „békepárt” a háborút egy megegyezéses békéig óhajtotta folytatni. Mégis április 14-én egy fantasztikus lélektani pillanatban ellenvetés nélkül megszavazták a Függetlenségi Nyilatkozatot. Vita van a körül, hogy ennek mennyire volt realitása. Kossuth a külpolitikai helyzet optimista megítéléséből indult ki. Ma a források gazdag ismerete alapján megállapíthatjuk, hogy a nyilatkozat deklarálása abban az időben a nemzetközi helyzet megítélésében nem volt reális. A közvélemény és a hivatalos politika mindig eltér egymástól. A német és olasz egységmozgalmak, amelyekről Kossuth támogatást várt, nem hoztak eredményt, az angol vélemény szerint a magyar függetlenség gyöngíti a monarchiát, holott annak az európai egyensúly érdekében – főleg

az orosz veszély miatt – erősnek kell lennie. Franciaország részben el volt foglalva belső bajaival, részben szintén érdekében állt egy erős monarchia a porosz hatalom ellensúlyozására. Oroszország már a 48-as év elején mozgósította haderejét, főleg a lengyel kérdés miatt, félt ugyanis a lengyel szabadságharc magyar hatásra történő kiújulásától. Készen állt a magyarországi beavatkozásra (sőt Erdélybe már 1849 elején betört és Bem verte ki onnan). Itthon a nemzetiségek harcban álltak a magyar történelmi állásponttal szemben. A megegyezési kísérletek nem hoztak tartós sikereket. Lényeges volt a Szemere-kormány által hozott nemzetiségi törvény, amely igyekezett levonni a forradalom és szabadságharc tanulságait. Ez volt Európa első demokratikus nemzetiségi törvénye, azonban már túl későn jött. A katonai helyzet eldöntötte a hatalmi kérdést. Az orosz intervenció olyan erőt jelentett, amivel reménytelen volt a további ellenállás. A magyar honvédség pedig már teljesen kimerült a rettenetes erőfeszítések után. A magyar szabadságharc sorsa a nemzetközi helyzet és a belső kimerültség következtében meg volt pecsételve.

A vereség ellenére azt mondhatjuk, hogy a magyar mozgalom nem bukott el! A nemzet megmutatta, hogy szabadságáért a végső lépésekre is képes. Az irreálisnak látszó áldozatok mégis meghozták eredményüket. Ezek kényszerítették a birodalmat később arra, hogy a számunkra kedvezőbb nemzetközi helyzetben engedjen a magyar követeléseknek, és helyreállítsa a 48-ban kivívott közjogi egyenjogúságot.

KAMP SALAMON

„Et resurrexit”

Heinrich Schütz: Die Auferstehungshistorie Op.3.

Amikor Krisztus teste, a történelmi egyház az isteni szeretet fényében áll, akkor a teremtés csodája az egyházzeneben élő, eleven realitássá válik. Kimeríthetetlen gazdagsággal, bőséggel és mindent átható erővel születik meg az a zene, amely szoros kapcsolatot tart az istentisztelet liturgiájával. Minden megpróbáltatás és viszontagság ellenére ilyen történelmi korszak jutott osztályrészül Heinrich Schütz-nek (1585-1672).

Christhard Mahrenholz kutatásainak köszönhetően, melyek alapja elsősorban a hallei Chor und Kirchenordnung (1640-1660) és a hallei ágenda (1632) a 16. századi német vesperások általánosan elterjedt liturgikus rendje, meglehetősen pontosan rekonstruálható.

VESPER

LITURG	CHOR	ORGEL	GEMEINDE
1.	Antiphon Psalm Antiphon		
2.	Responsorium	Responsorium	
	RO	RO	
3. Bibbellektion	Hymnus lat. + alt.	Hymnus lat. + alt.	(Hymnus deutsch alt.)
4.			
5. Katechismus			
6.		Motette	
7.	Lied alt.		Lied alt.
8. Predigteing.	Predigtvorlied		Predigtvorlied
9. Predigt			
10.	Antiphon		
	Magnificat ant.	Magnificat ant.	
	Antiphon		
11. Versikel R	Versikel R		
12. Segen	Benedicamus II +	Benedicamus I +	
13.	Amen		Amen

A rövidítések magyarázata: alt. = alternatim
 R = rezponzoriális
 ant = antifonális
 O = ezen a ponton motetta is állhat (Chor vagy Orgel)
 + = amennyiben Figuralchor működik közre, úgy a tételt többszólamúan adják elő (vagy többszólamúan szólal meg az orgonán)

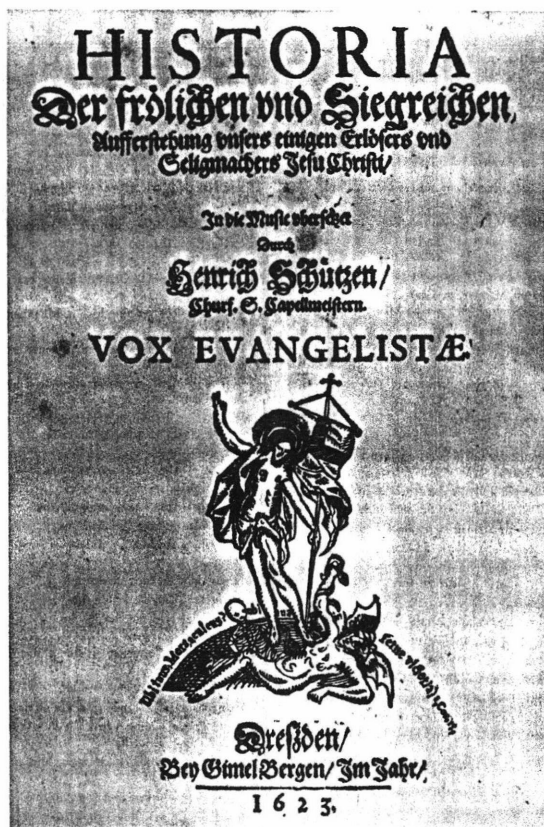
A húsvéti vesperás kapcsán a Kirchenordnung kiköti „Soll die Auferstehung nach H. Heinrich Schützens Komposition musiciret werden.” Ez minden bizonnyal a hallei organista és Director musices, Samuel Scheidt (1587-1654) és Schütz személyes barátságának és kölcsönös nagyrabecsülésének köszönhető. További pontosításokat rögzít a drezdai Schloßkapelle számára készült „Ordnung der Christlich deutschen Gesänge” (1621?)

1. „Ich dank dem Herrn von ganzem Herzen” etc. (= Ps.9.); „Da Israel aus Egypten zog” (= Ps.114).
2. Wird gesungen die Historia von der Auferstehung Christi,
3. die Predigt anzufangen mit dem „Christ ist erstanden”
4. Nach der Predigt das magnificat deutsch (Meine Seele erhebt den Herrn)
5. Und darauf „Jesus Christus unser Heilandt” (John. Hussen Lied, von Luther bearbeitet).

Schütz Auferstehungshistorie-jának liturgikus helyét meghatározva, vizsgáljuk meg környezetét zenetörténeti szempontból is.

Schütz Feltámadási oratóriuma olyan jelentős alkotások örökébe lép, mint N. Rosthius (1598) „Die trostreiche Historie von der fröhlichen Auferstehung”; E. Cavallieri (1600) „Rappresentazione di anima e di corpo”; A. Finold (Erfurt, 1611); D. Reinisch; B. Faber (Coburg, 1621) „Triumphus musicus in victoriam resurrectionis”; de mindenek előtt a drezdai udvarnál közvetlen elődjének Antonius Scandellus-nak (1517- 1580) „Österliche Freude der siegreichen und triumphierenden Auferstehung unseres Herren” (1568) című műve. Scandellus németnyelvű Johannespassion-ja (1561) mellett, a fent említett alkotás volt a 16. század legelterjedtebb és legnépszerűbb húsvéti históriája, mely tényt a mű számtalan kiadása is igazol. [J. Gengenbach (1591); Samuel Besler (1612); O. S. Harnisch (1621)].

Szövegi alapja J. Bugenhagen-nek a négy evangéliumból összeállított kompilációja, mely 1526-ban „Historia des Leidens und der Auferstehung” címen jelent meg. A bugenhageni szöveg első megzenésítését néhány kutató Johann Walter (1496-1570) nevéhez köti. A végig egyszólamú lekcio-tónust az evangélista számára tartja fenn, melyet a turbák tenor cantus firmus felett megszólaló, egyszer falsobordone¹ technikája szakít meg. Ezeket a szerkesztési elveket fejleszti tovább Scandellus műve, amikor a história elejére és végére ötszólamú kórust komponál és a történet szereplőit változó szólamszámokban és hangfaj-összeállításban jeleníti meg. Ebben a zenetörténeti folyamatban helyezkedik el Schütz műve is, mely 1623-ban a 30 éves háború ötödik évében jelent meg először nyomtatásban.

A címoldalon látható kép alá, mely a feltámadt Krisztust ábrázolja, amint eltapsa a sátánt és a halált, Schütz 1. Cor. 15. 55-öt idézi:

„Ubi tuus, Mors, aculeus? Ubi tua, inferne, victoria?”

„Halál! Hol a te fullánkod? Pokol! hol a te diadalmad?”

Míg Johann Sebastian Bach vokális zenéje három alappilléren – a Luther Biblia, a Korál és költött szövegek – nyugszik, Heinrich Schütz Auferstehungshistorie-jának alapja tisztán és kizárólag a Biblia. A négy evangéliumból összeállított szöveget a következő formai felépítésben rendezte el.

NYITÓKÓRUS

(hatszólamú)

„Die Auferstehung unsers Herren Jesus Christi, wie uns die von den vier Evangelisten beschrieben wird.”

I. „JELENET: a sírnál.”

Evangelist: Mark. 16/1, Luk. 23/56b, Mark. 16/2, Luk. 24/1b, Matth.28/2-4, Mark. 16/3a.

Die drei Weiber oder Marien: Mark. 16/3b.

Evangelist: Mark. 16/4, Luk. 24/3, Joh. 20/2a, Luk. 24/4-5a.

Die zweene Männer im Grabe: Luk. 24/5b-7.

Evangelist: Luk. 24/8-11, Joh. 20/2a.

Maria Magdalena: Joh. 20/2b.

Evangelist: Joh. 20/3-10, Luk. 24/12c, Joh. 20/11-13a.

Zweene Engel: Joh. 20/13b.

Evangelist: Joh. 20/13c.

Maria Magdalena: Joh. 20/13d.

Evangelist: Joh. 20/14-15a.

Jesus: Joh. 20/15b.

Evangelist: Joh. 20/15c.

Maria Magdalena: Joh. 20/15d.

Evangelist: Joh. 20/16a.

Jesus: Joh. 20/16b.

Evangelist: Joh. 20/16c.

Maria Magdalena: Joh. 20/16d.

Evangelist: Joh. 20/16e-17a.

Jesus: Joh. 20/17b.

Evangelist: Mark. 16/9-11, Mark. 16/5-6a.

Der Jüngling im Grabe: Mark. 16/6b, Matth.28/6-7.

Evangelist: Matth.28/8a, Mark. 16/8b, Matth.28/8b-9a.

Jesus: Matth.28/9b.

Evangelist: Matth.28/9c-10a.

Jesus: Matth.28/10b.

1. KÖZJÁTÉK

Evangelist: Matth.28/11-12.

Die Hohenpriester: Matth.28/13-14.

Evangelist: Matth.28/15.

II. „JELENET: Emmaus felé”

Evangelist: Luk. 24/13-16, Mark. 16/12b, Luk. 24/17a.

Jesus: Luk. 24/17b.

Evangelist: Luk. 24/18a.

Cleophas: Luk. 24/18b.

Evangelist: Luk. 24/19a.

Jesus: Luk. 24/19b.

Evangelist: Luk. 24/19c.

Cleophas und sein Geselle: Luk. 24/19d-24.

Evangelist: Luk. 24/25a.

Jesus: Luk. 24/25b-26.

Evangelist: Luk. 24/27-29a.

Cleophas und sein Geselle: Luk. 24/29b.

Evangelist: Luk. 24/29c-32a.

Cleophas und sein Geselle: Luk.24/32b.

2. KÖZJÁTÉK

Evangelist: Luk. 24/33-34a.

Die Elfe zu Jerusalem versammelt: Luk. 24/34b.

Evangelist: Luk. 24/35, Mark. 16/13b.

III. „JELENET: Jeruzsálemben”

Evangelist: Joh. 20/19a.

Jesus: Joh. 20/19b.

Evangelist: Mark. 16/14b, Luk. 24/37-38a.

Jesus: Luk. 24/38b-39.

Evangelist: Luk. 24/40, Joh. 20/20b, Luk. 24/41a.

Jesus: Luk. 24/41b.

Evangelist: Luk. 24/42-44a.

Jesus: Luk. 24/44b.

Evangelist: Luk. 24/45-46a.

Jesus: Luk. 24/46b-48.

Evangelist: Joh. 20/21a.

Jesus: Joh. 20/21b.

Evangelist: Joh. 20/22a.

Jesus: Joh. 20/22b-23.

ZÁRÓKÓRUS (kilencszólamú)

I. Cor. 15/57. „Victoria!”

A mű gerincét az evangélistára bízott, funkcionálisan a gregorián olvasmány-tónusra visszavezethető recitáció alkotja. „A recitatív tónus használatának hármas funkciója van. Nagy térben, nagy közösség előtt is jól hallhatóvá teszi, felfokozza az olvasó hangját; a kadenciákkal központoszza a szöveget, tehát a szöveg megértését szolgálja; stilizált voltával ünnepélyesebbé teszi a szövegolvasást. Ezzel mintegy jelzi, hogy az olvasmány nem egyszerűen a jelenlévők tájékoztatására vagy oktatására szolgál, hanem benne Isten igéje – bizonyos értelemben maga Isten – jelenik meg és hallatja hatalmas hangját, a megjelenteken túl, minden századoknak, az egész világnak.”²

Schützöt a német nyelv struktúrájára és sajátosságaira – melyek legtisztább megjelenése Luther bibliafordítása – mind ez ideig ismeretlen kompozíciós reagálás jellemzi. Megőrzi a tradicionális lekcio-tónust, amelyet törés nélkül, szinte észrevétlenül alakít át expresszív recitatívóvá. A szerkesztésbeli szabadság és kötetlenség a szöveg kifejezését, szubjektív értelmezését, képeit és érzelmeit szolgálják.

Összehasonlításul álljon itt egy rövid recitatívó-részlet Scandello és Schütz feldolgozásában.

Scandello.

Im Morgen a • ber der Sabbathen, welcher anbricht am Morgen des er • sten
Schü • te.

Tages der Sabbathen sehr früh, da es noch finster war, kamen sie zum Grabe,

da die Sonne aufging, und trugen die Spe • ze • rei • en, die sie be • rei • tet
hat • ten. Und sie • he, es ge • schah ein groß • er • be • ben,

denn der En • gel des Herrn stieg vom Him • mel her • ab, trat hin • zu und
Her • ren

Mindkét idézet hangneme d-dúr. De míg Scandello csak az a-túba sávot használja és a tónus kvint ambitusú, addig Schütz az a-túba után az f-re ereszkedik („zum Grabe”) és a c'-túbára emelkedik („und siehe”).

Figyelmünket külön leköti a „der Engel des Herrn stieg vom Himmel herab” szövegrész decima ereszkedése, és a záratok menzurál notációja.³ A szóval-eggyéválás misztikus csodája az énekszólam kifejező erejét rendkívüli mértékben felerősíti. Ez azonban nem csupán a mozgás megjelenítésére szolgál (madrigalizmus), bár kétségtelen, hogy a kor zeneszerzés-gyakorlatában e motívumok szimbólum-rendszere jelentős szerepet játszik. Walter Simon Huber, Schütz zenéjében, hat motívumcsoportot különböztet meg, melyek mindegyikére jó néhány példát találunk a Feltámadási oratóriumban is. A teljes felsorolás helyett, csupán néhány jellemző és kivételesen szép megoldást választunk ki.

- Motivgruppe I. ORGONAPONT, hangismétlés
- Die drei Weiber oder Marien – a tétel elején a sírt elzáró kő súlyát szimbolizálja
 - Jesus: „Weib was weinest du?” – sírni
 - Die Hohenpriester schliefen – aludni
- Motivgruppe II. HULLÁMMOZGÁS, egy hang körülírása
- a kő elhengerítése
 - Jézus szavai: „in den Propheten und in den Psalmen”
 - Jézus utolsó megszólalása: „behalten” – megtartani
Az élet könyvébe jegyeztetnek, értelemmel.
- Motivgruppe III. EMELKEDŐ – motívumok
A feltámadás zenébe-foglalására különösen alkalmasak.
- Nyitókórus – minden szólam fellépő hangközei.
 - Die zweene Männer im Grabe (9-15 .üt.; 35-38 .üt.)
 - Der Jüngling im Grabe – auferstanden – Toten (11-27 .üt.)
- Motivgruppe IV. ERESZKEDŐ – motívumok
Az alászállás, descensio megjelenítése.
- „Der Engel des Herren stieg vom Himmel herab.”
Sírbatétel
 - Maria Magdalena: „und ich weiß nicht, wo sie ihn hingelegt haben”
Besötétedik, esteledik
 - Cleophas und sein Geselle: „Bleibe bei uns, denn es will Abend werden”
- Motivgruppe V. „CURVA PASSIONIS”, emelkedés-tetőpont-ereszkedés
Mária kimondhatatlan sóvárgását jeleníti meg.
- Maria Magdalena: „Sie haben den Herren...”
 - „Herr, hast du ihn weggetragen...”
 - „so will ich ihn holen” – a remény magasba emeli a szólamokat.
- Motivgruppe VI. „CURVA BENEDICTIONIS”, ereszkedés-mélypont-emelkedés
Jézus alakjához kapcsolódik leggyakrabban.
- „Seid gegrüßet”
 - „in den Propheten und in den Psalmen”
 - A feltámadt Krisztus diadala a zárókórusban.

E motívumok tervszerű és művészi alkalmazásának célja, hogy a bibliai szöveget közvetítse azon hallgató számára, akit a zenének meg kell „indítania”. Olyan „hatással kell lenniük, mint egy prédikátor igehirdetésének”.

Az igazi zenei újítást azonban az evangélista recitatívója alatt megjelenő, basso continuo⁴ és a hangszerek közreműködése jelenti.

A mű ideális megszólaltatásakor az evangélistát négy, viola dia gamba kísérfje, ha erre nem nyílik lehetőség úgy alkalmazható orgonapozitív, lant vagy pandóra. „Az egyik viola gyakran játsszék díszes (approprierte) futamokat, amint az a falsobordonában szokásos s ami igen jó hatást tesz” figyelmeztet Schütz a históriához fűzött előszóban.

A feltámadási történet további szereplőit (colloquenten), Die drei Weiber oder Marien (3 szoprán), Cleophas (tenor), Die Hohenpriester (tenor és 2 basszus), kivételével, kétszólamú részletek jelenítik meg, különböző hangfaj-kombinációkban.

Jesus: alt és tenor

Der Jüngling im Grabe: alt I. és alt II.

Die zweene Männer im Grabe: tenor I. és tenor II.

Cleophas und sein Geselle: tenor I. és tenor II.

Maria Magdalena: szoprán I. és szoprán II.

Schütz utasításai szerint a duók egyik szólama elhagyható vagy hangszerrel helyettesíthető. E tételek kompozíciós technikája a németalföldi polifon örökség a „stylus gravis” tudatos folytatása, mely egészen J. Obrecht (1450-1505) és J. Chr. Demantius (1567-1643), motettapassióiig vezethető vissza.

A kivételes mesterségbeli tudással létrehozott, megindító szépségű részletek közül, hadd álljon itt két, különleges idézet.

Maria Magdalena

1. Cantus (Sopran I)
2. Cantus (Sopran II)
Bassus generalis (ohne Viola d. g.-IV)

Sie ha-ben den Her-ren, den Her-ren
Sie ha-ben den Her-ren, den Her-ren

weg-ge-nom-men aus dem Gra-be, und wir wissen nicht,
weg-ge-nom-men aus dem Gra-be, und wir wissen

wosie ihn hin-, und wir wissen nicht, wosie ihn hin-,
nicht, wosie ihn hin-, und wir wissen nicht, wosie ihn

Maria Magdalena riadságát a (3-4 .üt.) g-moll - E-dúr; az (5-6 .üt.) F-dúr - A-dúr harmóniai váltása és az általuk létrejövő, a-b-h-c-cis-d kromatikus emelkedő szólam, a (9 .üt.) f-a-cis bővített szextakkordjától induló, ütemenként szekundokat emelkedő, állandóan változó, bizonytalan tonalitása fejezi ki. (10 .üt.) B-dúr; (11 .üt.) C-dúr; (12 .üt.) d-moll; (13 .üt.) e-moll; (14 .üt.) F-dúr; (15 .üt.) G-dúr; (16 .üt.) a-moll; (17 .üt.) B-dúr sorozata teljes kört zár be a kiindulási és a záróakkord között. Mindenütt kerestük Őt.

A sírás és fájdalom ábrázolására a (4 .üt.) b-d-fis, a (6 .üt.) c-e-gis bővített hármas-hangzatait és a hozzájuk kapcsolódó diszsonanciákat használja, kivételes kifejező erővel.

A bevezetést és a zárást kivéve, csupán egyetlen alkalommal, a tanítványok zenei ábrázolására szólaltatja meg a teljes kórust. Nem hagyományok nélküli, de mindenképpen egyéni a kilencszólamú záró kórusban a feltámadt Krisztus győzelmét hirdető evangélista „Victoria” akklamációja, melyet a mű végén minden szólam együtt zeng.

Schütz Auferstehungshistorie-ját a tudatos hagyományörzés és a modernség hatja át. Bár számtalan zenetörténész utal Schütz és Claudio Monteverdi (1567-1643) kapcsolatára, mégis kettőjük egyénisége, zenei irányultsága, radikálisan különbözik. Monteverdi két diametrálisan eltérő stílust birtokolt a „prima pratticát” (a 16. században általánosan elterjedt polifon kontrapunktot), és a „seconda pratticát” (generálbasszus, deklamációs recitatívó, emberi affektusok kifejezése, szenvedélyes érzelmek).

Schütz, hogy zenei világának teljességét létrehozza a két stílus egységét, ötvözetét igyekszik megvalósítani.

A középkori istenszemlélet az örökkévalóság gondolatát mélyítette el minden létező formában. Ez az elképzelés mindenek előtt mint tér-élmény jelentkezik. Schütz, Luther elképzelését teszi magáévá, melyben a „himmlische Cantoray der vollendeten Gerechten” az „irdische Cantoray”-val egyesülve magasztalja az Istent. E többkórusos elrendezést valósítja meg Schütz Auferstehungshistorie-jában is, amikor a teljes előadó apparátust két kórusra osztja.

- 1., Den Chor des Evangelisten.
- 2., Den Chor der Personen Colloquenten.

Gondosan kiköti, hogy csak az evangélista, a biblia és az ige személyes hordozója legyen látható, mintegy realitásba helyezve Luther „sola scriptura” tanítását. Az előadó apparátus többi tagja a „verborgene Musica” gondolatát valósítja meg és végig láthatatlan marad a hallgatóság előtt.

Schütz Feltámadási oratóriuma nem elsősorban zenetörténeti anyag, hanem Isten teremtő jelenvalóságának olyan bizonyítéka, amely képes egyesíteni Krisztus tanítványait Uruk közösségében. Az Igaz Isten Báránya halálában és feltámadásában részesített minket, amellyel megszabadított a bűn és halál hatalmától. E tényt Heinrich Schütz Auferstehungshistorie-ja Isten végső ígéretének fényében szemléli és rögzíti anyagba. A mű hallgatásakor a két mindent megmérgező kétely feloldódik bennünk. „Nagyszombat hajnalának csöndje és a Mennybemenetel estjének csöndje meghozza a megnyugvást és azt a bizonyosságot, hogy a szeretet soha meg nem szűnik.”⁵

Jegyzet

- 1 A többszólamú stílus kezdeti formája. Rendszerint háromszólamú. A dallamot a legalsó szólam (tenor) intonálja, a legfelső szólam a felső szexttel, a középső szólam a felső terccel kíséri a dallamot.
- 2 Dobszay László: A gregorián ének kézikönyve 243.
- 3 Az egyes hangjegyek értékének meghatározása – jelentéssel.
- 4 A többszólamú zenének a 16. sz. vége óta az a basszusszólam, amely a zenei történet egyszerű vagy díszített akkordokkal történő improvizatív összefoglalását lehetővé teszi.
- 5 Barsi Balázs: Ádventtől Pünkösdig 156.

Irodalom

- Barsi Balázs: Ádventtől Pünkösdig (Budapest 1994)
- Blume, Friedrich: Geschichte der Evangelischen Kirchenmusik (Kassel 1965)
- Dellin, Martin Gregor: Heinrich Schütz (München 1984)
- Dobszay László: A gregorián ének kézikönyve (Budapest 1993)
- Huber, Walter Simon: Motivsymbolik bei Heinrich Schütz (Basel 1961)
- Kelemen Imre: A zene története 1750-ig (Budapest 1990)
- Kreidler, Walter: H. Schütz und der Stile Concitato von Cl. Monteverdi (Stuttgart 1934)
- Krummacher, Friedhelm: Die Überlieferung der Choralbearbeitungen in den frühen Ev. Kantate (Berlin 1965)
- Mahrenholz, Christhard: Der 3. Band von Samuel Scheidts Tabulatura nova 1624 und die Gottesdienstordnung der Stadt Halle (Musicologica et Liturgica, Kassel 1960)
- Mahrenholz, Christhard: Samuel Scheidt (Leipzig 1924)
- Moser, Hans Joachim: Kleine deutsche Musikgeschichte (Stuttgart 1943)
- Moser, Hans Joachim: Die Evangelische Kirchenmusik in Deutschland (Berlin 1954)
- Moser, Hans Joachim: Heinrich Schütz (Kassel 1954)
- Pernye András: A német zene története 1750-ig (Budapest 1964)
- Piersing, Johannes: Das Weltbild des Heinrich Schütz (Kassel 1949)
- Várnai Péter: Schütz (Budapest 1959)

KEVEHÁZI LÁSZLÓ

Evangélikus lelkészek a magyar újságírás kezdetein

„A sajtó kifejlődésében meglehetősen nagy szerepet játszanak a vallási téren jelentkező reformmozgalmak, elsősorban az *evangélikus* pietizmus és a jozefinizmussal párhuzamosan jelentkező katolikus reformeszmék és törekvések” – írja Kókay György: „A Nova Posoniensia és a pozsonyi újságírás kezdetei” című írásában. Amikor tehát a magyar sajtó történetének kezdeteit keressük a 18. században, akkor alapjában „a vallási téren jelentkező reformmozgalmakat” kell szemügyre vennünk. Az előbb idézett kezdőmondat ezen belül három ösztönző erőt jelöl meg: az *evangélikus pietizmust*, a „katolikus” janzenizmust, és a minden egyházban jelentkező, az előbbiekkal sokszor ötvöződő „jozefinizmust”, a felvilágosodást. Történetileg pontosan kimutatható, hogy valóban ezek az áramlatok hatottak a magyar sajtó megszületésére.

Az idézetből azonban – talán nem egészen önkényesen – most az „*evangélikus*” szót szeretném kiemelni. Igaz, hogy ha az említett folyamatokra gondolunk (pietizmus, janzenizmus), akkor az evangélikus és katolikus egyházra kell fóként gondolnunk. De az is igaz, tagadhatatlan tény, hogy a magyar sajtó születésénél két *evangélikus lelkész*elődünk dolgozott: *Bél Mátyás* és *Rát Mátyás*. Olcsó tréfa volna „a két Mátyásról” szólni. Még az is erőltetettnek tűnhet, hogy mindkettőnek „közös évfordulójára” emlékezhetünk: *250 éve halt meg Bél Mátyás, és ugyancsak 250 éve született Rát Mátyás*, ez az év 1749. Igazából az kötötte össze őket, hogy a magyarországi sajtó megindításában tevékenykedtek mindketten. *Bél Mátyás* sok más, nagy műve mellett, *Rát Mátyás* pedig lelkészi szolgálatában erre az ügyre téve életét. A halál és születés „közös évfordulóján” tehát valóban úgy emlékezhetünk, ahogy erről ma szinte mindenki megfélekedett: *evangélikus lelkészek a magyar újságírás kezdetein*.

Rögtön tegyük hozzá, hogy nemcsak két evangélikus lelkészről van szó. Szolgálatuk és szerepük természetesen kiemelkedő volt, de méltánytalanság lenne a többiek-ről elfeledkezni. Mert a dolgoknak utánajárva elmondhatjuk: *egy egész evangélikus lelkészi és tanári kör lelkesedett és dolgozott velük*. Nézzük tehát az evangélikus környezetből kiinduló hazai sajtó kezdeteit.

Bél Mátyás életéről (1684-1749) itt most nem szólunk, utalok az *Evangélikus Naptár* idei számára. „A magyarországi pietista értelmiség kiemelkedő személye” – írja róla a már említett írás. *Kosáry Domokos* pedig így jellemzi emlékezésében: „hungarus értelmiség”. Érdemes ezeknél az értékeléseknél megállni, ezek fényében vizsgálni *Bél Mátyás* életét, szolgálatát, háttérét és környezetét is.

Elsőként az *evangélikus pietizmusról* szóljunk néhány szót, de csak témánk vonatkozásában. Valószínűleg családi környezetben is találkozott a „kegyesség gyakorlatával”. Arról olvasunk, hogy ha nem sikerült az osztróluikai templomba eljutni, otthon az édesapa tartott áhítatot és Transscsiusból énekeltek. S Besztercebányán, Pozsonyban és élete más állomásain is találkozott a magyarországi pietizmussal. A döntő hatást azonban nyilván *Halléban* kapta, ahol az irányzat akkori vezetőjétől, *August Hermann Francke*-től tanult. „*En nagyobb szerencsémnek tartom, hogy Francke urat hallgathatom, mintha az egész ország-világ kincsei enyémeek volnának...*” – vallja hálásan. De *Francke* is szeretetében fogadhatta, becsülhette, hiszen fia nevelését is rábízta egy ideig. Ami minket érdekel: itt érhettek olyan hatások, amelyek az újságírás felé fordították. *A hallei tantervben az újságolvasás is benne volt*. *Maga Francke*, de méginkább mellette *Christian Thomasius* együtt vallották: az újság az

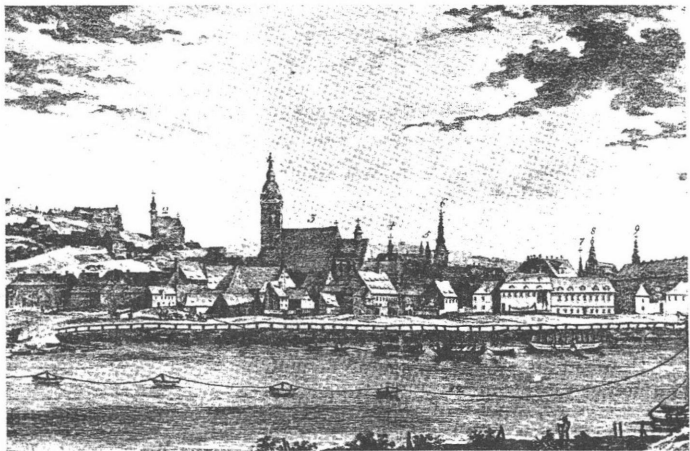
oktatás eszköze is. Jó eszköz a tájékoztatásra, enciklopédikus ismeretterjesztésre is. A hallei nevelési tervben az újság olvastatása hetenként a kötelező tárgyak közt volt. *Comenius*, amikor 1651-ben Sárospatakon a „Schola pansophica”-t megírta, szintén ajánlotta az újság olvastatását, különösen a földrajzi és történelmi tárgyakkal kapcsolatban. S erről a gyakorlatról Francke iskolájában hallunk igazán komolyan. A tanuló egy lipcei latin újságot olvastak, s ez hasznos volt a nyelv gyakorlásában, de felhasznált a földrajzi, történelmi, geneológiai és heraldikai (e két utóbbi volt Francke „saját” tárgya!) tárgyak oktatásában is. Bél Mátyás is bizonyára ezt hallotta és gyakorolta.

Mindezt erősíthette, hogy Bél Mátyásra az „államismeret” tárgya is hathatott: megismerni és leírni egy-egy ország földrajzi, politikai, jogi és népességi viszonyait, történelmét. *Neki az újságírás „mellékfoglalkozás”, méginkább gyűjtőmunka volt nagy művéhez, a „Notitia Hungariae novae historica-geographica” című 1735-42 között megjelent kiadásához.* Sok más írásáról most nem szólunk, ezzel csak alá akartam húzni, hogy a pietista hatás mellett „hungarus” gondolkodású volt. Akegyesség és ismeret gyakorlója és terjesztője egyszerre, különösen hazája megismerésének és ismertetésének elkötelezettje.

1721-ben indította el a Nova Poseniensa című újságot. Ez volt hazánkban az első, rendszeresen megjelenő, hazai és külföldi olvasóknak szóló lap. Egyrészt „hírlap” volt,

tele pozsonyi, hazai és külföldi hírekkel, friss információkkal. Ugyanakkor „folyóirat” jellege is volt, hiszen irodalmi és tudományos kérdésekről is rendszeresen írt. Szolgálatát – így írta valaki – „a tudományok laicizálása”, ma így mondanánk: népszerű terjesztése volt.

De folytassuk a háttér után az evangélikus környezet feltárását. Egyik munkatársa *Beer Frigyes Vilmos* (1691-1774) evangélikus lelkész, pozsonyi kollégája volt. Előzőleg ő is külföldön tanult, de ő már Göttingenben és Jénában. S a legközvetlenebb munkatársak közé tartozik *Marth Mátyás* (1691-1734), aki külföldi tanulmányai után 1718-tól rektor, 1721-től pedig evangélikus lelkész volt Pozsonyban.

2. Pozsony látképe 1780-ból

NOVA POSONIENSIA.
ANNO CHRISTI MDCC XXI.
DIE XXX. JULII.

Pozsonyban, a d. e. 1721. július 30-án...
A mai napunkban...
A mai napunkban...
A mai napunkban...

NOVA POSONIENSIA.
ANNO CHRISTI MDCC XXII.
DIE XXX. JULII.

Pozsonyban, a d. e. 1722. július 30-án...
A mai napunkban...
A mai napunkban...
A mai napunkban...

Bél Mátyás iskolaszervezéséről, gyülekezeti munkájáról külön kellene írni. Az iskolában ő vezette be a „tanulmányi naplót” („Ephemerides scholasticae”) 1718-tól. És 1720-tól a pozsonyi iskolában is olvasták a lipcsei latin és a bécsi újságokat.

S igaz később, de ennek az iskolának a tanulói voltak *Windisch Károly Gottlieb*, az első hazai német-, és *Rát Mátyás*, az első hazai magyar nyelvű sajtó megindítói – nem hiszem, hogy véletlenül.

A lap latin nyelvének is oka volt: ekkor a magyarok, németek és szlovákok közös, legalábbis *közös irodalmi nyelve a latin volt*. Aszázad végén ágazott el a háromnyelvű hazai újságírás. De itt a „forrásnál” még a latin nyelv volt az összekötő. Úgy tudott Bél mindenkihez szólni, aki ismereteit bővíteni és a hungarus ügyet szolgálni akarta.

Ezentúl a hazai „leíró statisztika” volt a lap specialitása, ezen a téren Bél úttörő szolgálatot végzett. A munka háttere a „Notitia...” volt, s igaza van annak, aki lapját „kora szociográfiájának” is nevezi.

Az iskola egy későbbi lelkész-tanára, ugyancsak az ügy elkötelezettje írta ezt az utolsó szám címlapjára: „A jezsuiták féltékenykedése miatt kénytelenek voltak az alig megkezdett munkát abbahagyni és átengedni folytatás végett (itt hívom fel a figyelmet a két évfolyam címlapképének megváltozására is!). De nemsokára ők is abbahagyták, mivel az eredmény kétségkívül nem felelt meg törekvéseiknek és óhajtaiknak”. A sorok mögötti tény: III. Károly rendelete a cenzúrát a jezsuitákra bízta, akik átvették, de – és ebben a kor katolikus gondolkodása is benne volt – nem folytatták a lapot.

Az első hazai rendszeres lapról még sokat lehetne szólni. Itthon és külföldön végezte rövid, de hatásos szolgálatát. Bél Mátyás pedig így lett a magyar újságírás indítója és „historicus patrium” – ahogy emlékeztek rá...

Nekünk azonban tovább kell lépnünk egy jó fél évszázaddal, hogy folytathassuk a magyar sajtó történetének vizsgálatát, a második izgalmas fejezettel.

Rát Mátyás és a Magyar Hírmondó szolgálatához így jutunk el Bél Mátyás munkáján keresztül. Vele kezdődött el a nemzeti nyelvű újságírás története. Ha azokat a hatásokat keressük, amelyek Rát életét és szolgálatát meghatározhatták (Ráth-ként született, de a „h” betűt elhagyta magyarságát jelezve), akkor elsősorban az akkor induló magyar polgárosodást kell említeni. Rát győri, tehát városi, iparos, polgári családból indult, ez a hatás biztosan végigkísérte. De szólni kell pietista hatásokról is. Ez a szellem iskoláinkban is jelentkezett – gondoljunk a Bél által szervezett pozsonyi iskolára. Győr pedig egyik központja volt ennek a mozgalomnak hazánkban. Úgy lehet igaz az értékelés róla: „*pietista színezetű felvilágosodás*” hatása alatt állt és ezt terjesztette is. Mert a harmadik hatás, amely érte, a felvilágosodás volt. Göttingenben tanult az egyetemen, ez az egyetem akkoriban az egyik legkiemelkedőbb volt – sok fiatal járt ott hazánkban is. S ennek a háttérnek feltárásánál szót kell ejtenünk *Schlözer* professzorról, aki a „Briefwechsel” majd „Staatsanzeigen” című 4.400 példányos lapot ekkoriban indította. *Michaelis* előadása is hatással volt rá, amely „a statisztikáról és politikáról” szolt. De *Heyne* előadásai is emlékeztetnek maradtak számára a „régiklasszikai literatúráról”. És meg kell említeni *Kästner* professzor nevét, akitől a matematikát tanulta, s itt hallott a valószínűségszámításról. Ez vezette őt később az úgynevezett „politikai aritmetikához”, amiről lesz még szó.

Itthoni tanáiról sem hallgathatunk. *Benczúr József* (1728-1784) késmárki, majd pozsonyi tanár, aki igazgató is lett. Kiemelkedő pedagógus, sok nemesi értelmiségi fiatal került ki iskolájából. Amikor II. József a Türelmi Rendelettel kapcsolatban tárgyalást hívott össze, ő képviselte evangélikus egyházunkat. Rát is „legjobb tanítójaként” említi, akinek a legtöbbet adós. De idetartozik *Thomka-Szászky János* (1694-1762) pozsonyi tanár is. 1734-ben ő kezdte el hazánk történelmét módszeresen tanítani, magyar önképzőkört is alapított. Bél Mátyás sírjánál is ő mondott beszédet.

Az evangélikus kör bővíthető is, hiszen nem szoltunk azokról, akik levelekkel, tudósításaikkal segítettek. Tanárok és lelkészek voltak barátai és informátorai. Egyet emelünk ki a sorból: *Tessedik Sámuel* mezőgazdasági cikkeket küldött, ilyen irányban bővítette Rát újságját.

Magáról a lapról, inkább megjelenéséről érdemes megjegyezni, hogy *Paczkó Ágoston* pozsonyi nyomdájában készítették, amely a *Landerer* nyomda mellett működött a városban. S amikor Paczkó engedélyt kért a kiadáshoz, megkérdezték Windischet (a német nyelvű lap kiadóját) és Landerert, a német újság nyomdászát. Ők hozzájárultak és örömmel vették a magyar lap kiadását. (Szép kollegiális vonás!)

Egy „előre való tudakozás” kezdetű levélben gyűjtötte az előfizetőket Rát. „Nintsen Európában, egygy országos Nemzet- is, a ki a maga hazájában történt változások, a világnak viszontagságai, az elmés embereknek hasznos vagy furtsa találmányai, a Tudósoknak munkáik s több a’féle emlékezetes dolgok felől szólló Híreket, naponként avagy hónaponként, az ősját nyelvén nyomtattatott írásokban, tanuság, vagy mulatság kedvéért ne olvasná” – írja, mi pedig „saját hazánkkal és hazafiaival is oly szertelen esmeretlenségben élünk, mint fereg a dióban...”

Így indul 1780. január 1-jén a „Magyar Hírmondó”. A lapnak Rát írója, szerkesztője, az információk begyűjtője, korrektora és expedálója is volt egy személyben. Az első évfolyamnak 320 előfizetője volt 205 helységben itthon és külföldön. Természetesen olvasói elsősorban az értelmiségből és polgárokból kerültek ki. A lap tartalmát lehetetlen felidézni. Megjelent egy kiadás az összegyűjtött lapokról, a tartalom szerint csoportosítva: szerkesztői üzenetek, hazai tudósítások, külföldi hírek, irodalom, művelődés, tudomány, hirdetések. Ezzel csak tartalmi sokszínűségét akartam érzékeltetni. Fontosabb azonban annak „profilja”. Itt két dologra utalnék.

Volt arról szó, hogy nála az államtu-

Felséges Császárné és Apostoli Király
különös

A Magyar

I 7 8 0.

Bóldog Afzfzony Havának első napján,
Szombatonn költ.

ELSŐ LEVELE.

Szokások a híróknak, hogy új elztendőkör holmi köszöntésekkel kezdjék-el leveleket. Ezt a szokást a Magyar hírmondó talám nem fogja mindenkor követni: mivel a felettébb való hálakodást nem kedvelli a mostani világ. — De tsak ugyan most leg-előszőr, úgy tetszik, az illendőség-is meg-kívánja, hogy érdemlett tífztelet-tétellel köszönjön-bé Felsőges, Méltóságos, Tífz-teletes, Tekéntetes, Nemzetes, Vitéz és Érdemes Jó-akaróinál.

Bétsbe emelkedvén, leg-előszőr uralja KIRÁLYJÁT:
Térd s fő hajtva egész szívvvel halálja Regyelmét;

dományi leírás átalakul „politikai aritmetikává”, amit ma statisztikának mondhatnánk. Nekünk érdekes lehet, hogy kutatásain túl lelkészektől kért népmozgalmi adatokat. Ezekből mutatott a jövőbe, ezekkel végzett számításokat. „Az Históriakból pedig még több bizonyosságot lehet elő-hozni, s szám szerint is meg-megmutathatja, aki a Politikai Aritmetikát tudja, mennyivel kevesebb most az ország népe, mint hajdani időkben” – írja nekünk is ismerős fájdalommal. De továbbmegy. Számításai szerint a határvidéket, szászokat és a katonákat leszámítva hazánk lakossága korában 7 millió, az előbb említettekkel együtt 8 és félmillió. Ezekből *szinte a magyar nyelvűek 4 milliónyian vannak. De miért ír erről? Azért, mert minket akkor Ausztriából kevesebbre becsültek!* Ha az uralkodó számbavenné, hogy mennyi a magyar nép, másként gondolkodna rólunk! Számításai tehát nem öncélúak.

Még nyilvánvalóbb ez a *magyar nyelv ügyében*. Bátran állíthatjuk, hogy Rát lapja irodalmi folyóirat is. Rengeteg verset hoz. „A vers szerzés szokott leginkább a nemzet tudósodásának és híresedésének kezdete lenni... lehetetlen dolog a tudományokat valamely nyelven türhetőképen magyarázni, valameddig a szóknak és szóllásoknak alkalmas bősége nincsen...” *Így lett a lap kora irodalmi tükörképe is, szinte valamennyi író, költő helyet kap benne* (kb. félszáznyian!). De – és ez a másik oldal – *mindezt nemcsak egy elitnek, hanem a „könyveket nem olvasó köznépek” – a „deák-talanoknak” is írja. Ez volt a „tudományok laicizálása”.*

S hozzátéhetjük, mindezt nem „magyarkodó” módon, másokkal ellenségesen tette. A nemzetiségekkel kapcsolatban olvassuk: „nints hát egyéb hátra, hanem hogy m i n d e g y i k a maga nyelvének gyarapodásán tellyes igyekezettel rajta legyen...” Így lehetnének „gazdag” országgá „egész Európa tudományának tárházává” – érdekes ezt *ma* olvasni! Sőt, még aktuálisabb: „közbenjárók lehetnének a napkeletiek és napnyugatiak között, amazoknak kintseiket s tudományjokat emezeknek közöltetvén...”

1782-ben felhívást olvasunk lapjában a népköltészet gyűjtésére: „méltó s igen hasznos dolgot tenne, ha valaki a históriás vagy akár mesés elemeket, sőt akár-mely régi meséket Magyarországon is össze szedni...”

Vagyis Rát a nemzeti irodalmat és népköltészetet együtt akarta fejleszteni. Korában erre még a leghaladóbbak se gondoltak.

Sajnos ezen a ponton csalódott Rát, amikor II. József német nyelvvel kapcsolatos rendelete megjelent. A kérdésről írt egy tudósítást Schlözernek, aki lapjában „A magyar nyelv kiirtásáról” cikket írt. Nem az a baj, hogy a magyarok németül tanulnak, hanem, hogy ezt kötelesek tenni, írja. Batsányinak pedig így ír leverten: Letett arról, hogy „a magyar nemzet önnön nyelvében, s tudományában valaha virágozzék” – de még ez a reménytelen mondat is szolgálatának „belső céljáról” beszél. – Ezért írta Kazinczy róla: *Pázmány és Szenci Molnár óta senki nem tett többet a magyar nyelv érdekében.* S ezért nevezte: „igaz hazafinak” és „a világoosság fiának” egyszerre.

Evangelikus lelkészek a hazai újságírás kezdetein, innen indultunk, ide érkezünk vissza. A mai médiavilágban és harcban ez már teljesen feledett tény. Pedig, a tények feltárásával, melldőngetés nélkül, érdemes volna erre a figyelmet felhívni – talán éppen az idén, még ünnepély keretében is. Annál is inkább, mert ma már evangélikus sajtó is létezik. S ha ebben az evangélium terjesztését látjuk is fő feladatunknak, azért megkockáztatom: nem ártana az az igyekezet és perspektíva sem, amit Rátnál, vagy Bél Mátyásnál láttunk. S ha ebben a korban a pietizmus és felvilágosodás élet-halál harcot vívtak is, mi talán már odáig is eljuthatnánk, hogy a „pietista színezetű felvilágosodás” nem biztos, hogy negatív kritika! Más szóval: *nem lenne szabad az észet és hitet egymástól elválasztani, egymással szembeállítani.* Korabeli szóval – és modern kifejezéssel is! – valahol a „fides” és „ratio” jó, ha együtt vannak gondolkozásunkban és szolgálatunkban is. S végül az sem volna rossz, ha ki-ki

szolgálatát a helyén pontosan végezné, de perspektivikusan nézne és látna. Ahogyan a Credo szerkesztőjétől a cikkekre szóló megbízásban ezt a mondatot olvastam: „globálisan gondolkodni – lokálisan cselekedni”.

TERRAY LÁSZLÓ

Vajta Vilmos emlékezete

Vajta Vilmos váratlan elhunytáról nemcsak Magyarországon emlékeztek meg. Harding Meyer professor, sok éven át munkatársa a strasbourgi Ökumenikus Kutatóintézetben, a Lutheránus Világszövetség sajtószolgálatának adott nyilatkozatában többek között ezt mondta: „Nemcsak hozzátartozói és sok országbeli számtalan barátja gyászolja, hanem a világ evangélikus egyházai is.” Külföldi napilapok is megemlékeztek róla. A legnagyobb stockholmi és göteborgi napilapban, a Dagens Nyheterben és a Göteborgspostenben Helge Brattgård püspök, maga is neves Luther-kutató, írt róla megemlékezést. Röviden ismerteti életútját, ír Ordass Lajossal való barátságáról, genfi és strasbourgi munkásságáról, majd így folytatja:

„Küzdelmes éveken át mindvégig hű maradt Ordasshoz és egyházához. Mikor 1956-ban kitört a forradalom Budapesten, Vajta lelkes és tartalmas beszédet intézett a lundi egyetem diákjaihoz.

Doktori disszertációját Luther istentiszteleti teológiájáról 1952-ben védte meg a lundi egyetemen, s egyike lett élenjáró Luther-kutatóinknak. Bibliográfiája 187 tudományos könyv és cikk címét foglalja magában, ezek közül sok jelent meg más nyelveken is. 35 gyűjteményes kötetet szerkesztett aktuális teológiai témákról, hazájának folyóirataiba is sok cikket írt. Nyugdíjas éveiben Alingsåsból leginkább magyar nyelvű munkái jelentek meg.

Teológiai munkásságának középpontjában a krisztológia állt, reformátori egyházfogalma erős hangsúlyt helyezett a szentségekre. Ugyanakkor idegen volt számára a dogmatikai részletek feletti vita. Nem túlozta el az aprólékos részleteket, mert

tisztában volt azzal, hogy ilyen módon csak szegényítené az evangélium üzenetét.

Tudományos munkásságával elsősorban szilárd teológiai alapot kívánt adni az egyház igehirdetésének, tanításának és pasztorális szolgálatának. Teológiájának mélyebb dimenziót adtak a hit belső életére vonatkozó, itt Svédországban kevésbé ismert munkái, amelyekben különösen is hangsúly volt az imádságon.

Jelentős helyet foglal el Vajta teológiájában az ökuménika. A strasbourgi évek során jelentős munkát végzett az ökumenikus párbeszédekben való részvételével, a római katolikus egyház felé éppúgy, mint a keleti ortodoxokkal és anglikánokkal folytatott dialógusok terén.

Mindig tisztában volt azzal, hogy az igazi ökuménikus lelkület előfeltétele a saját teológiai identitás. Ezért alapvetően foglalkozott a dialógussal mint »teológiai alapelvvel«. Erről 1971-ben alapvető munkája jelent meg. De napjaink aktuális teológiai

vitájához is van mondanivalója. Az ökuménikus kapcsolatokban is megbecsülést kapott alapos munkával nyert egyházfogalma. Perspektívákban gondolkodott és tisztában volt a távlatokkal és arányokkal.

Ez a tág horizont személyiségének más oldalait is áthatotta. Sokat jelentett számára a zene. Tapasztalatból ismerte a régi éneket: »Mikor Dávid hárfája zeng, nem dühöng a vihar Saul keblében«. Sok öröme telt a szépirodalomban. Mivel őt modern nyelvben mozgott otthonosan, a költészet és regényirodalom széles horizontok felé nyitott számára ablakot. Svéd írók közül különösen is foglalkoztatta Lars Ahlin. Ingmar Bergman filmjeit is figyelemmel kísérte, némelyikükről írt emlékezései több nyelven jelentek meg.

Tizenöt éven át nem volt kívánatos vendég hazájában. De 1989-ben tiszteletbeli doktora lett a budapesti evangélikus teológiai akadémiának. Legutolsó könyve most nyáron, 80. születésnapjára magyarul jelent meg, ezzel a címmel: Amíg időnk van (Gal 6,10).”

Vajta Vilmos temetése

Vilmos szombaton, október 17-én késő este lett rosszul, vasárnap hajnalban szállították be az alingsäsi kórházba. Fia hétfőn reggel még tudott vele beszélni, igent és nemet tudott mondani. Mikor én kedd este meglátogattam, már csak szemével tudott reagálni. Halála szerdán, 21-én reggel 3 órakor következett be. A temetés pénteken, 30-án volt a *Remmene* templomból, amely *Herrljunga* városa egyik gyülekezetének temploma. Vilmos feleségének, Karinak a családja ettől a templomtól alig pár száz méterre lakott, esküvőjük ott volt 1947 júniusában (többek között *Ordass Lajos* közreműködésével).

Vilmos és Karin teológustársa a 40-es évekből, és személyes jó barátjuk, *Helge Brattgård* püspök végezte a szertartást, *Göran Lewin* helyi lelkész és jómagam közreműködésével. Ez alkalommal Luther-kabátot viseltem. Maga a szertartás részletei, az igehelyek, az énekek, zeneszámok, mind egy Vilmos és Brattgård közötti megállapodás alapján folytak le, amelyet már évekkkel ezelőtt írásban lefektettek. Az igehirdetés alapigéje a 43. zsoltár 3. és 4. verse volt. Az igehelyeket Vilmosék *Katalin* lánya olvasta svédül, és minden igehelyet utána én olvastam magyarul. Ezek voltak az igék: 23. zsoltár; Jn 11,25; Róm 14,8; Jel 7,9-11. Prelodiumként és postludiumként Bach-műveket játszott a helyi kántor, egy énekesnő egy Bach-áriát énekelt.

A népes gyülekezetben magyar részről jelen volt *Pósfay György*, *Koltai Rezső* és felesége *Signe*, ifj. *Joób Olivér* Skövde-i svéd lelkész és *Molnár Veres Pál* (Stockholm), a skandináviai magyar protestánsok lelkésze.

A sír közvetlenül a templom bejáratával szemben van, keresztény szokás szerint kelet-nyugati irányban. A kinti rövid szertartás előtt, Brattgård püspök pár szavas tájékoztatása után Pósfay György egy nemzeti szín zacskóból magyar földet szórt egy kis lapátra, amelyből azt én a sírba szórtam és magyarul mondtam az Elbocsátás szavait.

A temetés után emlék-összejövétel volt egy helyi gyülekezeti házban. Karin asszony üdvözlő szavai után Pósfay György a Magyarországi Evangélikus Egyház, valamint a Lutheránus Világszövetség képviselőjében adott át üdvözlőt, jómagam baráti köszöntést mondtam, ifj. Joób Olivér a Külföldön Élő Magyar Evangélikus Lelkigondozók Munkaközössége nevében szólalt fel. Megemlékezést mondott még Vilmosék ifjúkori barátja *Gunnar Ljungman* ny. lelkész, tanzániai misszionárius, aki

esküvőjükön is jelen volt, és a helyi lelkész. Végül Vilmosék fia *Péter* mondott köszönetet a részvétnyilvánításokért.

Rengeteg levél és távirat érkezett, ezeket utána, családi körben olvasták fel.

BENCZÜR LÁSZLÓ

Vállaltam

Dr. Bak Mihály: Orvos a 20. században

Nehéz lenne irodalmi szempontból meghatározni dr. Bak Mihály mezőberényi községi orvos másfél száz oldal terjedelmű könyvét. Két gyermeke adta ki 1997-ben, mindössze 300 példányban. Mindenképpen dokumentum. Inkább jellemezni lehet. Tárgyilagosan, olykor naplószerűen részletez. Mindig róla, letűnő századunk orvosáról van szó. Mégsem magával foglalkozik. Eseményeket, tényeket rögzít érdeklődést lekötő, jó stílusával. Sajátos kilátótoronyból tekintünk a 20. század történetének hegyormaira, szakadékaiba, lapályaira.

Mi fűzi egységbe az átélt és megírt élmények kaleidoszkópját? Egyetlen szó: *Vállaltam*. Egy ember, magyar orvos, aki nem elmélkedik kora eseményei felett, nem elemzi azokat, főleg nem lázadozik az átélt események miatt. Nem lázad – vállal. Vállalja felelősen a feladatokat, amelyek elé a „sors” állította. Szüntelenül a megoldást keresi. Egy nagy feladat határozza meg magatartását minden helyzetben: *gyógyítani*. A háborúból megtérve sem véletlenül idéz a Karamazov testvérekől egy mondatot: „Sok csapást hoz rád az élet, de ezekkel együtt boldog leszel, és áldani fogod az életet, és másokat is ráveszel, hogy áldják.”

A könyv szerzője 1929-ben doktorált. Hét évig fizetés nélküli gyakornokként (!) dolgozott fővárosi klinikákon a világgazdasági válság idején. Közben fogszakorvosi képesítést szerez. Délutánjait a Szent István kórház XII. belosztályán tölti. „Ott kaptam három kórtermet. Megtanultam a hátgerinc, a mellkas, a has csapolását, amelyek a községi orvosi gyakorlatomban nagy hasznomra voltak.” Átment a Bábaképzőbe, és Burger Károly professzor mellett nőgyógyászati szakképzést is szerzett. Itt már némi magánpraxist is folytathatott. Visszatekintve így ír ezekről az évekről: „Hiszem, hogy a hétvégi fizetéstelen munka igazabb, megértőbb, segítőkészebb embert faragott belőlem.” – 1936 decemberében jelent meg az Egészségügyi Közlönyben községi orvosi kinevezése. „A főnököm megkérdezte – írja –, hogy hét év után vállalom-e a vidéki sártaposást? Feladom-e klinikai munkahelyemet, ahol mindig fedél van az ember feje felett? *Vállaltam*. A mezőberényi orvosi munka mellett döntöttem.” „Mezőberényben háromajkú nép lakott: magyarok, németek, szlovákok – a legnagyobb egyetértésben éltek egymással. Úgy éreztem, hogy rövid idő alatt engem is elfogadnak, és elismertek nemcsak mint orvost, hanem mint embert is.”

Élete tíz év híján kitölti a 20. századot. 1904-ben Kőrösladányban született. Szülei kisbirtokosok. 50 holdas tanyájuk Mezőberény és Kőrösladány között volt. Érettségi után tanár szeretett volna lenni. Édesapja tanácsára választotta az orvosi pályát, mert „több a tanár, mint az orvos”.

Alig, hogy elfoglalta mezőberényi állását, 1929-ben tábori orvosnak hívták be. Többszöri megszakítás után 1942-43-ban a 111-es kórházvonatra kerül. A Don-kanalytól visszatérve 1944. április 4-én újra behívják, és a 107-es kórházvonatra osztják be. 1945 május végén Prágából, Pozsonyon és Vácon át, Budapestről érkezik vissza

Mezőberénybe. „Három évet szolgáltam a második világháborúban, több hónapon át csapatkórházban, de több mint két évet kórházvonaton. Végigjártam Európát a Dontól Dániáig. Láttam tévedéseink végtelen sorát.” – írja összefoglalásképpen.

Könyvének első felében a kórházvonati szolgálat kora bontakozik ki tárgyilagos, átfogó, mégis megdöbbentő részletességgel. Egy kórházvonat 22 kocsiból állott. Normális esetben egy vonaton 500 beteget szállítottak, de nehéz időben 600-at is felzsúfoltak. Több mint 13 ezer beteg szállításában vett részt! A Keleti Frontra utazása öt napot vett igénybe. A partizánok a magyar kocsikat nem bántották. Mégsem volt biztos, ha egy kórházvonat elindul hadművelési területre, visszatér-e. A „doni halálmarssal” külön fejezetben foglalkozik. Kijevből kétszer indultak a frontra. Harmadszor csak a megmaradt sebesülteket gyűjtötték össze, és szállították haza. 12 vöröskeresztes ápolónő szolgált a vonaton. A katasztrófa keserves napjaiban egyikük elmondta: „a teherkocsikra nem fértek rá a sebesültek, ezért a kórházak leszerelt ajtajait kötözték a teherkocsikhoz, ráhelyezték a sebesülteket, ők pedig utánuk mentek gyalog.” A vöröskeresztes nővérek szolgálatáról nagy elismeréssel ír. Kiemeli a behívott tartalékos tisztek – vidéki tanítók, közalkalmazottak – helyállítását. Elmarasztalja a hivatásos tiszteket, akik közül sokan „erkölcsileg és lélekben távol álltak tőlünk és a legénységtől”. Ez később a doni fronton súlyosan érezte hatását.

Megrendítően írja: „Január 25-én rakodtunk Kijevben. Láttuk a Don felől menekülő katonák tömegét.” „Az egészségügyiek étlen-szomjan gyalogoltak a sebesültek mögött...” „Kétségbeejtő nehéz napokat éltünk át...” Idézi az 1943. február 9-én kiadott hadparancsot: „Ha fegyver nincs, az élő tömeg szerepeljen sebességcsökkentő ütközőként.” Mit láttak a katonák? „Fegyverük elavult volt, téli ruházatukat nem kapták meg, sokszor élelmüket sem, a visszavonulást a teljesen reménytelen helyzet ellenére sem engedték meg... Vak eszközei voltak a felső elvakult hatalomnak.” „A németek a magyar járművekről ledobták a magyar katonákat.”

Teljes terjedelmében közli az 1943. január 24-i hadparancsot. Ez volt tábori életének legnagyobb megrendülése. Megjegyzi: „*Úgy vélem, ehhez hasonló hadparancsot a katonatörténet nem ismer.*”

Egy év se telik el, 1944. április 4-én újra behívják. Augusztus 4-én a 107-es kórházvonattal szállítanak sebesülteket. Többször tovább kell menniük, mert a kórházak megteltek. Ütközben Sárvárrott meglátogatja menyasszonyát és az evangélikus templomban (ő maga református) megtartják esküvőjüket. Felesége (dr. Krucsmárik Zsuzsa) tanárnő. Beosztást kap a kórházvonaton. Hamarosan el kell szakadniuk egymástól, mert Nyugatra szállítanak sebesülteket. Magyar sebesülteket gyűjtenek össze. Keresztül-kasul járják Németországot. Eljutnak Dániáig, onnan vissza Prágába. Itt éri május 9-én a leszerelés. Ez könyvének legterjedelmesebb fejezete. Címe: „Nem harcolni, hanem gyógyítani”.

A kötet második fele háború utáni munkásságát ismerteti. „Hazatérve a háborúból – írja – feleségemmel együtt végleg letelepedtünk Mezőberényben.” „A városokban nem volt ennivaló, a falun is alig. Mégis nagy megkönnyebbülést éreztünk, és optimista, felszabadult lélekkel kezdtünk az új élet építéséhez.” Tudja, hogy az alapellátásban dolgozó orvost egy-egy „nagyokos”, az egészségügy „aljanépeinek” tekinti. Mindez nem töri le vállalkozó kedvét.

Boldogan vallja: „Az alapellátásban megtaláltam pátriámban a helyem, és két szakorvosság birtokában többet tudtam tenni, mint anélkül.” Nem vonult belső emigrációba akkor sem, amikor apját és őt is kulákklistára vették. Erősítette családi háttere. Felesége nem taníthatott, de a háztartás gondja mellett ő biztosította az orvosi rendelő rendjét. Férjének legodaadóbb munkatársává vált. Átforrósodnak szavai, amikor megemlékezik róla. „Hallatlan munkabírása, intelligenciája, pontossága kivételes teljesítményekre tette alkalmassá...” „Volt idő, amikor száznál is több

beteg megfordult az orvosi rendelőben.” Jelentős a közreműködése Mezőberénybe kitelepített 700 fő megsegítésénél is.

Bak doktor a gyógyítást és a megelőzést tekintette legfontosabb feladatának. 1945 második felében már minden újszülöttet BCG-oltásban részesítettek. A gümőkór-halálozás az 1960. esztendőben megszűnt. Ratkó Anna egészségügyi minisztersége idején a szigorú tiltások miatt sok volt a titkos vetélés. Szülőotthont létesített. Amikor megszűnt a tiltás, akkor sem vállalta művi vetélések végzését.

Még orvostanhallgató korában megtanulta Székely Ágostontól, az egyetem etika professzorától, a nagy festőművész fiától, hogy „*mindig az egész embert kell gyógyítani*”. Ez számára azt is jelentette, hogy éppen az egyes ember érdekében a község szociális problémáival is foglalkoznia kell. „Diszkriminált osztályhelyzete” következtében ez nem ment könnyen, mert „az újjáépítés, a romok eltakarítása még egységessé tette a lakosságot, de a továbbiakban bizony szétváltak a sorsok, a történetek értékelése”. 1950-ben, az első tanácsválasztás idején csodálkozás és meglepetés fogta el, amikor a plakátokon meglátta nevét a jelöltek között. Félretette a bántalmakat és vállalta. Nem opportunizmusból. Tudta, hogy más úton nem szolgálhatja a közjót. 1951-ben a tanács egészségügyi és népjóléti bizottságának elnöke lett. A tanácsulésekről csak akkor hiányzott, ha a szülőotthonba, vagy betegekhez kellett mennie.

A község növekedése szükségessé tette a vízellátás ügyének rendezését. Az artézi kút vizét először a bölcsődéhez, majd a sporttelephez vezettette el. Az árok kiásását cigányok vállalták, „társadalmi munkával”. Megígérte, hogy a létesítendő törpe-vízmű vizét hozzájuk is elvezeteti. 1955-ben megépült a törpe-vízmű. Magánjöveldelme egy részének felajánlásával törte meg a kezdeti ellenállást. 1960-ban 1080 méter mélységű, 50°C fokú vizet szolgáltatató kutat fúrtak. 1970-ben elkészült a víztorony és hozzá a 30 kilométer hosszúságú vízvezeték-hálózat.

Atanyavilág felbomlása következtében 430-an költöztek be a községbe. Nagyrészt öregek. Létrehozta az öregek napközi otthonát. Naponta 30-an részesültek ebédben. Az elesetteket házigondozásban részesítette.

1960-83 között 2040 új lakás épült Mezőberényben. 1963-ban a koldulás megszüntetésére szegényalapot létesített. Bírálták, amikor a bölcsőde tervével állt elő, de az idő őt igazolta. 5 ágygal kezdték. Több bővítés után, 1979-ben a férőhelyek száma 95-re emelkedett.

Könyvének utolsó fejezete részletesen foglalkozik a *cigányok* között végzett alapellátási munkával. A védőnő is, ő is rendszeresen látogatja őket. Türelemmel és szeretettel foglalkozik velük. Helyes táplálkozásra, tisztálkodásra tanít és nevel. Ószintén elmondja: „Eleinte tétova voltam, de a legnehezebbet, a bizalmatlanságot, sikerült legyőzöttem velük. Amíg nem épült fel a szülőotthon, a szülések kapcsán a gátvarrások, a vetélések befejezése a putrikban történt.” „A község tisztasági fürdőjét épp úgy használhatták a cigányok, mint az egész lakosság.” Magukévá tették a veradás ügyét. 1967-ben, 25 évi törlesztés kötelezettségével, 25 cigánycsalád jutott szoba, konyha, kamrás, angol WC-s lakáshoz.

Bak Mihály községi orvos könyvét számtalan adat és epizód teszi érdekessé, értékessé. Befejezésül néhány idézet: „Két világháborút éltem át és az abban átéltek fogékonyabbá tettek a szenvedések megértése iránt.” (137. o.)

„Hazatérve nem húzódtam el az újtól, nem néztem hátra, magamra vettem a rámbízott betegek gondját, és túljutva a Rákosi korszak nehéz évein, orvosi munkám szilárd talajra talált.” (85. o.)

„Keserűségünk, fájdalmaink ellenére se okoltunk senkit, hanem elkezdtek a jövőt építeni.” „Jó szívvel, sok szeretettel, ahol kellett segítséggel, igyekeztünk lelket verni a korábban sokszor megalázott, reménységüket vesztett, mindenükből kiforgatott emberekbe, akik zömmel kisbirtokos parasztok voltak.” (113. o.)

„Legközelebb állt hozzám talán a gyógyító és betegségmegelőző munka, bár nehezen választható el a szociális életben szerzett tapasztalatainktól és az ezzel kapcsolatos teendőktől.” (97. o.)

„...jó orvos csak az lehet, akinek van társadalmi lelkiismerete, és ne szeresse őt mindenki, mert akit mindenki szeret, annak emberi magatartásában valami baj van.” (144. o.)

„Kiviláglik az elmúlt fél évszázadra visszatekintve, hogy a körzeti orvos is lehet kutató, ha munkájából, kutatási eredményeiből át tud adni másoknak okulással.” (108. o.)

„Mindig átgondoltam és utána néztem az egyes témák elméleti és történeti hátterének...” (108. o.)

Idézi 1840-ből egyik elődje megbízó levelének mondatát: „...legyen gondos és jószívú a leendő orvos úr.” Megjegyzi hozzá: „...véleményem szerint örökreszólóan megszívlelendő, és soha nem szabad megfélekedezni róla.” (97. o.) Ezt az alapelvet tette könyve mottójává.

„Amikor nyugdíjba vonultam, időmet és energiámat a kutató munkának szenteltem, levéltárakat bújva.” (108. o.)

Feljegyzi: „1748-ban Markovitz Mátyás szarvasi evangélikus pap a lakosság egy töredékét még földbe ásott, sárral betapasztott, nádfödeles kunyhók lakójaként írja le...” „1802-ben már a magyarországi kultúrát szolgáló evangélikus gimnáziumot mondhatta magáénak Mezőberény.” (88. o.)

„...általában optimistán tudtam nézni a jövőt a bajok, a nehézségek ellenére is.” Atyval mondom: „Öregre csókolt az idő – de mindig szerencsém volt azokkal az emberekkel akik körülöttem éltek.” (142. o.)

„Nem véletlen, hogy mint a Viharsarok szülötte, elhatározásomból hagytam el a talán ígéretesebbnek látszó intézeti életet, és eljöttem szűkebb pátriámba...” (142. o.)

A könyv kiadóinak néhány soros, szép ajánlásából az utolsó mondatot idézzük: „Nagy tanulság: egy vidéki orvos is lehet nagyszerű, eredményes ember a maga helyén, ha komolyan veszi hivatását.”

BOLERATZKY LÓRÁND

Ötven éve szüntették meg a miskolci evangélikus jogakadémiát

A miskolci evangélikus jogakadémia a trianoni békeszerződés következtében az ősi, eperjesi evangélikus kollégiumból szakadt ki és telepedett meg 1919-ben Miskolcon, minthogy Csehország nem akarta ezt az intézményt megtartani. A magyar szervek sem voltak sokkal könyörületesebbek, mindössze 30 évig működhetett Miskolcon; 1948-ban államosították, egy év múlva, 1949. augusztus 30-án pedig végleg felszámolták.¹

A felsőmagyarországi rendek 1665-ben Eperjesen „kollégium” néven magasabb fokú evangélikus tanintézet felállítását határozták el, „akadémiai, egyetemi zaj és nagyobb költség nélkül”, *hogy az evangélikus hitnek védőbástyája lehessen.* Az alapító Thököly Imre és az őt szabad kir. város főbírája az alapítólevélben a kollégium hármas feladatát így fogalmazták meg: „Legyen ez az intézmény a Mindenható Isten tiszte-

letének a temploma, az igaz tudományok universitása és a hazaszeretet bevehetetlen fellegvára örök időkn át”.² A kollégium igyekezett ezeknek az elveknek mindenkor eleget tenni.

A kollégium a nagyírú magdeburgi professzor: *Pomarius Sámuel* vezetésével kezdi meg működését, tanárai között pedig ott találjuk *Pankratius Mihályt*, aki első magyar közjogi munkájával tette nevét országosan ismertté. A Tarca parti Athén, – ahogy akkor Eperjest neveztek, – csakhamar az ország egyik jelentős kulturális központjává válik *Greguss Mihály* és *Vandrák András* kimagasló tanári működése révén. A hallgatók sorában találjuk meg 1816-1819 között Kossuth Lajost, valamint a márciusi ifjakat, akik az 1848-as szellemet képviselték. A kollégiumot *Petőfi Sándor* és *Tompa Mihály* is felkeresik.

A Bach-korszak alatt a jogi előadásokat karhatalommal szüntetik meg, és csak 1861/62-ben nyílhatott meg az időközben újjászervezett jogakadémia öt tanár közreműködésével.

Az eperjesi kollégium a 19. század végén már a teológiai akadémiát, a jogakadémiát, a főgimnáziumot és tanítóképzőt foglalta magában. A Kollégium – jogi önállóságának megtartásával – 1892-ben lépett a tiszai evangélikus egyházkerülettel szorosabb kapcsolatba.

A világháború kitörése előtt már tíz tanszékkal rendelkezett; a tanárok között olyan országos híreket találhatók, mint Horváth Ödön, Mikler Károly, Raffay Ferenc, Ereky István, Réz Mihály, Flórián Károly, Obetkó Dezső, Maléter István, Moór Gyula, Hebelt Ede, a teológián pedig Mayer Endre, Csengey Gusztáv és Szlávik Mátyás.

A vesztes világháború után a jogakadémia is vándorbothoz nyúl, és 1919 februárjában Miskolcon telepszik le. Geduly Henrik evangélikus püspök és Mikler Károly hervadhatatlan érdeme a jogakadémia átmentése és az a tény, hogy 1919. március 15-én ismét megnyithatta kapuit, megmentve többek között az eredeti alapítólevelet, Than Mór hatalmas Dessewffy Arisztidről készült festményét és a könyvtár egy részét. Az alapítólevél az ötvenes években megsemmisült, a Than Mór festményt pedig Ottlyk püspök utóbb eladta.

A trianoni békeszerződéssel Magyarország tíz jogakadémiája háromra – az *egri római katolikus*, a *kecskeméti református* és a *miskolci evangélikus jogakadémiára* – csökken.

Miskolcon válságos évek köszöntenek a jogakadémiára, és már-már fennmaradását is veszélyezteti az állami támogatás megszűnése, amelyhez hozzájárultak a létszámkorlátozó és az intézmény elsorvasztására irányuló későbbi rendelkezések.

Új korszak kezdődik 1923-ban *Bruckner Győző* dékánna választásával, aki 21 éves dékánsga alatt megteremteni a jogakadémia biztos anyagi bázisát Miskolc városával kötött szerződés révén, melyben három tanszék költségeinek átvállalására került sor. Szellemi téren is a magyar művelődés és iskolaügy fellegvárává teszi.

Sajnos időnként a jogakadémiák elsorvasztására irányuló állami törekvések is felerősödnek, és ezek ellensúlyozására *Bruckner Győző* hatalmas akcióba kezd: bel- és külföldi tudósokat, egyházi vezetőket – köztük *Söderblom Náhán* uppsalai érseket és *Hindenburg elnököt* is – mozgósítja, akik komoly erkölcsi támogatást nyújtottak.³

Az 1934-37. évi zsinat szerint „a jogakadémia az egyház egy karú főiskolája, a magyarországi evangélikus egyház szolgálatában álló, tanszabadsággal felruházott, a jog- és államtudományok, különösen az evangélikus egyházjognak önálló művelésére előkészítő intézet”.⁴ A jogakadémia ezen a téren is egyedülálló teljesítményt tudott felmutatni 1924-ben megindult egyházjogi szemináriumának egyre inkább kiteljesedő munkásságával, köztük számtalan kiadványával. A jogakadémia tudományos súlyát és tekintélyét nagyban emelte a jogakadémia szervezeti szabályzatának az a rendelkezése, amely szerint nyilvános rendes tanárrá csak az választható,

akinek egyetemi magántanári képesítése van. Ilyen feltétel még az egyetemi tanári kinevezéseknél sem állt fenn – akkor.

Ilyenformán a jogakadémia igen jó utánpótlást tudott biztosítani az egyetemek számára, hisz gyakorlatilag mindegyik tanár egyetemi katedrára került. Alljon itt néhány név: Moór Gyula, Surányi Unger Tivadar, Sztehló Zoltán, Schneller Károly, Szontagh Vilmos, Hacker Ervin, Pólay Elemér és Horváth Róbert. Bruckner Győző egyetemi tanári kinevezésére csak kora miatt nem kerülhetett sor. A Maléter István lemondásával 1926-ban megürült közjogi-nemzetközi jogi tanszékre Zsedényi Bélát választották meg, aki 1944-ig volt a jogakadémia tanára, majd az ideiglenes nemzetgyűlés elnökévé választották, és 1955-ben a börtönben koncepció per alapján mártírhalt. Komoly szerepet játszott a jogakadémiának újraindításánál.

1925-ben indult meg az első vidéki jogi szakfolyóirat: a *Miskolci Jogászélet* és ezzel párhuzamosan több kiadványsorozat (Szemináriumi Kiadványok, Tudományos Értekezések Tára, Jogászélet Könyvtára, Egyházi Szeminárium kiadványai). A kiadványok száma jóval meghaladta a százat.

A jogakadémia tanárai nemcsak a város kultúréletében, hanem az egyház életében is jelentős szerepet játszottak. Bruckner Győzőnek pedig a Tudományos Akadémia tagjává választása jelzi, hogy nagyra értékelték tudományos munkásságát.

Messzemenő szociális rendszer épült ki a szegény sorsú joghallgatók anyagi terheinek könnyítésére. Nemcsak számos alapítvány, hanem tandíj-kedvezmények, menza, gyámintézeti segély és egyéb juttatások szolgálták ezeket a célkitűzéseket.

Az 1940. évi XVIII. tc.-ben, a szegedi egyetemnek Kolozsvárott történő folytatásáról szóló törvénycikkben volt egy rejtett cikkely, amely a jogakadémiák két évfolyammal való működését rendelte el. Bár ennek a tc.-nek a végrehajtására nem került sor, mégis ezzel elkezdődött a jogakadémiák agóniája. Zsedényi Béla ideiglenes államfő ugyan elhárította a közvetlen veszélyt, sőt még azt is elérte, hogy a női hallgatók képzése biztosítva legyen, a kommunista diktatúrának az egyházi iskolák államosítására irányuló szándékát már kivédeni nem lehetett. 1948. június 30-ával az intézmény egyházi jellege megszűnt az 1948. XXXIII. törvény értelmében. Egyházunk ezzel elveszítette egyetlen ősi főiskoláját s az államivá vált jogakadémia is csak egy esztendeig vegetált, korábbi jogaitól megfosztva, hogy aztán 1949. augusztus 30-cal végleg bezárja kapuit.⁵ Aligha fogadhatjuk el valónak az indokolásban foglaltakat, mely szerint „a jogakadémiák jelentőségüket veszített, idejüket múlt intézmények” s ennek a kérdésnek „ésszerű rendezését kizárólag különállásuk akadályozta”.⁶ Az igazi indok az egyházak kulturális téren való visszaszorítása és a jogállamiság eszméjének a teljes felszámolása volt. Legalább is erre utal, hogy a három jogakadémia felszámolása és a debreceni jogi kar „szüneteltetése” a jogi képzettség teljes elsorvasztására irányult.

Keserűen állapítja meg Bruckner Győző, hogy „kultúrintézményeink sorából tehát eltűnt az az iskolatípus, amely nemzeti kultúránkban mélyre gyökerezett, egyházunk világi vezetői nagy részének egyházi tudást adott és mint felekezeti jogakadémia egyházunk önkormányzatának igazi pártfogója és az evangélikus egyháznak hazánkban egyetlen tudományos műhelye volt”.⁷

Egy kultúrintézmény megszüntetése mindig fájó. Amit őseink nagy egyház- és hazaszeretettel felépítettek, azt a méltatlan utódok meggondolatlanul lerombolták. Különösen az evangélikus egyházat érte a legnagyobb joghátrány, mert míg a rendszerváltozáskor a római katolikus és a református egyház számára megnyílt a lehetőség arra, hogy egyetem keretein belül új jogi kart létesítsenek, az evangélikus egyház ettől a lehetőségtől is elesett, minthogy Miskolcon 1981-ben állami egyetem létesült, s így aligha lehetne – az egyébként is túlzottan látszó nagyszámú jogi kar mellett – újabb jogi kar létesítésére gondolni.

A kommunista diktatúra évei a jogakadémia tanárait, hallgatóit, könyvtárát, vagyonát szétszórták és hosszú ideig úgy tűnt, hogy még az emléket is elmosta az idők sodra. Ám a volt tanítványokban tovább élt az Alma Mater szeretete, hallgatóinak áldása, imádkozó szíve. A Miskolci Öregjogászok Baráti Köre 1982-ben történt megalakulásától kezdve ébren tartotta az ősi jogakadémia szellemiségét és elsősorban elhunyt professzorainak példamutató egyéniségét. 1991. szeptember 12-én végül is emléktáblát lepleztek le a volt jogakadémia épületének falán a következő felirattal:⁸

Ebben az épületben működött 1919-1944 között az ősi eperjesi kollégium jogutódja
a MISKOLCI EVANGÉLIKUS JOGAKADÉMIA

DR. BRUCKNER GYŐZŐ akadémiai dékán vezetésével.

Ennek a főiskolának volt professzora az ideiglenes nemzetgyűlés elnöke

DR. ZSEDÉNYI BÉLA, aki 1955-ben mártírhalált halt.

Áldott legyen az ősi jogakadémia és tanárainak emléke!

Jegyzet

- 1 A miskolci jogakadémia történetét legrészletesebben dr. Bruckner Győző írta meg: A miskolci jogakadémia múltja és kultúrmunkássága (1919-1949) Miskolc, 1996 c. hatalmas munkában. Lásd még: dr. Novák István: Az eperjesi- miskolci jogászfjűség diákélete, Miskolc, 1941, 524 l., továbbá Lóránd Boleratzky: Zur Geschichte der juristischen Hochschule des evangelischen Kirchendistrikts an der Theiss in Miskolc und ihre Rolle im Rechtsunterricht. – In Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte. Kanonistische Abteilung LXXIX, 1993. Wien-Köln Weimar, 403-432. l. és magyarul is az Ordass Lajos Baráti Kör kiadásában, Keszthelyen 1990-ben, lásd még Zsedényi Béla: Miskolc szellemei élete és kultúrája. Miskolc, 1929, 168 l.
- 2 Bruckner Győző: i. m. 47-48. l.
- 3 Bruckner Győző: i. m. 124-126. l.
- 4 Egyházi Törvények IV. tc. 72-73. §.
- 5 4105/1949. Kormányrendelet alapján.
- 6 Dokumentumok a magyar közoktatás reformjáról (1945- 1948) Budapest 1979, 782. l.
- 7 Bruckner Győző: i. m. 272. l.
- 8 Schneller-Boleratzky: Emlékezés a miskolci evang. jogakadémia tanáira, Budapest, 1995, 18. l.

AZ ÉLŐ EGYHÁZ MA

SZABÓNÉ MÁTRAI MARIANNA - SZABÓ LAJOS

„Együtt kívánunk maradni”

Az Egyházak Világtanácsa VIII. nagygyűléséről

Miért éppen Afrika?

Nyolcadik világgyűlését tartotta a legátfogóbb nemzetközi ökumenikus szervezet, az Egyházak Világtanácsa (EVT) 1998 decemberében Zimbabwe fővárosában, *Harare*-ban. A helyszínek többnyire üzenete van, így volt ez most is. *Ötven éve jött létre az EVT*, alakuló ülését Amszterdamban tartotta. A 7-8 évenként rendezett világgyűlés 1961-ben lépett ki először a „hagyományos” területről, azaz Európából és Észak-Amerikából. *Új-Delhi*, a helyszín azt üzenete, hogy kiszélesedett és megerősödött a kapcsolat a Világtanács és a kontinens között. Sok ázsiai egyház lépett be ekkor az EVT-be, az ortodox egyházak tagsága is ettől az időponttól datálható. Afrikai földön is járt már az EVT nagygyűlése, *Nairobi*ban 1975-ben. A helyszínválasztás annak a dinamikus fejlődésnek az elismerését jelezte, ami már akkor sajátja volt az afrikai kereszténységnek, s ami azóta fokozott mértékben igaz.

Miért utazott hát ez a jubileumi nagygyűlés éppen Afrikába? A válasz a *jubileumi* jelzőben rejlik. Néhány évvel ezelőtt, amikor a Központi Bizottság – az EVT döntéshozó testülete – tervezni kezdte a jubileum ünneplését, megosztottak a vélemények. Voltak, akik természetesnek tartották volna helyszínként Amszterdamt, mivel innen indult a Világtanács, itt kell hálát adni a fél évszázadért és innen továbbindulni. A többség viszont úgy gondolta, a mai kereszténység annyira más, mint az ötven évvel ezelőtti, hogy az Amszterdam-Harare távolságot meg kell tennünk ahhoz, hogy ezt kifejezzük. Ezen kívül ha az EVT keresztény környezetben akar ünnepelni és nem egy teljesen szekularizált nagyvárosban, akkor Afrika az ideális helyszín. Végül pedig azt fejezte ki ez a választás, hogy az *ökumenikus világszervezet 50 éves jubileumát nem visszatekintve, nem csupán emlékezve, hanem előrenézve akarja ünnepelni*. Nem a múlton, hanem a jövőn gondolkodik. Tudomásul veszi, hogy a világkereszténységnek vadonatúj kihívásokkal kell szembesülnie, új problémákra feleletet keresnie, új szituációban – amelyet elsősorban a *globalizáció és a pluralizmus* jellemez – kell élnie. *A 21. századra tekint az EVT, ezt üzenete Harare*. A 21. században pedig a kereszténység súlypontja nagy valószínűséggel Afrikában és Latin-Amerikában lesz.

Mit üzen Afrika?

Minden összefüggésben az ellentétek világát. Egyházban éppen úgy, mint társadalomban. Ezen a helyen foglalkozunk csak az első összefüggéssel! *Dinamikusan növekvő kereszténység. Ez az első, a szembetűnő tapasztalat.* S ez nem látszat, hanem valóság. Egyre-másra szerveződnek az új gyülekezetek. Kinőtt templomokat bővítenek. Vasárnap délelőtt a nyitott ablakon át az egyik templomban hallani a másiktól kiszűrődő éneket. Falvakon áthaladva templomba igyekvők folyamát látjuk. Úgy tűnik, aki él és mozog, az jelen van az istentiszteleten. Hét közben különféle összejövetelek zajlanak, kicsiknek-nagyoknak. Lüktet, pezseg az élet. Csillogó szemek, erőteljes prédikációk, mosolygós arcok. Tudjuk, hogy aki itt van, az programot is kap, értelmet, jót és hasznosat. Aki itt van, az kapaszkodik, le ne csússzon az itt szinte ellenállhatatlanul síkos lejtőn a totális szegénység és kívülrekedtség, a rendezetlenség és a marginalizálódás mélységébe. Aki itt van, az akar valami jót, annak terve van az életével, jövőt keres, reménysége van. Ez itt nem könnyű. Olyan méretű a szegénység, a tájékozatlanság, a társadalom szervezetlensége – pedig jóval a Szaharától délre fekvő Afrika átlaga fölött vagyunk –, hogy a fönmaradáshoz komoly egyéni energiára, kitartásra és reménységre van szükség. Úgy tapasztaltuk, hogy ebben nincs hiány. *Örömet és reménységet tapasztaltunk*, sokat, s ez meglepő volt nekünk, akik köztudottan „panaszkodós” országból érkeztünk.

Aki itt templomba ment, erőteljes közösségekkel, eleven gyülekezeti élettel találkozott. Viszont aki valami „hazait” keresett, annak súlyosan ki kellett ábrándulnia. *Az afrikai kereszténység más.* Csak ennek tudatában szabad nagyító alá venni. Két fő ága van. Az egyiket *valamennyi* számunkra hagyományos felekezet alkotja (hova tűnt itt a mi masszív kerítésünk, aminek még mindig csak a résein kukucskál át katolikus a reformátusra?!) római katolikustól és ortodoxtól a presbiteriánusig és a metodistáig. Ezeknek a felekezeteknek és egyházszervezeteknek közös jellemzője, hogy nyugati missziós társaságok alapították, ők formálták önmagukhoz, tehát a hagyományos európai és észak-amerikai felekezetekhez hasonlóvá. Sok helyütt még az énekeskönyvek is az „anyaegyházból” származnak. Ha ez összetalálkozik a régi gyarmati meghatározottsággal, akkor egészen érdekes jelenséget tapasztalhatunk. Úgy jártunk például Harare anglikán székesegyházában, aminek épülete, berendezése, minden eleme, az istentisztelet valamennyi része – nem számítva a sajátos zenét – annyira *angol* volt, hogy meghökkentő élményt adott, teljesen mást, min az előző két hét összes egyházi tapasztalata.

Természetesen nemcsak ez a nagymértékű hasonlóság jellemzi ezeket az afrikai egyházakat. *Az inkulturáció fogalma* itt épp úgy – vagy még inkább – valóság, mint bármely más területén a világnak. *Az a bizonyos egyetlen evangélium itt is afrikaiává vált, mint nálunk európaivá.* Közben szaporodott a felekezetek száma. Itt is, ott is vannak leágazások, úgyhogy már a nevükben sem lehet sokszor felismerni a hajdani misszionáriusok alapította egyházat. *Van tehát zavarbaejtő azonosság és vannak „fekete” sajátosságok.* Egyben azonban ez az ág közös: vállalja a missziói eredetet és tartja az időközben átalakult kapcsolatot. Mert az egyes országok függetlenné válásával természetesen sokkal lazább lett a kontaktus az afrikai egyházak és megfelelő missziói „anyaegyházai” között, de egyáltalán nem szűnt meg. *Valamennyi afrikai tudatosan vallja „felnőttnek” magát, függetlennek mindenfajta – a gyarmatosításra emlékeztető – gyámkodástól, legyen az állami vagy egyházi.* A missziói társaságoknak is nyilvánvalóan más a hozzáállása, mint korábban volt. Lazultak a szálak, de megmaradt a kölcsönös segítség alapelve és gyakorlata. Ez ezer színben jelenik meg, a személyes kapcsolatoktól az anyagi támogatáson át a tanítatásig. Legjellemzőbben azonban abban a hatalmas munkában, amit az egyházak az oktatás és egészségügy területén mind a mai napig elvégeznek. Zimbabwe iskolarendszere és – bármilyen

hézagosan, ám mégis létező – egészségügyi szervezete abban a pillanatban összeomlana, amint az egyházi, missziói elemeket (az anyagiaktól a személyzetig) kivonnák belőle.

A másik egyházi ág az úgynevezett Afrikai Független Egyházak csoportja. A jelző arra utal, hogy ezek az egyházi csoportok függetlennek tudják magukat a missziói társaságoktól és azok mindenfajta befolyásától. A múlt század végén hagyták el sokan a missziói egyházakat és alapították meg az *afrikai független egyházakat*. Afrika az afrikaiaké – ez a szlogen, ami a függetlenségi harcok jelmondata, de sokkal elevebben él az ottani emberekben, mint mi gondoljuk vagy elképzeljük. Az egyházakban is használatos. *Sajátos keveredés jellemzi ezeknek az egyházaknak a hittartalmát: keresény elemek és magukkal hozott ősi, törzsi elemek.* Ma körülbelül tízezer különféle független egyház létezik Afrikában. A hozzájuk tartozó hívők száma 40 millió körüli, ez az afrikai keresztények 18 százalékát jelenti. Közülük a *Kimbangu egyház* és az *Aladura egyház* a legismertebb. Míg a missziói alapokon nyugvó afrikai egyházak természetesen széleskörű ökumenikus kapcsolatokkal rendelkeznek, ugyanez nem mondható el a független egyházakról. A sikertelenség háttérében nyilván az a markáns teológiai különbség áll, amire már utaltunk. „Szinkretizmus” – mondja az európai, s a hozzá hasonlóan gondolkodó, és elfordul. „Fehér” – mondja a fekete, s ez elegendő ahhoz, hogy ő se keresse a kapcsolatot. *Hét független egyház azonban érdekes módon mégis bekapcsolódott az ökumené áramába, és teljes jogú tagja az EVT-nek.* A hét tagegyháznak van egy közös vonása: mindegyikük kapcsolatban áll valamely európai felekezettel, amolyan partneri viszonyban, ami úgy látszik, nemcsak templomépítés finanszírozására elég, hanem arra is, hogy kommunikációs csatornát teremtsen, és megszüntesse azt az ösztönös elfordulást, ami egyébként mindkét oldalt jellemzi. *A kopt egyház közvetítő szerepét említhetjük még meg ebben a vonatkozásban. III. Shenouda kopt pápa volt az első, aki hidat tudott építeni ezekhez az egyházakhoz, és komoly párbeszédbe kezdett velük.* Mag az EVT is, ezen a nagygyűlésen is sokat tett a kapcsolatok ápolása és szélesítése érdekében.

A nagygyűlés jellemzője: Padare

Hararet megelőzően az volt a közhangulat, hogy a nagy világgyűlések ideje lejárt. Képtelenség finanszírozni, közvetlen haszna nem érzékelhető, lassan leépülnek az ilyesfajta világgyűlések. A szervezés kezdetekor a létszám erőteljes csökkentése volt a kitűzött cél. Ahogy múltak a hónapok, úgy kezdtek növekedni a számok. Végül egyetlen EVT-n belüli szervezet létszáma sem csökkent, a hararei nagygyűlés pedig 5000 fölötti létszámával minden idők legnépesebb világgyűlése lett.

Valami mégis másképp történt. Kezdetben, 50 évvel ezelőtt komoly egyházi vezetők, tudós teológusok, világszerte ismert személyiségek találkozáját jelentette az ökumenikus világgyűlés. Vagy tíz-tizenöt évvel ezelőtt arról panaszkodtak a szakemberek, hogy nem tudnak a résztvevők komoly munkát végezni, mert sok a fesztivál jellegű rendezvény a világgyűlésen. *Mi történt Harareban? Tudomásul vettük, hogy az ilyen alkalom többé nem az igazán komoly teológiai munka helye, hanem a hatalmas találkozásé.* Nem voltak nagy teológiai előadások, még altémák sem. Voltak azonban úgynevezett *Padare rendezvények*. Anév olyan találkozási helyet jelent, ahol megismerik egymást az emberek, megbeszélik közös dolgaikat és felfedezik egymás értékeit. A Padare-ra mindenki elhozhatta mindazt, amit meg akart mutatni a többieknek, tulajdonképpen a világkereszténységnek, amit ismertté akart tenni. Volt itt könyvbemutató és politikai vita; bemutatták a latin-amerikai karizmatikus mozgalmak életét, és tiltakoztak a nőket ért erőszakos cselekmények miatt; ismertettek német valláspedagógiai programot és pódiumbeszélgetés zajlott a legszegényebb országok adósságának lehetséges eltörléséről. Magával ragadó volt az elképzelhetet-

lenül színes paletta és felejthetetlen a kép, ahogyan a nagygyűlés középső három napján százak és ezrek vándoroltak aggodalmas arccal, a campus térképével a kezükben, hogy megkeressék a párhuzamosan futó rengeteg rendezvény körül azt, amelyik őket érdekelte. Ebbe a színes sorba, helybeliek és sok külföldi haragos megbotránkozására a homoszexuálisok nem kevésbé harcos képviselői is belefértek, de meg kell jegyeznünk, hogy csak a félretájékoztató nevezi ezt a témát központinak vagy különös jelentőségűnek a nagygyűlés életében. A téma és képviselői jelen voltak, de messze nem vezető szerepben. Azt viszont látnunk kell, hogy elsősorban nyugat-európai protestánsok olyan égetőnek érzik a homoszexualitás témáját, hogy nagy valószínűséggel olyan tanulmányi programmá teszik, amely folyamat végén etikai állásfoglalást várnak az EVT-től. Erre a helyzet ma még nem érett, elsősorban a mostani afrikai háttér és az ortodox elzárkózás miatt, de *valószínűleg előbb-utóbb az EVT-n belüli nagy csaták témája lesz a szexuális magatartás kérdése.*

A Padare színes kavalkádja és az általános fesztivál jelleg mellett az „*ortodox probléma*” kirobbanása lesz a másik jellegzetesség, amit majd Harare jellemzésére emlegetni fognak. Az ortodoxiát erőteljesen meghatározza a rendkívül erős konzervatívizmus. Ezt a törekvést érezzük liturgiájukban, papjaik öltözetében, sőt viselkedésében is. Ha ez az alapszemlélet szembetalálkozik a saját korára mindig érzékenyen figyelő, arra reagáló nyugati protestáns szemléletmóddal, akkor törvényszerűen feszültség támad. Ez a feszültség az elmúlt évtizedek során itt-ott felszínre került, konkrét vonatkozásokban észlelhető volt, de sohasem került a maga egészében terítékre. Az előző nagygyűlésen, *Canberrában, 1991-ben*, amikor igen hangsúlyos helyen szóltak meg az ázsiai, dél-koreai, finoman fogalmazva is sajátos teológia, és helyet kaptak a nagygyűlés istentiszteleti életében a helyi őslakosság nagyjából krisztianizált szokásai, nagyon felforrósodott a helyzet. A közbülső periódusban ki-kipattantak a szikrák. Nemcsak Canberra szította azonban a tüzet. Legalább ennyire meghatározó, hogy időközben összeomlott a Szovjetunió és megszűnt a keleti blokk, s az itt élő ortodox egyházak helyzete alapjaiban változott meg. Kiléptek az elszigeteltségből, többé már nem az EVT az egyetlen kapocs a világhoz és bizonyos segélyekhez. Nacionalista – időnként szélsőséges – áramlatok jellemzik a hátországot és nyitottá váltak a határok is. Nemcsak kifelé, hanem befelé is. A nyitott kapukon elsősorban amerikai misszionárius, evangelizációs szervezetek jutnak ma Kelet-Európába, és hoznak olyan kereszténységet, ami alapjaiban idegen az ortodox hagyományoktól. Meglehetően nagy visszhangra találnak a teljesen máshoz szokott, illetve a vallástól eltiltott emberek tömegeinél. A jelenség ortodox körökben riadalmat kelt, és bezárkózás, sértődöttség a válasz. E folyamat során egyre magasabbra nőnek a falak ortodoxia és protestantizmus között: nők ordinációja, liberális etikai állásfoglalások, inkluzív nyelvezet (feminista teológia) használata. Mindkét oldalon vannak, akik a feszültséget tompítani igyekeznek, és vannak mindkét oldalon, kik „csakazértis” kimondják az „igazságot”, bármennyire fájdalmas is az a másik félnek. A helyzet odáig éleződik, hogy *két ortodox tagegyház (a grúz és a bolgár) kilép az EVT-ből, ezzel mások is fenyegetőznek, de leglábbis a távolmaradással, a passzív jelenléttel, a közös istentiszteletek negligálásával, a szavazási folyamattól való tartózkodással.*

Végül kisebb és kevésbé befolyásos küldöttséggel ugyan, de megjelennek az ortodox képviselők, és megfogalmazódnak a sokáig csak sejtett, suttogva vagy célzogatva továbbadott ellentétek, az imént felsoroltakon kívül még egy figyelemreméltó: az EVT döntéshozatala a nyugati demokráciák parlamenti szavazásának módszerével történik. *Hogy lehet spirituális témákban, „szent” dolgokban szótöbbséggel, szavazatszámhátréccal és egyéb megbotránkoztatóan profán módszerekkel dönteni?! Aháttér első vonalában biztosan az az adottság húzódik meg, hogy ha bármit tesznek az ortodox tagok, soha, semmilyen összefüggésben többségbe nem kerülhetnek a maguk 25 százalékos képviselőivel, amit, ha kompromisszumot keresve esetleg valamikor*

30-ra emelnek, még akkor is beláthatatlan távolságban lesznek az 50 százalék + 1 szavazattól. Biztos, hogy ez a háttér első vonala. Ám ha azt állítjuk, csak ez, ti. a saját érdek érvényesítésének lehetetlensége, akkor igencsak materialista módon gondolkodunk. Valóban: hogyan garantálna igazságot teológiai, keresztény etikai, lelki, spirituális útkeresésben az 50+1? Mióta látja Isten dolgaiban biztosan a többség a helyes utat és választ? Nem inkább a konszenzus illene a teológia és a praxis pietatis igencsak sajátos kérdéseire? Ez nekünk, akik látjuk saját egyházunk szenvedélyes jogalkotását, lázas demokrácia keresését és precízkedő parlamenti eljárásait, legálabbis megfordult a fejünkben...

Hogyan tovább?

Aki azt várta, hogy Harareban megoldódnak a vitás kérdések vagy pedig egyszer s mindenkorra kenyértörésre kerül a sor, annak tévednie kellett. Az ilyen természetű válságok nem így szoktak rendeződni. Voltak keserű kirobbanások, kicsinyes ellenségeskedések, hűvös és tiszta analízisek, voltak elkenő, széles mozdulatok – voltak szikrázó, fényes pillanatok. Amikor valaki pontosan felismerte a problémát, és találta meg hozzá a mindenki számára ugyanazt jelentő szavakat. Akkor mindenki belátta egy pillanat alatt, hogy mégiscsak másról van itt szó. Többről, mint amivel engem szűrtak meg vagy én másokat. *Az ilyen villámfényszerű pillanatok eredményét nem lehet lemérni, kiszámítani és leírni.* Nem lehet visszakeresni őket a zárónyilatkozat szavai között. Úgy azt is mondhatjuk, az ilyen pillanatoknak csak retorikai értéke van. Csakhogy ki merne vállalkozni rá, hogy analizálja, pontosan mi mindenből állnak össze egy nyilatkozat szavai, egy döntés elemei, egy határozat motívumai? Lehetséges, hogy közöttük ott vannak ezek a bizonyos retorikai pillanatok is, sőt valószínű, hogy nélkülük nem lenne határozat vagy alapjaiban más lenne. Spirituális ügyekből, döntésekből, még feszültségekből is kihagyhatatlan az a láthatatlan összetevő, ami az Isten teremtette ember lelke, érzelmei, gondolatársításai, bonyolult és titokzatos személyisége. Ezt valóban nem mérik a szavazatszámoló berendezések. De kik lennének enélkül?

Ami mérhető, az egy ortodox-protestáns közös bizottság létrehozása a bajok kivizsgálására és továbbvezető utak keresésére. Ezt a lépést majd az idő fogja értékelni. A másik és távolabbi – talán a következő 50 évre – mutató döntés egy ökumenikus fórum létrehozása. Ez a fórum lazább szövetséget jelent a jelenlegi szigorú tagságnál. Szabadabb mozgásteret, több variáció létrejöttét. Másik jellemzője, hogy még az EVT egyházak közössége, addig a fórumba szervezetek, ökumenikus csoportosulások is beléphetnének, illetve munkájában részt vehetnének. Szélesebb bázist biztosítana tehát ez a fórum. „A részvétel fontosabb a formális tagságnál” – mondta a főtitkár. *S itt a római katolikus egyházra is gondolhatunk, amely nem tagja, valószínűleg a közeljövőben nem is lenne tagja az EVT-nek, viszont régóta együttműködik vele és munkájában számos területen részt vesz.* Egy ökumenikus fórum lehetőséget adna az ilyesfajta együttműködés szélesítésére és mélyítésére is.

Összegezésre nemigen mernék vállalkozni. *Egy nyilvánvaló átalakulási folyamat kellős közepén nagyon nehéz, nem is lehet mérleget vonni.* A mostani szituációból még minden lehet. Rossz is és jó is. A legbiztosabb talán egy 50 évvel ezelőtti amszterdami mondat újjáéledése Harareban: „Együtt kívánunk maradni” – minden józan és felelősséget érző keresztény ember csak ugyanezt kívánhatja.

DR. KARI KOPPERI

Az arany szabály

Isten szeretete nem feltételezi,
hanem megteremti szeretetünket

*A diakónia és az evangélikus etika találkozása
című, Lahti-ban (Finnország) rendezett
diakóniai kongresszuson elhangzott előadás
(1998. szeptember 23-27.)*

Ezen a kongresszuson a szeretetszolgálat (diakónia) teológiájának három központi fogalmát kutatjuk: a *Lelket*, a *Világosságot* és a *Szeretetet*. *Előadásom ez utóbbi fogalomra koncentrál, a szeretetre* (charity – charitas). Az általánosabb szeretet szót használom az irgalmasság cselekedeteit jelentő szeretet helyett (nem charity hanem love). Ebben az előadásban az a céloom, hogy Luther Márton teológiájának néhány központi témájára hívjam fel a figyelmet. Ezekről azt gondolom, gyümölcsöt hozó teológiai alapokat jelenthetnek a mai szeretetszolgálat (diakónia) gyakorlatát illetően. Nem kívánok valamiféle summát adni egy óriási kutatási programból. Inkább egy olyan szempontot szeretnék nyújtani, amely nyilvánvalóvá teszi a lehetőségeket egy teológiai keret létrehozására, amelyről azt hiszem, a szeretetszolgálat (diakónia) teológiájának kidolgozásában jelentős szerepe lehet. Kiindulási pontom Luther Márton Heidelbergi Disputációja és annak különösen 28. teológiai tétele.

Isten szeretete és az ember szeretete Luther Heidelbergi Disputációjában

Luther Márton Heidelbergi Disputációjának 28. tételében egyik leghíresebb állítását olvashatjuk: „Isten szeretete nem keresi, hanem megteremti azt, ami aztán tetszésére való. Az ember szeretete viszont abból származik, amit az ember kedvel.” Luther szerint az jellemző az ember szeretetére (amor hominis), hogy szeretetének tárgya, annak értéke váltja ki ezt a szeretetet. A szerető ember azért szeret, mert értékesnek találja szeretetének tárgyát, kívánatosnak és ezért tetszését leli benne. Az ember szeretete tehát az által jön létre, ami az embernek tetszésére való. Luther megveti ezt az emberi szeretetet, mert azt gondolja, hogy ez nem más, mint az ember önző, önmagát kereső szeretetéből származik. Luther ezzel a teológiai tételével azt hirdeti, hogy Isten irgalmas szeretete szemben van az emberi gondolkodással. Mert Isten szeretete nem keresi, hanem megteremti tárgyát. Isten szeretete nem azáltal támad, hogy szeretetének tárgya értékes, Isten nem jutalmazza szeretetével tárgyát. Isten nem azért szereti az embert, mert az igaz, jó, erényes, vallásos vagy éppen keményen dolgozik. Luther kijelenti, hogy Isten szereti a bűnösöket, a gonosz embereket, a bolondokat, a gyöngéket és ezeket teszi igazzá, jóvá, bölccsé és erőssé.

Luther ezzel a leírásával azt fejezi ki, hogy Isten szeretete adakozó és részeltető természetű isteni szeretet. Isten szeretete nem alapszik a mi érnyeinken, emberi méltóságunk eredményein, hanem csupán saját isteni jóakarátán. Ugyanebben a kontextusban Luther aláhúzza a keresztény szeretet valódi természetét: „ez a szeretet a kereszt szeretete, a keresztből születik, amely abba az irányba mutat, ahol nem

található semmi jó, aminek örülni lehetne, de ahol a jó éppen a rossz embert, a szükségben levő személyt éri el.

A Heidelbergi Disputáció 28. tételében erőteljesen jut kifejezésre a szeretetszolgálat (diakónia) teológiájának érdekes és dinamikus interpretációja. Luther Márton szerint a diakónia vagy általában a keresztény szeretet nem csupán a keresztény élet vagy keresztény morál egy fontos része, hanem a *keresztény hit* központjához tartozik.

Szokásos az evangélikus teológiát úgy meghatározni, hogy az a *hit* teológiája, amit másként az Isten irgalmas szeretetébe és ígéreteibe vetett bizalomnak is lehet leírni. Ha Luther Teológiájára és a Reformáció teológiájára most úgy gondolunk, hogy az nem csupán a hit teológiája, akkor azt is mondhatjuk, hogy ez a szeretet teológiájának is interpretálható. Luther azt hiszi, hogy Isten irgalmas, szeretős és önmagát a bűnösöknek és gonoszoknak is odaajándékozó Isten. Amikor Isten a bűnösöknek adja magát, akkor egyúttal hasonló isteni szeretetet gerjeszt fel a keresztény emberben. Ezért szereti a keresztény ember a bűnösöket, a rosszakat, az ostobákat és a gyengeket is.

Krisztus jelenléte a keresztény emberben

A hit és szeretet kapcsolata Luther Márton teológiájában központi kérdés. Hogy ezt azonban helyesen értsük, figyelniük kell a bűnről szóló magyarázatára. Luther szerint a bűn sokkal több, mint egyszerűen valami rossz cselekedet. A bűn az emberi lény egocentrikus magatartását fejezi ki és ezáltal a hitelenségét csakúgy, mint felebarátja iránti közömbösséget. Luther gyakran beszél arról, hogy az ember mindig a maga javát keresi és ezért az emberek felett úr az önző és saját javát kereső szeretetvágy (amor concupiscentis). Luther álláspontját csak úgy érthetjük meg, ha számba vesszük különleges teológiai értelmét és azt, hogy Luther nem mond le a természetes és elfogadható önbecsülésről ebben az esetben. Luthernak ebben a speciális teológiai nézőpontjában az fejeződik ki, hogy igazi váltás, csere csak úgy lehetséges, ha Isten maga formálja a közösséget önmagával és az emberrel Igéjén keresztül. Ez másként azt jelenti, hogy, Luther szerint, az Isten lényegében való valóságos részvételünk történik a hiten és az igen keresztül.

Ha ismerős számunkra a Luther-értelmezések fő áramvonala, különösen a német Luther-kutatásban, úgy ez a következtetés idegennek, esetleg zavarónak tűnhet fel. Mindazonáltal különböző mai tanulmányokban már ez a fajta részvétel is természetesnek tűnik, sőt Luther Justificatio-ról vallott tanítása lényeges eleme. Luther Márton azt hiszi, hogy Krisztus valóságos jelenléte a hívő emberrel valóságos közösséget jelent, ez a közösség (unió) megújítja a keresztény embert és képessé teszi felebarátja iránti valódi szeretetre.

A kereszt teológiája

Ez a fajta interpretáció döntő kérdést vet fel: vajon ez a keresztény hit nem nagyönis idealista vagy optimista értelmezését jelenti? – és egyúttal semmibe veszi a szenvedést és a bűnt, ami ugyancsak nyilvánvaló a hívő keresztény életében? Ezt a fajta következtetést azonban helytelennek találjuk, ha Luther kereszt-teológiájára vetjük tekintetünket. A Heidelbergi Disputációban Luther hangsúlyozza: „az a személy nem méltó, hogy teológusnak neveztessek, aki Isten láthatatlan dolgaira tekint, mintha azok a valóságban felfoghatóak lennének, s mindazokban érthetőek, amelyek ténylegesen történnek. Az szolgál arra, hogy teológusnak neveztessek, aki Isten látható és kijelentett dolgait a keresztben és a szenvedésen keresztül szemléli.

Ezekkel a tételekkel Luther azt az emberi szándékot és tendenciát írja le, amely Istent fent keresi, azt az emberi akaratot, hogy Isten meglássa a maga dicsőségében, hatalmasságában, nagyságában. Ellenben Luther azt hiszi, hogy ilyen módon az ember csupán Isten illúzióját találja meg és egészen hamisan értelmezi Isten szeretetét és kijelentését. Luther azt igényli, hogy Istent megismerni csupán a szenvedésen és a kereszten át lehet. Isten ott van jelen, ahol teremtő szeretete tevékeny: nem fönt, hanem lent, nem abban, ami tetszetős, ami gyönyör, ami értékes, hanem abban, ami szegény, ami nyomorult, ami semmi. A kereszti teológiájában Luther hangsúlyozza, hogy Isten használja bal kezét, amikor tőle idegen munkát (opus alienum) végez, amikor az embert megalázza, bűnössé, gyöngévé, halandóvá teszi. Ez azt is jelenti, hogy Isten az embert illúzióitól szabadítja meg annak érdekében, hogy felkészítse Isten valódi, jobb keze munkája elfogadására. Isten jobb keze munkáján Luther azt érti, amit másként Isten üdvözítő és megigazító munkájának nevez. *Isten szereti a bűnösöket, a gonoszokat, a bolondokat és gyöngéket, azért, hogy őket igazakká, jókká, bölcsékké és erősekké tegye, sokkal inkább, minthogy a jóságukat keresné, mert Isten szeretete a jót ajándékozó szeretetként árad az emberekre.*

A kereszti teológiája és a diakónia

Paradox módon Luther kereszti-teológiája vezet a diakónia szívébe. Amikor Luther azt mondja, hogy Isten saját „műveként” teszi az embert igazzá, jóvá, bölcsé és erőssé, akkor nem használ szimbolikus nyelvet csak azért, hogy leírhasa a vallásos élményt, hanem Krisztus valóságos jelenlétére utal a keresztyén emberben. Luther azt hiszi, hogy Krisztus él a keresztyén ember szívében és Krisztus hat a keresztyén ember valóságos életében. Ezért a keresztyén ember Isten szeretetében vesz részt, és ennek következtében kezdi utánozni a Krisztus cselekedeteit. Elkezdi hordani felebarátja terheit és bemutatja a spontán szeretetet más emberek iránt. Amint Krisztus átvette az ember helyét és részt vett az ember nyomorúságában, úgy a keresztyén ember is, amikor Isten szeretetének részese lesz, belehelyezi magát a felebarát pozíciójába, bűnébe, gyöngeségébe és nyomorúságába. Luther teológiájában a keresztyén szeretet, diakónia egyenes folytatása a megbékélésnek (reconciliatio) és Krisztus megváltásának (redemptio). Luther így mondja: *Isten szeretete, amely az emberben él, szereti a bűnöst, a gonosz embert, a bolondot és gyöngét, azért, hogy igazzá, jóvá, bölcsé és erőssé tegye. Sokkal inkább, minthogy saját javát keresné, az Isten szeretete árad ajándékként belőle.* Luther szerint a keresztyén ember részt vesz az Isten szeretetében és ezért ez a szeretet, amely a keresztyén emberben támad, hasonló az Isten Krisztusban megnyilvánult szeretetéhez. A keresztyén szeretet nem Isten láthatatlan „felső dolgaira” tekint, hanem egyenesen lefelé néz.

Ezek a gondolatok vezették Luthert egy másik jelentős következtetésre. Azt mondja, hogy a keresztyén ember felebarátja Krisztusává válik. Ezzel az állításával Luther arra mutat, hogy az egész keresztyén élet végső formájában nem más, mint Isten szeretetének továbbadása és a másik ember számára a jó ajándékozása. Luther Márton teológiájában a legfontosabb jellemző vonás Isten szeretete, amelyben a keresztyén ember Krisztus által egyesül hitben, és így a keresztyén emberen keresztül árad Isten szeretete felebarátjaira, szegényekre, nyomorúságban lévőkre.

Ez a fajta gondolkodásmód nem csupán az individuális keresztyén élet fontos vonása, hanem a keresztyén közösség, az egyház fontos jellemzője is. Luther szerint az egyház lelki-testi közösség (communio). Ebben a közösségben Krisztus kapcsolja (unites) minden tagját önmagához és a tagokat egymáshoz, és így válnak a tagok egymás számára Krisztus tagjaivá. Éppen ezért ebben a közösségben a lényeges vonás egymás kölcsönös szeretete. Jézus arany szabálya irányítja ezt a közösséget:

Amit akartok, hogy az emberek cselekedjenek veletek, ugyanazt tegyétek ti is. Ez a törvény és a próféták (Mt 7,12). A gyakorlatban ez azt jelenti, hogy azt kell cselekednünk felebarátunkkal, amit mi is helyesnek és értelmesnek tekintünk, vagyis a másik embert saját szintünkre kell emelni, és úgy kell tekinteni, mint akiknek kötelesek vagyunk, amint ők kötelesek nekünk. Cselekedeteinkben másokkal mindig bele kell helyezkednünk ugyanabba a helyzetbe és körülménybe, amelyben mások vannak és e szerint kell cselekednünk. Azt gondolom, hogy ez a fajta egyház a diakónia igazi egyháza. Az ilyen egyházban a diakónia nem csupán morális kötelesség vagy keresztény feladat, hanem a diakónia önmagában a keresztény hit alkotóelemeinek igaz kifejeződése, és nem más, mint folytatása az Isten teremtésének és megbékéltetésének (creation és reconciliation).

Ebben az összefüggésben a keresztény életet a következő képlettel írhatjuk le. A Krisztus jelenléte a keresztény emberben → a keresztény ember szeretete Isten szeretetéből táplálkozik → a diakónia, Isten szeretetének hatása az egyházban → az értelem és a természetes gondolkodás (common sense) a szeretet szolgálóleánya lesz.

Evangelikus etika

Ebben az etikai tanításban Luther azt vallja, hogy Mózes törvénye, a tízparancsolat nem új törvény, hanem a természeti törvény tekintéllyel felruházott kifejeződése és magyarázata, amely a teremtéstől fogva az ember szívébe iratott. Eszerint Krisztus nem adott új törvényt a keresztényeknek, hanem tisztázta, hogy mi a természeti törvény. Krisztus azt tanította, hogy minden parancsolat a szeretet törvényébe foglalható össze és a szeretet minden parancsolatot betölt. Ami azt illeti, Luther a nagy parancsolatot, *szerezd felebarátodat mint magadat* minden parancsolat első elemének tekinti. Luther hangsúlyozza azt is, hogy a szeretet kettős parancsa és az Aranyszabály azonos egymással.

Alapvető kérdés az etikában, hogyan határozzuk meg az etikai ítélet kritériumait. A keresztény etikában a tipikus modell (idea) az isteni parancs ideája, amely feltételezi, hogy Isten már kijelentette isteni akaratát a Szentírásban. Természetesen vannak más etikai teóriák is a keresztény tradícióban, de megjegyzendő, hogy Luther Márton az isteni parancssal kapcsolatban más pozíciót foglal el, és ez érdekes. Számára ugyanis az erkölcsi kötelesség kritériuma nem elsősorban keresztény tradíció, a klasszikus katolikus tradíció természetes érvelése vagy Aquinói Tamásé, vagy valamiféle isteni parancsá. Luther azt tanítja, hogy az ember erkölcs indoklása és erkölcsi kötelessége a másik ember objektív szükségében leli alapját.

Az etikának ez a formája nehéz, mert így az ember nem tud egyszerű, egyértelmű válaszokat adni az erkölcsi kérdésekre. Luther azonban éppen azt hiszi, hogy lehetséges a másik ember, a felebarát helyzetébe beilleszkedni és meggondolni, hogy abban a helyzetben éppen mire van szüksége. Ebben a fajta érvelésben a vezető motívum az Aranyszabály: *amit csak akartok, hogy tegyenek veletek az emberek, ti is azt tegyétek velük, mert ez a törvény és a próféták*. Luther etikájában és igen gyakran az evangélikus tradícióban gyakran fordul elő, hogy a természetes ész és gondolkodás válik etikai kérdésekben döntővé. Az evangélikus tradícióban szokásos ésszerű módszereket mutatni és olyan formákat, amelyek a felebarát javát szolgálják. Nekünk elsősorban azt kell vizsgálnunk, milyen szükségben, nyomorúságban van felebarátunk a valóságban, és ennek megfelelően hogyan tudunk bajában segíteni.

Világos, hogy az evangélikus etika lényegében nem dogmatikai következtetések egy része, hanem az etikai érvelésnek saját struktúrája van és ez nagyon is hasonlít vagy éppenséggel közös a szekuláris etika érvelésével. Ebből azonban nem szabad azt a következtetést levonnunk, hogy a keresztény hitnek semmi köze nincs a keresztény etikához.

Luther hangsúlyozza, hogy nekünk a törvényt két különböző szempontból kell tekintenünk. Egy külsőleges és emberi szempont szerint a törvény azokra a cselekedetekre vonatkozik, amiket meg kell tennünk, vagy amiktől tartózkodnunk kell. Itt az érdek a tényleges cselekedet és a többi ember szükségessége. Ezen a területen nincs különbség a keresztény etika és a szekuláris etika között. Mindazonáltal, ha a lelki szempontot vesszük figyelembe, a helyzet teljesen más lesz. A lelki törvény ugyanis nem csupán helyes cselekedeteket kíván meg, hanem jó és tiszta szívet is. Onként cseleksz az ember a jót és teljes szívéből? Luther azt gondolja, hogy ez teljességgel lehetetlen kívánság az ember számára. Ezért azt az igényét jelenti be, hogy a természetes törvénynek ténylegesen nemcsak valóságos cselekedetekre kell irányulnia, hanem arra a hitre is, amelyet egyedül Isten adhat meg irgalmasságából.

Előadásom végére érek. Ideje, hogy következtetéseket vonjak le. Az emberek nyomorúságára, szükségére koncentráció Luther etikájának központi gondolata. Ugyancsak ez a diakónia teológiájának is. Luther Márton azt hiszi, hogy Krisztus valóságos jelenléte a hívőkkel közösséget teremt. Ez a közösség újítja meg a keresztény embert és teszi benne hatásossá az igazi szeretetet felebarátja iránt. Ez a fajta szeretet a diakónia alapja. Isten szeretete működik a keresztényben és formálja át az ember önző szeretetét önzetlen szeretetté, még az erőtelenek és bűnösök iránt is. A diakóniai szeretetnek ez a motivációja a felebarát iránt Isten szeretetéből származik, de az Aranyszabály ad gyakorlati tartalmat neki. Az önzetlen szeretetnek ez a modellje Luther etikai gondolkodásának szíve közepe. Luther elfogadja a természetes törvény gondolatát, amely az ember szívébe iratott és amely magába foglalja lényegében az Aranyszabályt is. Luther koncentráció a helyes cselekedetekre, a valóságos szeretetre a felebarát iránt, de teológiai álláspontjában a jócselekedetek benső tiszta motivációjára is figyelmet fordított. Ezért az Aranyszabály nem csupán módszer a szociál-etikai érvelésben, hanem ugyancsak hatásos teológiai elv a diakóniában, és ez az *evangélikus etika és diakónia találkozása* (randevúja).

Fordította a szerkesztő

A szerkesztő megjegyzése

Az úgynevezett Heidelbergi Disputa és 40 tétele a reformáció korai időszakában jött létre. A 95 tétel kiadása után, de a kiátkozás előtti időszakban vagyunk. Még teológiai viták folynak, s *nincs szó egyházszakadásról*. Az egyetemi tanár Luther tudományos teológiai vitákat folytat. A professzorára büszke Bölcs Frigyes egyeteme rangjának megbecsülését látja abban, hogy tanárát ilyen vitákra hívják. Luther itt még Aquinói Tamással párhuzamos gondolatokat érint s szinte tőle veszi tételeit. A Heidelbergi Vita nem tévesztendő össze a későbbi 1519-es lipcsei vitával, majd az 1529-es Marburgi Kollokviummal. A szász választófejedelem féltette Luthert, nem engedte Rómába, azt akarta, hogy híressé vált egyetemi tanárát Németország területén belül hallgassák ki. *Az 1518-as Heidelbergi Vita témája az emberi és isteni szeretet különbsége volt*. A mi emberi szeretetünket a másik ember jósága, szeretetreméltósága váltja ki, Isten szeretetét viszont az jellemzi, hogy feltétel nélkül árad az emberbe, és nem keresi, hanem megteremti a jót. Luther szerint a kereszt nyilvánítja ki Isten végtelen szeretetét. Az embertől csupán önmaga feltétlen szeretete telik, és csak úgy szereti a másikat, ha az méltó rá. A Heidelbergi Vitát szokták a filozófus teológiával szembeni szakításnak tekinteni, még pontosabban itt a teológus Luther a szokásos Aristoteles-szel áll szembe.

Luther már Heidelbergben is *megkülönböztette a személyes bízó hitet* (fides fiducialis) az *egyház dogmatikus hitétől*, amelyet fides historica-nak nevezett. Csak aki a pro me, pro nobis Krisztus-eseményt fogadja el, az üdvözü. Ez nem jelent passzivitást, mert a bűnöst Isten valósággal igaznak fogadja el, és ez a megigazítás életszentséget is jelent, belső átalakulást és ebből folyó gyümölcsöző jötteket. A Heidelbergi Vita során – amit saját rendjében Luther maga vezetett – rendi előjárói már folyó bűnvádi eljárás ellenére sem találtak kivételnélőt Luther felfogásában. Csak 1518 augusztusában kapott idézést a római Kúriától „a pápaságról hangoztatott vakmerő állításai miatt”. A szász választófejedelem közbenjárására érték el, hogy Róma helyett Augsburgban hallgatták ki a birodalmi gyűlésen Cajetan bíboros előtt az év októberében. A következő évben került sor a Lipcsei Vitára Luther és Eck között, de itt már a pápaság földi és mennyei hatalmára terelődött a hangsúly, és megkezdődött az elvi és gyakorlati polarizáció.

A Heidelbergi Vita idején tehát nem volt lényeges különbség a lutheri és az Ágostonos Rend teológusai között. Ezt ma a justificatio Közös Nyilatkozat idején hasznos figyelembe venni. Luthert nem kellett féltetni a passzivitástól, a rómaiakat pedig a hit jelentéktelenítésétől. Kari Kopperi finn professzor lényegében erre mutat rá, amikor Isten szeretetének átformáló, szeretetet teremtő erejéről szól Luther teológiájának lényeges vonásaként.

SZEVERÉNYI JÁNOS

Hol van Ábel, a te atyádfia?

A testvér az utcán hever

Elég sokat hallunk manapság az utcán élőkről, a hajléktalanokról. A probléma rendkívül súlyos és összetett. Még a tüneti kezelés is nehezen megy (eljuttatni őket hajléktalan szállóba), nemhogy a pontos diagnózis után a hatékony küzdelem a megelőzésért és a rehabilitációért. Tudni kell, hogy ma több százezer potenciális hajléktalan jelöltje van társadalmunknak. Akik az utcára kerülnek, és rendkívül gyorsan leépülnek testileg-lelkileg, csak a jéghegy csúcsát jelentik. Körülbelül három millióan élnek létminimum alatt, legalább két millióan szívszorítóan szegények, munkanélküliek. Válás következtében sok férfi veszíti el egzisztenciáját. Könnyen jelentkeznek ilyenkor az alkohol adta kábultság, fájdalomcsillapítás. A szegénységnek sok kemény következménye van: félelem, létbizonytalanság, rezignáltság, idegbetegség, családi krízisek stb. A szegénység, a kiszolgáltatottság az igazi oka a hajléktalanságnak. Némelyek jó szándéka ellenére a bűn, az önzés miatt megbukott a szocializmus. De az egyház, a kereszténység soha nem adhatja fel a szociális gondolatot és gyakorlatot! Ezt ma nem népszerű képviselni. Az élő egyház nem lehet konformista, nem sodródhat az árral. Bibliáismerők tucatjával idézhetik teljes összefüggésében a Szentírást ilyen szempontból.

A vadkapitalizmus, a pénz imádata könyörtelen, embertelen, istentelen jelenség. Az is vitathatatlan, hogy a legtöbb ember felelős saját életéért, sorsáért. Ezért rendkívül jelentős terület a megelőzés szempontjából az egészséges nevelés. Riasztó jelzésnek vélem, hogy komoly politikai erők küzdenek a hitoktatás, de még az általános erkölcsoktatás ellen is, ugyanakkor támogatják a fiatalok butítását, kábítását. De sokan vannak olyanok is, akik önhibájukon kívül kerülnek bajba. A végeredmény szempontjából lényegtelen, hogy ki miért jutott nehéz helyzetbe. Az egyháznak és a kereszténységnek mindent meg kell tenniük a megelőzésért és helyreállításért. Bármilyen szép is az a gondolat, hogy az egyház feladata a sírók vígasztalása, ma már így ez tarthatatlan és kevés. Mit tehetünk:

- Részt kell vennie az egyháznak, mint szervezetnek a politikai, társadalmi, szociális döntésekben. Legalább is hatást kell gyakorolnia a döntéshozó testületekre. **MEG KELL SZÓLALNI!** „Nyisd meg szádát a némáért.” (Példabeszédek könyve 31,8)
- Bízgatni kell egyházunk tagjait, hogy a maguk hivatásában határozottan képviseljék a keresztény értékrendet.
- Lelkészeinket, gyülekezeteink tagjait képezni kell az evangéliumi szociális munkára.
- Országos és gyülekezeti szinten tudatosan gyakorolni kell a társadalmi missziót (iszákosmentés, drogosok rehabilitációja, cigánymisszió, családsegítés stb.). Leg-

több gyülekezetünk nem kész arra, hogy igazán hatékonyan foglalkozzon a rászorulókkal. Ez szakmai, de hit kérdés is.

- Nagy gyülekezeteink együttműködve az állammal és az önkormányzatokkal missziós állomásokat kell, hogy szervezzenek, ahol keresztyén motiváltságú testi-lelki-szellemi rehabilitációs folyamatba vonhatják be a rászorulókat.
- A gyülekezet hatósugarában működő nevelőotthonokban vállalni a szolgálatot. A gyermekeket beszeretni a gyülekezetbe és talán a családokba is. Kelenföldi gyülekezetünkben gyűlnek a tapasztalataink ezen a téren. Az állami gondozottak különösen is veszélyeztetettek.

Isten tud Ábelről, a leütött testvéréről, tud a pusztába kizavart Hágárról, tud az elűzöttekről, rászorulókról. „Aki tudna jót cselekedni, de nem teszi, bűne az annak.”

KOHÁRY FERENC

„A szeretet nem tapintatlan, nem szűnik meg soha”

A baleseti halál hírének közlése a hozzátartozókkal a bajor evangélikus egyház gyakorlatában

Az elmúlt év őszén a CREDO szerkesztőjének vezetésével néhányan részt vettünk a Gessellschaft zur Ausbreitung des Evangeliums nevű, egy híján száz éves múltra visszatekintő nemzetközi missziói egyesületnek, Gosauban (Ausztria) tartott gyűlésén. Nekem jutott a feladat, hogy beszámoljak az ott elhangzott egyik előadásról, amelyet Detlev Hapke nürnbergi „rendőrségi lelkész” tartott nagy átéléssel.

Az ottani gyakorlat szerint a rendőrség értesíti őt, ha egy haláleset történt, egyúttal azt is kéri, hogy segítsen a halál hírének közlésében. Első teendő a név, az időpont, a helyszín és a halál körülményeinek feljegyzése. Ezután a névtárból kikeresi és felhívja a lakhely szerint illetékes evangélikus, illetve katolikus lelkészi hivatalt az illető felekezeti hovatartozásának megállapítása céljából. Ha ez sikerült és az illetékes lelkész ki tud menni, akkor a továbbiakban ő működik közre a rendőrséggel. Ha ez nem sikerül, vagy az illető hovatartozását nem lehet megállapítani, a segítséget akkor is meg kell adni, hiszen arra a rendőröknek, de még inkább a gyászolóknak nagy szükségük van.

Mivel telefonon ilyen hírt sohasem szabad közölni, mert nem lehet előre tudni az érintett fél reakcióját, szükséges a személyes és minél gyorsabb bejelentés.

A régebbi idők gyakorlata megmutatta, hogy a rendőrök magukban sokszor nem tudták jól megoldani a feladatot. Volt olyan eset, ahol a tragédiától lesújtva szinte együtt sírtak a családdal, de volt olyan is, aki a könnyebbik végén akarta megfogni a dolgot és anekdotázni kezdett: „Tudja, a bácsikám is éppen így járt két évvel ezelőtt”. Megtörtént olyan is, hogy a csöngetésre kijött az asszony, a rendőr megkérdezte: Ön Meyerné? Igen, – jött a válasz. – Akkor szomorú hírt közölnöm, az Ön férje meghalt, – Az ki van zárva, hisz egy órája csak, hogy elment és ő mindig vigyáz magára. Erre a rendőr elvesztette a türelmét és így szólt: Fogadjunk, hogy nekem van igazam!

A lelkész tehát kimegy a rendőrökkel a lakásmre. A csöngetés előtt megbeszéljük, hogy ki mit fog mondani. A rendőrök jelenléte a lakásba való bejutás szempontjából is fontos, mivel ők egyenruhában vannak jelen. Ezen kívül számítani kell a hozzátartozó esetleges agresszív magatartására, vagy alkoholos állapotára.

Helyszíni teendők. Nagyon fontos az illető család pontos azonosítása, főleg gyakori neveknél. A tényleges hírt csak akkor szabad közölni, ha már a lakásajtón belül vannak. Ez a rendőrség dolga. Ha gyermek van jelen, akkor meg kell kérni, hogy előbb küldjék át egy másik helyiségbe.

Amennyiben a rendőrök nem tudták rászánni magukat a gyász hír közlésére, akkor a lelkésznek kell megtennie, mégpedig köntörfalazás nélkül, röviden és tárgyilagosan. Ezután az érintettnek időt kell hagyni, hogy felfogja a történeteket, meg kell várni azt is, hogy kérdez-e valamit. Vannak akik megdöbbenően józanul, szinte érzelmek nélkül fogadják a gyász hírt, mások a sokk miatt nem is fogják fel igazából.

Mivel a vészhelyzeti lelkigondozás elsősorban diakóniai jellegű, tehát a partnerre irányuló, kerülni kell a szokványos részvétnyilvánításokat, de a prédikálást is, mivel ez nem a megfelelő alkalom arra, hogy valakit az igaz hitre vezessünk. *Időt kell hagyni* a másik reakciójának, hogy minél jobban beleélhessük magunkat helyzetébe. Ilyenkor *hagyni kell, hogy sírjon*, akár jajveszékелjen valaki, hiszen csak ő tudja mit jelentett neki az elhunyt. Nőknél időnként előfordul, hogy a nyakába borulnak – mintegy támaszt keresve – a lelkésznek. Az ilyen szituációt nagyon óvatosan kell kezelni. Nem szabad elhárítani, de ugyanakkor a távolságot is – amennyire lehet – tartani kell.

Általános szabály, hogy mielőtt megérintenénk az illetőt, kérdezzük meg például: Megengedi, hogy a vállára tegyem a kezem? Kérjük meg, hogy beszéljen az elhunytáról. Milyen ember volt, – mit jelentett neki? Ha a gyermek közben már bejött és megtudta a gyász hírt, ne engedje, hogy elvigyék, de egyedül se maradjon. Egy alkalmas családtag, vagy szomszéd nagy segítség ilyenkor. Lassacskán a szükséges tennivalókra kell irányítani a figyelmet, a halott megtekintése, temetés stb. A rendőrök már elmentek ekkor, hiszen rendszerint sok dolguk van.

A lelkész készítse elő távozását! Először is nézze meg, hogy kire bízhatja rá a gyászolókat. Egy jelenlevő alkalmas családtag vagy egy segítőkész szomszéd. Esetleg meg kell várni, míg egy közelben lakó rokon, barát, barátnő megérkezik. Jelentse be, hogy nemsokára el kell mennie! Ha temetkezési vállalkozó után kérdeznek a lelkész ne ajánljon egyet sem. Nyissa ki a telefonkönyvet a megfelelő helyen és hagyja, hogy valamelyiket kiválasszák. Ha az egyházi temetésről kérdezik, akkor adja meg az illetékes lelkész nevét, címét, sőt ha lehet, akkor ott helyből hívják fel, és együtt jelentsék be a temetést. Ha az illető nem tartozott gyülekezethez, akkor felajánlhatja saját szolgálatát is.

Mielőtt eltávozna, hagyja meg nevét, valamint hivatali címét és telefonszámát, hogy ha szükséges, elérjék. Amikor hazaért, ne fojtsa el magában az átélt eseményeket! Beszélje meg az esetet munkatársaival is. Utoljára marad az adminisztráció és a szükséges jelentések leadása.

Ennyi volt röviden összefoglalva az előadás. Sajnálatos, hogy a mi körülményeink között aligha valósítható meg mindez. Ugyanakkor a részletekből sok hasznosat tanulhatunk.

KRÄHLING JÁNOS

Corpus Ecclesiarum Lutheranum Hungariae Kezdeményezés a magyarországi evangélikus templomművészet feldolgozására

A magyarországi evangélikus templomokkal kapcsolatos műemlékvédelmi problémák feltárása során a kutató gyakran érzi hiányát egy átfogó, részletes feldolgozásnak. (Sajnos az ország összes műemlékét tekintve sem jobb a helyzet: körülbelül egyötödnyi területre van kész műemléki topográfia.)

Több, mint fél évszázada jelent meg Kemény Lajos és Gyimesy Károly szerkesztésében az „Evangélikus templomok” című kézikönyv¹, amely azóta is minden kutatás kiindulásául szolgál. Ennek topográfiai fejezete a háború viszontagságos időszakában csak jelentősen megrövidítve készülhetett el.

Az utóbbi időben az „Evangélikus templomok Magyarországon” című, több nyelven is kiadott és gazdagon illusztrált kötet² értékes tanulmányaival a kutatók és a közönség figyelmét a jórészt földolgozatlan téma fontosságára irányította, de a topográfia ügyét ez a vállalkozás sem karolhatta föl.

Több értékes résztanulmány is született egyes építészeti és enteriorművészeti kérdések tisztázására³, templomainkra vonatkozó teljes felmérés azonban még soha sem készült.

A „Corpus Ecclesiarum Lutheranum Hungariae” célja hazánk evangélikus templomainak építészettörténeti, művészettörténeti, egyházművészeti szempontú topografikus feldolgozása. Az ötletet egy ösztöndíjpályázat megírása adta: korábbi, e témába vágó saját építészettörténeti kutatásaimat, publikációimat, valamint az e problémakör iránt szintén fogékony kutatók munkáját jó lenne valamilyen sorozat formájában rendszerezve nyomtatásban közzétenni⁴. 1997-ben a témát különböző aspektusból vizsgálók „ad hoc kutatócsoportot” alapítottunk az evangélikus templom-kutatás helyszíni kiszállásainak célszerű elvégzésére: az Evangélikus Országos Múzeum részéről ifj. Harmati Béla művészettörténész, az Evangélikus Országos Levéltárból Czenthe Miklós levéltár-igazgató és Kertész Botond levéltáros, az építész-szakma képviselőjében e sorok írója, építész-építészettörténész (Budapesti Műszaki Egyetem, Építészettörténeti és Műemléki Tanszék). A helyszíni munka során a „kutatócsoport” tagjai saját szakáguknak megfelelően végzik el a felmérést. Végző soron egy olyan adatbázis megteremtése a cél, amely az építészet, enteriorművészet és liturgikus tárgyak vonatkozásában megfelelő alapot ad evangélikus templomaink feltérképezésére, műemlékvédelmük magas szintű biztosítására, tudományos feldolgozására és közkinccsé tételére.

A felmérés építészeti része fotózásból, leírásból, és felmérési rajzok – alaprajzok, metszetek, homlokzatok, részletek – készítéséből áll. A felmérés részletessége mindig az adott emlék fontosságától is függ. Az oltárokról, szószékekről, karzatokról, keresztelőkutakról, orgonákról, képzőművészeti és iparművészeti alkotásokról, valamint minden egyéb jelentős tárgyról és berendezésről fotó és leírás készül, egyúttal a meglévő összeírásokat is ellenőrizzük. A templomokhoz (gyülekezetekhez) tartozó levéltári anyagok megtekintése, az eddig még nem katalogizált anyag felvétele, a pusztulófélben levő anyagok mentése és az értékesebb anyagok biztonsági másoltatása a levéltáros feladata. E helyszínelések során a muzeológia, levéltári munka és építés-fenntartás területén járatanl lelkeszek egyúttal szakmai tanácsokat is kaphatnak.

Az építészeti felméréshez munkahelyem, a Budapesti Műszaki Egyetem Építészettörténeti és Műemléki Tanszéke adja a szakmai háttérrel. A munka elvégzéséhez pályázatok útján is sikerült támogatást szerezni.⁵ E feladatok elvégzésében munkatársként építésmérnök hallgatók is részt vesznek. A helyszíni munkában az alapvető felmérési-dokumentálási fogások elsajátításán túl, kísérleti jelleggel, lehetőség van új dokumentálási módszerek, felmérési technikák kipróbálására is. A helyszíni munka effajta gyakorlatát a nyolcvanas évek első felétől, 1983-tól rendszeresen végzett felmérések tapasztalata alapján alakítottam ki. 1983 nyarán néhány építészhallgató barátommal egyetemi feladataink elvégzése után elhatároztuk, hogy kedvenc építészettörténet tanárunk inspirációjára és szakmai segítségével evangélikus templomokat fogunk felmérni Tolna megyében. Varsád, Kalaznó, Szárazd és Kistormás 18. század végi evangélikus templomainak feldolgozása során jöttünk rá arra, hogy a Tolna-baranyai evangélikusság régi templomainak építészettörténeti feldolgozása még nem történt meg.⁶ A témát bővítve, a felméréseket sokszor tábori körülmények között, kerékpáron odautazva, korszerű mérőeszközök nélkül, de nagy lelkesedéssel végeztük. Ennek folytatásaként 1988-tól TMB-ösztöndíjat nyertem, majd 1994-ben a Dél-Dunántúl evangélikus templomépítészetről kandidátusi értekezést írtam.⁷ A Dél-Dunántúl anyagának feldolgozása után a témát országos szintre bővítettem. Az ebben a körben végzett első OTKA-kutatás⁸ során alakult ki az a fajta csoportmunka, ahogy ma is együtt dolgozunk.

A *helyszíni kutatás* elvégzéséhez a Levéltár, a Múzeum és a BME Építészettörténet Tanszék részvételén túl alapvetően szükséges a Magyarországi Evangélikus Egyház támogatása is. Az Országos Elnökség, D. Dr. Harmati Béla püspök-elnök, Lackner Aladár ny. esperes, Jankovits Béla, Krähling Dániel és Smidéliusz Zoltán esperesek, valamint az érintett gyülekezetek lelkészei és a helyi segítsége nélkül az eddig elvégzett munka nem valósulhatott volna meg, és az eljövendő kutatáshoz is szükség lesz az esperesek, lelkészek és hívek támogatásra. Az eredményekről az Országos Elnökséget, az espereseket és a lelkészeket rendszeresen tájékoztatjuk, ezen kívül az eredményeket kéziratos formában is összefoglaltuk.

Eddig Tolna, Baranya, Somogy, Győr-Moson-Sopron, Zala és részben Vas megye templomait sikerült föltérképezni. A „Corpus” az eddigi munka folytatását és mindezek publikálását célozza.

A *rendszerváltozás óta egyre több új evangélikus templom épül*. Ezekkel együtt új egyházművészeti alkotások is születnek. Ezeknek a megalkotásához segítséget adhat, ha a térszervezés, a liturgikus térképzés, az ikonológia, az iparművészet hazai lutheránus jellegzetességeit számba vesszük. Az épülő templomok mellett egyre több olyan építészettörténetileg jelentős templommal találkozhatunk – különösen a német kitelepítés folytán megszűnt tolna-baranyai gyülekezetek esetében –, amelyek használaton kívül vannak, pusztulnak. Ezeknek a felmérése, kutatása, dokumentálása és a helyreállítás szakszerű elvégzéséhez nyújtott szakmai tanácsadás szintén alapvető feladat.

A „Corpus” *közeljövőben tervezett kötetei* között szerepel Tolna, Baranya és Somogy megye, valamint Vas, Zala és Győr-Moson-Sopron megye templomainak, továbbá a szószékoltárok, festett karzatok és egyéb templomi berendezések feldolgozása. Elég merész vállalkozás, hogy a kutatásnak az elmúlt időszakban felhalmozódott hiányosságait felszámoljuk. Háromszáz körülire tehető azoknak az evangélikus templomoknak a száma, amelyeknek építészeti, művészeti értékei jelentősebbek, de munkánkat az ország összes evangélikus templomának feldolgozásával szeretnénk megvalósítani. Ennek megalapozásával, az eddigi munka folytatásával is szeretnénk ösztönzést adni az evangélikus templomokra vonatkozó kutatásokhoz, a publikálással pedig megismertetni a nagyközönséggel is egyházunk eddig ismeretlen kincseit.

Jegyzetek

- 1 Kemény Lajos-Gyimesy Károly (szerk.): *Evangélikus templomok*. (Készült az Országos Luther Szövetség Munkaközösségében) Athenaeum, Budapest, 1944.
- 2 Dercsényi B.-Foltin B.-G. Györffy K.-Hegyí G.-Winkler G.-Zászkaliczky Zs.: *Evangélikus templomok Magyarországon*. Hegyi és Társa Kiadó, Budapest. 1992.
- 3 Elsősorban Bibó István, Winkler Gábor, Baranyai Béláné és G. Györffy Katalin publikációi.
- 4 Krähling János: „South Transdanubian Late Baroque Lutheran Church Architecture”. *Periodica Polytechnica* vol. 36. Nos. 1-4. (1992) pp. 175-180. Krähling J.: „A Dél-Dunántúl evangélikus templomépítészete”. In: Műemlékek restaurálásának elméleti és gyakorlati kérdései-szakrális építészeti örökségünk. Tudományos ülésszak, Tusnád, Románia, 1997 március 16-22. – Nyomtatásban megjelent a T3 Kiadónál, Sepsiszentgyörgy, 1998. Krähling J.: „A hazai evangélikus templomépítészeti kutatásának feladatairól” *Építés-Építészettudomány XXVI./1-2.*(1996) pp. 165-173.
- 5 Az Országos Tudományos Kutatási Alap „Magyar építészettörténeti kutatások-evangélikus templomépítészeti” című kutatási téma (F016656) 1995-1997.
- 6 Krähling János-Zoboki Gábor: „XVIII. század végi evangélikus templomok Tolna megyében”. In: *BME TDK Munkák XIX.* (1985) Kiadja a BME TDK, 1985. pp. 114-126.; Krähling János-Zoboki Gábor: „XVIII. századi evangélikus templomok Tolna megyében” In: *AXVII. Országos Tudományos Diákköri Konferencia Műszaki Szekció előadásainak rövid tartalma I.-II.* Pollack Mihály Műszaki Főiskola, Pécs 1985. március 18-19. p. 313.; Krähling János-Zoboki Gábor: „Későbarokk templomépítészetiünk a Dél-Dunántúlon.” *Diakonia* 1987/2. pp. 40-49., illetve „Dél-Dunántúli evangélikus templomok.” *Bercsényi* 28-30. (a BME Építészkar Kollégiumának kiadványa) 1983-87 Évkönyv. h.é.n. (Budapest., 1990.) pp. 317-319.
- 7 „Evangélikus templomépítészeti a Dél-Dunántúlon – egy hagyományos templomforma kialakulása a XVIII. század végén”. Kandidátusi értekezés. (Kézirat). Budapest, 1993. p. 150. + 220 p. melléklet.
- 8 ld. az 4. sz. jegyzetet, továbbá folytatásként Krähling János és ifj. Harmati Béla: „Evangélikus templomépítészeti és egyházművészeti kutatások – Nyugat-Dunántúl” (Vas-, Zala-, Veszprém megye) 1998-2000. T 026061 sz.

BÁCSKAI KÁROLY

Hegyen épülő templom

„In spe” – A Budahegyvidéki Gyülekezet élni akar

„Az Élet szent okokból élni akar / S ha Magyarországra dob ki valakit, / Annak százszorta inkább kell akarni” – írja *Ady Endre* az „A tűz márciusa” című versében, életet és hitet üzenve a következő nemzedéknek. Költői szavai ráillenek Budahegyvidéki Evangélikus Gyülekezetünk közel ötven esztendőös önálló múltjára, de jelenére is. A gyülekezet él és szent okokból élni akar, pedig rövid történetének hosszú megpróbáltatásai alatt elmehetett volna az életkedve. Az eltelt fél évszázad Budahegyvidéken az élni akarás regényét írta a szívek tábláira. Az alábbi sorokat ebbe a regénybe „belelapozva” fogalmazom.

A Budahegyvidéki Egyházközség eleinte a Budai Evangélikus Egyház része volt, fent a Várban, a történelmi múltú, patinás Bécsi-kapu téri temploma. Az 1930-as évek vége felé azonban a jelenlegi Szabadság-hegy déli és keleti oldalának megnövekedett számú evangélikussága önállósulni kívánt. Az itteni hívek már 1938-ban egy önálló templom felépítéséhez gyűjtöttek adományokat. A jelenleg is meglévő gyülekezeti házat vásárolták meg, amelyben lassan kialakították a gyülekezeti élet számára fontos helyiségeket. 1953-ban a gyülekezet egészében önállósult. Első lelkésze, *Danhauser László* szolgálati éveiben, különösen a háború után a gyülekezetben komoly evangelizációs alkalmak voltak. A Krisztushoz térés ekkoriban sokak számára életet meghatározó élményt jelentett. A gyülekezetet *D. Ordass Lajos* püspök is lelki

otthonának tekintette. Többször szolgált is Budahegyvidéken, majd visszavonultságában úgyszólván minden vasárnap részt vett a délelőtti istentiszteleten.

A gyülekezet regényének következő fejezete a közelmúlt története. A régi óhaj új szívekben új akarattá erősödött, amikor öt esztendővel ezelőtt a jelenlegi kápolnától nem messze telket kaptak a budahegyvidéki evangélikusok, hogy ott templomot építsenek. A költő szavainak igazságát nap nap után a saját bőrükön érezték Templomépítési Bizottságunk tagjai: *ha az élet Magyarországra dob ki valakit, annak százzorta inkább kell akarni.* Nem akarásnak nyögés a vége, az akarásnak Hegyvidéki gyülekezetünkben az új templom alapkö-letétele. *A szívekben immár az újabb fejezetet bevezető kérdés ágaskodik: Hogyan tovább?* Megállva s erőt gyűjtve az alapkö-mérföldkőnél, a végleges tervek elkészültét várva érdemes meggondolni, hogy:

A „prototípus”, az első templom sohasem fából, kőből, téglából épül. A gyülekezet, a hívők közössége, a lelki ház jelenti azt a mintát, melynek alapján egy keresztény templom épülete reálisan megtervezhető.

„Mint élő kövek, épüljetekek föl lelki házzá...” (1Pét 2,5) A templomot óhajító budahegyvidéki elődök gyűjtése és akarása a mögötte lüktető élet miatt volt megvalósítható és hiteles. *Építeni kell!* A Lelkipásztor folyóiratban tíz évvel ezelőtt megjelent meditációs vezérgondolat¹ ma Budahegyvidéken kétszeresen is időszerű. Templom- és gyülekezetépítés nem arra alkalmas telekkel, elfogadott kiviteli tervvel, építési engedéllyel kezdődik, de ezzel a programadó mondattal: *Épüljetekek föl lelki házzá!* Építeni kell a közösséget, terhelt, de mégis érthető kifejezéssel a „kollektívát”, a latin eredeti értelmében (*colligo*, összegyűjt, összegyülekszik, de szorosán össze is köt, ami elszakadt, megcsomózza újra, a *kolléga* szónak is ez az alapja). Egyház szóhasználatával *communiónak* mondjuk, ami egyúttal (angol területen) az úrvacsorai közösségre is utal: „*holy communion*”. S építeni kell magát a templomot is, a szent közösség helyét, ahol emberi életek a keresztségben Krisztushoz köttetnek, és az oda betérők megtalálhatják életüknek azt az origó-pontját, amelyhez igazodva el tudnak helyezkedni az ezredvég egyre bonyolultabbá váló eszmei egzisztenciális koordináta rendszerében.

Olyan szót használ a régi levélíró prédikátor, amelyben benne rejlik a lelki házépítés, a közösségteremtő szolgálat kettős természete: Egyrészt az, hogy ültetheti ugyan Pál, öntözheti Apollós, prédikálhat Péter, láthat jelenéseket János, utazhat Mexikóba a pápa és tarthat az Egyházak Világtanácsa jubileumi nagygyűlést Zimbabwében, de a növekedést az Isten adja. A *Congregatio sanctorum*, a szentek közössége Neki köszönheti létét. Ő szentel meg köveket és fél évszázados akaratot, hogy Hegyvidéken gyülekezet és templom épülhessen, hegyen épült templomként hirdetve az Ő dicsőségét. Másrészt az épülés, építés egyéni, személyes, testre- (és lélekre-) szabott felelősség és feladat is. Rajtam múlik, hogy vállalom-e, hogy be tudok-e illeszkedni a közösségbe, hogy hűségesen kitartok-e azokban az időkben, amikor „százzorta inkább kell akarni”.

Az *egyháztagság dinamizmusa ez*: Statikus, szilárd, megtartó, tehervállaló és teherbíró szerep, a falba épített kő, mely egyszerre tartást ad és amelynek tartása van. Ugyanakkor papság is, szent szolgálat (1Pét 2,5), az én elvesztése és „rugalmas” beépülés a (lelki) egészbe. Úgy épülünk föl lelki házzá, (templomépítő) gyülekezetté, hogy mozgunk és vállalunk. Ott vagyok jelen, ahol éppen dől a ház, hogy építsek és megtartsak. Ilyen szerepet vár a növekedést adó Isten az élő kövektől – társadalmi viszonylatban is a szeretetszolgálat, diakonia-carita területén, a kultúra, az erkölcsi

értékek közvetítésében, és az igehirdetéssel mint nevelő célzatú, hitet ébresztő és emberi tartást adó beszéddel.

A 21. század hajnalán épülő keresztény templom az ember magára találásának, az Isten-ember relációban megtalált identitásának, önértelmezésének helye, színtere is.

Néven nevezve századunkban kezdték el tudományosan vizsgálni a modern nyugati ember identitás-zavarát. A pszichoanalitikus *Erik Erikson* problémavázlata szerint az embert az az érzés gyötri, hogy elvesztette kapcsolatát saját korával és megcsalja önmaga benső lényegét. A rendeltetését kereső modern ember nem tudja magát többé Isten színe előtt élete problémáival.² Az „*A határon*” című könyvében a teológus *Paul Tillich* így fogalmaz: „*Undor, üresség, hiábavalóság érzése kerített a hatalmába sok modern embert, különösen a fiatalabb nemzedék tagjait. Sokak lelki egyensúlya kezd meginogni. A haladás gondolata elveszítette vonzerejét. A szabadulást újra vertikális dimenzióban keresik, gyakran misztikus formákban...*”³ *Henri J. M. Nouwen*, holland-amerikai pszichológus-teológus pedig így folytatja az 1970-es években megjelent „*The Wounded Healer*” című könyvében: „*Az emberek világképüket különböző ideológiák darabjaiból rakják össze, amelyeket állandóan, gond nélkül változtatni lehet. Az ideológiai forgácsok áradatát a tömegkommunikációs eszközök teszik lehetővé. Ezek az emberek nehezen tudják elhinni, hogy léteznek valamilyen mindig és mindenütt, általánosan érvényes igazság.*”⁴ A szekták, a narkómánia, a (vallási) fanatizmus, a sovinizmus lélektanilag részben ennek a hamis, beteg identitás-tudatnak, az egészséges önértelmezési képesség – egyéni és kollektív – válságának köszönhetik létüket és terjedésüket.

*A kereszténység alapvetően konstruktív vallás és nem destruktív.*⁵ Elég a bomlasztó, züllesztő ideológiákból, elég az elsivárosító, rosszul értelmezett lelki-szellemi liberalizmusból! Nem mindegy, hogy milyen szellemiség van jelen a házban (egyházban, templomban). Gonoszság, álnokság, képmutatás, irigység, rágalmazás (ma pletykának mondanánk, 1Pét 2,1), vagy *pneumatikus a háztartás* (egyháztartás), ahol sűrítve, koncentráltan van jelen és élhető át a jó. Ahol más a légkör, több a lelki oxigén és megérezni a Krisztus szellemét. Ha fel van fújva az autógumi, szépen gurul a kocsi, ha lyukas, leeresztett, ha nincs pneumatikus nyomás, döcög, bukdácsol, elakad.

**Az épülés, illetve építés lemondással, áldozathozattal jár.
A latin szöveg alapján: offertórium (1Pét 2,5).**

Ma sokan úgy vélik, akkor növekszik az egyház, és akkor beszélhetünk valóban templomépítésről, ha megvannak a megfelelő anyagi források, ha biztosítottak a szükséges pénzügyi feltételek. Mintha a fejlődés, záloga egyedül a pénz, az anyagiak lennének. Az igazi offertórium, a fejlődés, növekedés, épülés és építés valódi záloga azonban *lelki természetű*. Teljes önmagam, szeretetem, szolgálatom, aktív beépülésem a gyülekezetbe. Egy téglá, egy kődarab nem sokat ér önmagában. Ha azonban elveszíti önmagát és beépül a házba, alkotó részévé válik a nagy értéknek.

Hangsúlyos a jövőnek és a jövőendő nemzedéknek épülő templom egyidejű commemoratív szerepe is.

Evangelikus Énekeskönyvünk 288. énekének versei jellemzően utalnak erre a szerepre:

Templomunk, drága vagy nekünk. Itt hangzik Isten igéje,
Itt imádságunk, énekünk, Hogy nevét áldja, dicsérje.
Ide vár minket Istenünk, És szövetséget köt velünk,
Kegyelmet ad, békességet.

Keresztvíz cseppje hirdeti: „Életed már Istené lett!”
Az oltár szól: „Mind elveszi Jézus vére bűnöd, vétked.”
A szószék hív: „Az Úr van itt!” Szívünkben ébred már a hit.
Áthat az ige szent fénye.

S élő kövekből épít már Templomot itt a Szentlélek.
Kegyelem és új élet vár: Megváltott, szolgáló élet.
S hol kettő-három ráfigyel, Mit ígért, nem felejt el,
Jelen van Jézus közöttünk.

A templom léte emlékeztet, ahogy az egykori szerző emlékeztette hittestvéreit a keresztségre és eszükbe juttatta keresztény életük sarokpontját, fundamentumát: „*Járuljatok őhöz (Jézus Krisztushoz) mint élő kőhöz...*” (1Pét 2,4). A múltból így születhet jövőendő – nemcsak az elmúlt fél évszázad közelmúltjából, de abból az áldott múltból is, amely mégsem múlt idő, befejezettség, de a feltámadott Jézus örök jelen idejű és egyben áldott jövőendőt ígérő igéje: „...*íme, én veletek vagyok minden napon a világ végezetéig*” (Mt 28,20).

Jegyzet

- 1 Dr. Hafenscher Károly: ÉpüljeteK föl lelki házzá! in *Lelkipásztor* 65. évf. 9. szám, 1990. szeptember, 250.
- 2 Matti-Pekka Virtaniemi: A lelkész személye a modern világban. Előadás magyar- finn lelkészkonferencián, Valkeala, 1989. 08. 21-23., 1. o.
- 3 Virtaniemi, i. m. 2. o.
- 4 Virtaniemi, i. m. 2. o.
- 5 Dr. Hafenscher, i. m. 250. o.

TRAJTLER GÁBOR

Az orgona liturgikus szolgálata

Orgonahang. Templom. Az emberi asszociációk bonyolult rendszerében a kettő összekapcsolódott, legalábbis a mi kultúránkban. Ha azonban jobban utánanézzünk e magától értetődő fogalompáros kialakulásának, csodálkozva állapíthatjuk meg, összetartozásuk nem volt mindig egyértelmű.

Időben visszatekintetve, tudjuk, az első keresztények számára az orgona hangja más asszociációkat idézett fel. Az orgona a Római Birodalomban a cirkuszok hangszeres volt. A cirkusz pedig a keresztényüldözések idején a kivégzések egyik nyilvános színhelye. Érthető, hogy a kereszténység első évszázadaiban idegenkedtek e hangszertől. A Római Birodalom bukása után Nyugat-Európában csak nagyon szórványosan dokumentálható az orgona használata.

Ahol az orgona igazán tovább élt, az a Keletrómai Birodalom, Bizánc volt. A császári udvartartáshoz tartozó pompa és gazdaság fontos kelléke. Kifejezetten a világi környezethez kötődött. Ennek bizonyítéka, hogy a keleti ortodoxia máig sem használja az orgonát. A szent zene a liturgikus énekekre korlátozódik, a hangszerek használata tiltott.

*A nyugat-európai orgonaépítés fellendülésének kezdetei a 8. századra nyúlnak vissza. Tudunk arról, hogy 757-ben Kis Pipin frank király Konsztantinosz Kopronimosz bizánci császártól kapott ajándékba egy orgonát. Az eredetileg világi hangszer Európába kerülve egyre inkább liturgikus hangszerré vált. Érdekes kutatómunkát lehetne folytatni annak felderítésére, hogy a számos orgonára vonatkozó dokumentáció miként igazolja az orgona középkori liturgikus használatát, valamint azt, hogy ezt a gyakorlatot mikor, hol és miként korlátozták egyházi véleménynyilvánítások és dekrétumok, például Róma számos ízben kinyilatkoztatta, hogy a liturgiához csak az emberi hang méltó. Az orgonát a középkori egyház használta ugyan, de főként kórusok mellett, hang- vagy téma megadására, hosszú hangok kitartásának támogatására. Szerepe a 15. századtól bővült. Ekkor már a liturgikus tételeket a kórus és az orgona felváltva, „alternatív módon” adta elő. Például a hármass felépítésű Kyrie szakaszait hol énekkar, hol orgona szólaltatta meg. A „versetti”-k irodalma pedig arra utal, hogy a zsoltárok éneklésénél az egyes zsoltárversek között az orgonista egy-egy versetto-t (rövid közjátékot) játszott. *Frescobaldi* (1583-1643) 1635-ben megjelent orgonás kötetének minden darabja beilleszthető volt a római liturgiába. A francia egyházi orgonazene gazdagsága is bizonyítéka a hagyományok széleskörű továbbélésének. A római katolikus egyház valamennyi liturgikus megújulást szorgalmazó mozgalma azonban nem győzi ismételtlen hangsúlyozni, hogy a vokális zenének, elsősorban is a gregoriánnak kell elsőbbséget biztosítani, szemben minden instrumentális zenével.*

*A református egyház felfogása sem egységes az orgonazene istentiszteleti szerepével kapcsolatban. Közismert a puritánok képrombolása, aminek az orgonák is áldozatul estek. Ugyanekkor itt kell szólni arról, hogy a rendkívül magas színvonalú holland orgonaépítészet református egyházi talajon bontakozott ki. Magyarországon a református egyházban a puritán elvek honosodtak meg. A puritánok által sokat idézett *Geleji Katona István* az 1636-ban megjelent *Öreg Graduáljában* azt írja: „Jobb volna azért azokat a nagy tömlőjű furolyákat és sok süvöltőjű fúvokat... a templomokból kihányni”. Ezt a véleményt sokan magukévá tették. Ezt bizonyítja, hogy Magyarországon még a múlt században sem volt minden nagy, jeles református templomban orgona. A mai gyakorlat is jelzésértékű: a református istentisztelet azzal kezdődik, hogy az orgonista abbahagyja a körülbelül tíz perccel előbb elkezdett orgonajátékot. Fő feladata a továbbiakban a gyülekezeti éneklés vezetése lesz.*

Luther korai felfogásában az orgonát odasorolta a „füstölőkhöz” és egyéb kultikus tárgyakhoz, amikre az egyháznak nincsen szüksége. Később azonban szigorú véleménye változott. A róla szóló nekrológban arról olvashatunk, hogy szerette az orgonazenét. Elismerőleg szolt Wolff Heintz evangélikus orgonista művészetéről. Wolfgang Musculus 1535-ben pontosan leírta a wittenbergi és az eisenachi istentisztelet menetét, ezekben már szerepet kapott az orgona is a korál alternáló előadásában. Ez a koráléneklési gyakorlat az evangélikus egyházzene egyik legjellemzőbb, sajnos, nálunk elfelejtett műfaja.

A koráloknak eredetileg nagyon sok versszakuk volt. (A Mennyből jövök most hozzátok kezdetűhöz például Luther 15 versszakot írt.) Szabály szerint minden éneket összes versével végigénekeltek. A gyülekezeti éneklést azonban nem az orgona kísérte, hanem a templomokban működő énekkarak vezették. A sok versszak végigéneklése nem csak a gyülekezet feladata volt. Egyes verseket a kórus énekel több szólamban. Itt kapott szerepet az orgona is. Más verseket ugyanis csak az orgona játszott. A korálok szövegét a gyülekezet jól ismerte. Így amikor a *hűvek az orgonán hallották a dallamot, a szöveget a dallamhoz „hozzáhallották”*. Ez a váltakozó koráléneklés még Bach korában is élő hagyomány volt, hiszen az „Orgelbüchlein” című gyűjteményben leírt 45 rövid, közzjáték nélküli korálelőjáték – kevés kivétellel – erre a váltakozó éneklésre alkalmas. Világosan hallható a dallam, és időben alig hosszabb, mint egy énekelte korálvers. A német gyülekezetek rendszeresen énekelnek így, bevonva olykor az énekkar és az orgona szolgálatába egy-egy fúvószenekari koráltételt is. *Az alternáló koráléneklés szép evangélikus hagyományával napjainkban több magyarországi gyülekezetünk újra ismerkedik.*

Mint említettem, az orgona feladata eredetileg nem a gyülekezeti ének kísérete volt. Ezt a szolgálatot csak a későbbi korokban vette át. A mai értelemben vett korálkönyvet, amiből a kántor játszik, csak a 17. század második felében írtak. Addig legfeljebb a négyszólamú kórusra írt koráltételt, az úgynevezett *kancionáltételt* játszotta az orgonista. Ma ezt tartják a kántor első feladatának. Igaz ugyan, hogy ez egy kisebb képességű kántor számára is ellátható feladat, de nem igaz, hogy valamivel is alacsonyabb rendű a többi liturgikus szolgálatnál. A kérdés így szokott felvetődni: a kántor kísérje vagy vezesse a gyülekezet énekét. Egyik megoldás sem jó kizárólagosan. A kántor feladata, hogy megénekeltesse a gyülekezetet. *Játsszon úgy, hogy a gyülekezetnek legyen kedve énekelni, mégpedig jól.* Az orgona segítségével egy jó kántor ezt meg tudja tenni! Olyan intonációt kell játszani az ének előtt, hogy a gyülekezet világosan hallja, milyen hangon kezdődik a korál, és mi a dallama. Ha az intonáció jó, akkor a gyülekezet az első hangtól kezdve együtténekel. Határozott tempó megadásával szinte egyszerre vesznek levegőt. Ha már a közös ének lendületben van, az orgonista visszaléphet, halkabb játékkal csak kíséri az éneket. Viszont az orgona különféle regisztereivel felhívhatja a figyelmet a versszakok más-más tartalmára. Ahol bűnről, bűbnatról van szó, ott a mély tónusok, ha örömről, akkor a magasak az uralkodók. Ha ítéletre utal a szöveg, szólaljanak meg a trombiták. Ha a záróvers a Szentháromság Isten dicsérete, úgy hangozzék az orgona magasztalón, „organo pleno”. Még magasabb fokon: az egyes versszakok harmóniai is lehetnek különbözők, és a játékmód, a basszus vezetése is kifejezheti a korál tartalmát. Lecsendesítő záradékában az orgona átvezetheti az éneklő gyülekezetet az ígére figyelés „állapotába”.

Az orgonamuzsikának azonban önálló szolgálata is van. Az evangélikus orgonazene legjellegzetesebb műfaja a korálelőjáték. Ezek hangzanak a gyülekezeti énekek előtt, azok bevezetéseként. Bachtól majd kétszáz korálelőjáték maradt ránk. Muzsikuskor elődei is százával írtak feldolgozásokat. Itt elsősorban Scheidt, Buxtehude, Pachelbel, Johann Gottfried Walther munkásságára gondolok. Ezek az előjátékok főként Bachnál nem csupán a dallam zenei feldolgozását adják, hanem a korálszöveget zeneileg értelmezik. Bach műveiben finoman kidolgozott szimbólumrendszert alkalmaz. Nem egyszerűen hangulatot fest, hanem sokszor a korálszöveg bibliai alapjaira, vagy teológiai hittételeire utal motívumaival és feldolgozási módjával. Természetesen, amikor a hívők hallják e korálelőjátékokat, nem kell, hogy muzsikusként tudatosuljanak bennük a zenei szerkesztés eszközei. Az európai zenekultúra bennünk élő, ránk hagyományozódott elemei, amelyeket a zeneszerzők alkalmaznak, öntudatlanul is vezetnek minket az ünnep, a vasárnap üzenetéhez. Az evangélikus egyház ebből a szempontból kivételesen gazdag kincssel rendelkezik. Véleményem

szerint egyetlen egyháznak sincs ilyen bőséges orgonairodalma, ennyire mélyen az adott egyház dallamkincsében és teológiájában gyökerező.

Egyházunkban az orgonazene az egész liturgia keretét is adja. Alelkész templomba lépésével együtt megszólal az orgona. Ezt a darabot szokás *prelúdium*nak nevezni. Ha a vasárnap eredeti jelentésére gondolunk, akkor minden vasárnap ünnepnap, az Úr napja, az Úr feltámadásának napja. Ha ünnep, úgy azt méltó módon kell megünnöznünk. Méltó módon kell tehát a hangszernek is megszólalnia. *Bach számos „prelúdiumot és fúgát” írt. Úgy tudjuk, az istentiszteletet a prelúdiummal nyitotta meg, és a fúgával zárta.* Valóban minden prelúdiuma ünnepi zene. Sorolhatnánk, melyik való karácsonyra, virágvasárnapra, húsvétra, pünkösdre, reformáció ünnepére. Bőven jut előjáték a közönséges vasárnapokra is, nemcsak Bachtól, hanem a többi mestertől is.

Az orgonaszó hallatán a templomba jövő azonnal megérzi, hová érkezett. Ez a zene hivatott és alkalmas arra, hogy az embert kiemelje hétköznapi gondokkal terhelt állapotából. *Szent ez a hely!* Itt az Úr szól hozzád, Jézussal találkozatsz, segítséget kaphatsz, itt a szentek közösségét élheted át – hirdeti az ünnepi muzsika.

Sokkal problematikusabb azonban az *istentiszteletet záró orgonaszó.* A mai gyakorlat szerint ezalatt a gyülekezet elhagyja a templomot. Erre kár lett volna Bachnak fúgákat írnia. Lipcei többórás istentiszteletek lezárása azonban nem kivonulást volt, a gyülekezet ülve hallgatta végig a záró orgonazenét. Ma is ez lenne méltó megoldás. Majd milyen csendben a templomba bejöttünk, olyan csendben kellene távoznunk is. A beszélgetést a templomon kívülre hagyva talán több maradna meg bennünk az ige üzenetéből, az istentisztelet emelkedettségéből.

Az istentisztelet csúcspontja az *Úrral való találkozás* a szentségben. Egyházunk hagyománya szerint az úrvacsora vétele alatt vagy a gyülekezet énekel, vagy az orgona játszik. Bach, a nagy mester az úrvacsora alatt nagy korálfantáziákat, korálvariációkat és orgonaszonátákat játszott. A 19. századi, romantikus, ma is élő felfogás előírja, hogy ez az orgonajáték legyen minél halkabb, és lehetőleg minél lassabb. Bennünk is elsősorban az úrvacsora gyónási, bűnbánati aspektusa él. Bach ez alkalmakkor játszott művei azonban nem ezt a felfogást tükrözik. A korálvariációk között eleven tételek, olykor – horribilie dictu – táncművek is találhatóak. Az orgonaszonáták szélső tételei sem lassúak, s halkan játszva értelmetlenek. Ez az eltérés mutatja úrvacsorai felfogásunk csonkává válását. Noha Krisztus halálára való emlékezésünk kell, hogy eszünkbe juttassa bűneinket, ez az alkalom azonban örömlakoma is, az Atya asztalánál reánk váró mennyei lakoma előíze. *Így az úrvacsora alatt hangzó zene „himmlische Tafelmusik”, mennyei asztali zene.* Ahogyan a kastélyokban régen zene szólt az étkezés alatt, vagy ahogyan a lakodalmakban ma is megtörténik. Tudjuk, a bennünk élő asszociációk nehezen módosulnak. Reméljük, liturgiai reformunk idővel ebben is segít majd.

Ma a pszichológiában, gyógyító technikákban szívesen alkalmazott eszköz a *meditáció.* Egyes modern zeneművek is a közönség meditációs készségét veszik célba. A meditáció polgárjogot nyert a liturgiában is. Nem kell a liturgia minden pillanatában valamit cselekedni, valamit percipiálni. Valamikor jó a hallottakon elgondolkozni. *Csendben lenni.* Különösen igehirdetés után. Erre istentiszteletünkben ma nincsen hely. Mindig aktívak vagyunk. (A lutheránus aktív gyülekezeti modell kizárta a csendet.) És ha a meditációt beiktatjuk, kérdés, mi a jobb: a teljes csend, ahol minden tüszentés, padreccsenés, templom mellett elrobogó autó zaja hallható, vagy pedig az igazi, csendes, diszkrét orgonajáték, amely a zavaró momentumokat elfedi? Talán jobb az utóbbi. Az új istentiszteleti rendünkön dolgozó teológusok és egyházzeneészek ezért ajánlják a halk, egy-két perces egyszerű koráljátékot az igehirdetés után, helyet adva a meditációnak.

Az orgonista kántor vagy orgonaművész? Sajnos nálunk a két fogalom különvált. A kántor nem érzi feladatának a korálon kívüli orgonajátékot. És van olyan orgona-

művész, aki nem tud gyülekezeti éneket vezetni, nem vállal istentiszteleti szolgálatot. Pedig ha a fentieket átgondoljuk, az istentiszteleten méltó módon orgonálni csak művészi elhivatottsággal és sokszor csak művészi feladatokra képesítve lehet. A fentiekhez még az énekkarok orgonakísérete, és reményeink szerint a jövőben bevezetendő liturgikus éneklés hangszeres vezetése is hozzátartozik. Nem kis feladat. De ha idővel gyülekezeteink felnőnek a kántori szolgálat megbecsüléséig, és ha ez a megbecsülés érezhetően el is jut az egyházzenét tanulókig, akkor mondhatjuk: van reményünk, hogy lutheránus örökségünkkel méltóképpen fogunk élni.

Irodalom

Blume, Friedrich: Geschichte der evangelischen Kirchenmusik - Bärenreiter, 1965

Ellerhorst, v. Winfred: Handbuch der Orgelkunde - Einsiedeln, 1936

Karasszon Dezső: Az orgonista az istentiszteleten tegnap és ma - in Magyar Egyházzene V. évf. 2-3. szám

Trajtler Gábor: Orgonaismeret - Budapest, 1994

Wilson-Dickson, Andrew: A keresztyénség zenéje - Budapest, 1998

* * *

A szerkesztőség ezúton is Isten áldását kéri a szerző, Trajtler Gábor 70. születésnapja alkalmából!

FABINY TIBOR

Megvakult szülők – látó gyermekek

A „szem” mint metafora Shakespeare tragédiáiban

1.

A szülők és a gyermekek közötti konfliktus jólismert *alapotívum* a shakespeare-i tragédiában. Elég, ha csak az egyik legnépszerűbbre gondolunk, mondjuk a *Szent-ivánéji álmra*: Hermia és Lysander, a szerelmes fiatalok a darab kezdetén hiába akarnak egymáséi lenni, a szülői hatalom, a paternális tekintély saját elképzelését és akaratát kívánja érvényesíteni. Nemcsak a megszokás, hanem az uralkodó, a jogi hatalom is az apák, a patriarchák oldalán áll. A kezdetben alapvetően antikommikus társadalom törvényekkel és rendeletekkel igyekszik regulázni a fiatalokban feszülő erotikus erőt. Az apa és a gyermeke közötti konfliktus katasztrófához is vezethetne. Ám Shakespeare mégsem *Hermia tragédiáját* írja meg. Alig vagyunk túl a dráma exozícióján, máris robban a visszafojtott szexuális feszültség: *a fiatalok fellázadnak az öregek és a hivatalosak társadalma ellen; elszöknek hazulról a zöld erdők romantikus világába, ahol a civilizáció mesterkéltséget „rendje” immár érvényét veszíti, itt nincsen szabály, minden szabad, a böjtöt felváltja a karnevál, a képmutatást meg a szaturnália*. A kirobbanó és a végre szabadon lángoló szerelem tűző fényében egymást is összekeverik a szerelmesek, hisz tudjuk, hogy Cupido vak és így Titánia, a tündérkirálynő is Zubolyba lesz szerelmes. *A darab végére – sokszorosan csodás szerencse folytán – a fiatalok lázadása végül is győzelmet arat, a félreértések tisztázódnak, az azonosságok felfedtetnek, és a boldog végben a szerelmesek is egymáséi lesznek*. A szülők

engednek, a hatalom és a társadalom is befogadja őket. Az életerő győzelme, a szerelem, majd a házasság átalakítja, átrendezi, sőt újjászüli az elvéhenedt társadalmat is. A régi és az új, az öreg és a fiatal, a böjt és a karnevál, a tél és a nyár párharcában *mindig az életerő, az energia triumfál*. Akomédia mindig a gyermekekért van: a szülők hátralépnek és a fiatalok befogadást nyernek. És így van ez rendjén. Mert tudjuk azt, hogy e gyermekek is egyszer majd szülők és konzervatívok lesznek, fiaik és lányaik majd ugyanúgy lázadni kezdenek, s akkor majd nekik is át kell adni a helyet. Tehát ugyanúgy kezdődik majd az egész előlről, ciklikusan ismétlődik minden a nap alatt, mindaddig, amíg él, kavargó, forog és lüktet ez a világ...

2.

Nem így a tragédiák esetében. A tragédiák szülők ellen lázadó gyermekei sohasem lesznek apák vagy anyák. És ezt nemcsak a *Rómeó és Júlia* romantikus tragédiája példázta, hanem az emberi létezésnek tükröt tartó nagytragédiák, kiváltképpen a *Hamlet* és a *Lear király*. A következőkben Hamlet és Gertrud, Cordelia és Lear, illetve érintőlegesen Edgar és Gloucester kapcsolatát kívánjuk szemügyre venni.

Bocsássuk előre: bár a világ a szülők, az öregek törvényei szerint működik, Shakespeare itt is majdnem mindig a fiatalok és a gyermekek oldalán áll. Azt, hogy ez a világ – mondjuk Dánia és Britannia – „börtön”, vagy „rothadt”, és hogy azt csak a képmutatás, a talpnyalás, a hízélgés, vagyis bűn törvénye tartja fenn, ez csak az érző, a gondolkodó, az igazságot szerető és az erkölcsileg érzékeny lényeknek tűnik föl. *Ilyen „bensőből vezérelt”, „lelki szemmel” látó fiatal Hamlet, a dán királyfi, és Cordelia, a brit királyleány.* Ők azok a látni és ezáltal ítélni is képes emberek, akik számára kettéválasztódik az igaz és a hamis, a jó és a rossz, a valóság és a látszat. Ők a „világ” ünneprontói, a szerepek és az elvárások visszautasítói, a rég bevált ritusok felmondói. Ők azok, akik éberek és vigyáznak, amíg a világiak, az érzéketlen és fertőzött emberek alszanak, talán a börtől és a hatalomtól ittasan dőzsölnek, vagy éppen elvakultan őrjöngenek. E látó gyermekek a világ értékrendje szerint bolondok, mert *bölcsességük máshonnan (majd látni fogjuk:) felülről való.*

Szólunk kell majd a szülőkről, Gertrudról és Learról is, akiket kiemelt és magasra juttatott ez a világ, s akik éppen a világ erejének és értékeinek elsőszámú képviselői. Mindketten, Gertrud is, Lear is elégedetten szemlélhetik, hogy miképpen engedelmeskedik nekik az udvar és az ország, nyugodtan sütkérezhetnek a dicsőség vakító fényében, ami egyelőre még csak Hamletnek és Cordeliának káprázat. Hamlet és Cordelia alakján ugyanis megtörik ez a fény, és elcsúszik a hang. A vélt harmónia. Polonius és az udvaroncok, Goneril és Regan *hiába próbálják kitartani ezt a hamis hangot, valami most már végképp kizökken, valami egyre hangosabban zakatol.* Hamlet és Cordelia: botrány. Legalábbis Gertrud és Lear számára. De hát miért nem tudnak ők engedelmesen hallgatni, mint ezt mások teszik, miért kell nekik a szüleik számára ekkora sokkot okozni? Bármennyire is furcsa, azért, mert ők valóban nagyon tudnak szeretni! Ezeket a szülőket, akik ennyire beleolvadtak egy hazug és képmutatató világba? Igen. Mert Hamlet és Cordelia tudják, hogy szüleik ide *jutottak*, hosszú évtizedek alatt ilyené váltak. Tehát nem voltak ők mindig ilyenek, sőt, egykoron, in illo tempore, éppen az ellenkező oldalon, a helyükön álltak, a szívük, a lelkük, az értelmük is a helyén volt. *És ezért is kell őket még mindig mindennek ellenére nagyon szeretni, és ezért okoz iszonyatos fájdalmat számukra, hogy szüleik nem azok, akik egykoron voltak.* Nem azonosak immár önmagukkal, nem azonosak azzal, akik valójában voltak, és akiknek most is lenniük kellene. Mintha valami csendben és szívósan eltorzította volna a lényüket, álarccá formálta volna az arcukat, megkeményítette volna a szívüket, összekuszálta volna az értelmüket, eltompította volna a

hallásukat, elhomályosította volna a látásukat. Mintha valami miatt észrevétlenül megsüketültek és megvakultak volna! Mi is ez a „valami”? A büszkeség, a góg, a hübrisz? Vagy talán a kéj? Nem, ennél több. A téves ítélet, a hamartia? De hát ez csak következmény, nem ok, hanem okozat! Most már kimondhatjuk: ez a „valami”, ez, a *rózsát titkon rágó láthatatlan féreg nem más, mint a bűn.*

3.

A bűn az, aminek következtében az egyén számára elvész az akarat szabadsága, a lélek nyíltsága és a tisztánlátás képessége. Shakespeare *Antonius és Kleopátrájában* Antonius arról tanúskodik, hogy bűneink miatt elveszítjük látásunkat, a szemünket mintegy lepecsételik az istenek, és ez végeredményben erkölcsi ítélőképességünk teljes elvesztését jelenti. *Következésképpen saját magunkat, saját bűneinket bálványozzuk.*

But when we in our viciousness grow hard –
Oh misery on't – the wise gods seal our eyes,
In our filth drop our clear judgements, make us
Adore our errors, laugh at's while we strut
To our confusion (3, 13, 111-115)

Érdemes két mai fordítást is idéznünk!

De ha bűnünkben megkeményedünk
– nyomorúság! –, a bölcs istenek
Szemünk befogják s ép ítéletünket
Saját mocskunkba fojtják: hadd imádjuk
Hibáinkat, s míg vesztünkbe futunk,
Ők nevetnek.

(Vas István)

De jaj, ha bűnünkben megkeményedünk,
Szemünk befogják a nagy istenek
Önnön mocskunkba fojtják ép eszünket,
Hogy bálványozzuk bűneink – s kacagnak
Míg vesztünkbe futunk.

(Mészöly Dezső)

A „szem”, „látás” mint a helyes erkölcsi ítélőképesség, illetve a „vakság” mint az elvesztett erkölcsi ítélőképesség metaforája más Shakespeare-drámában is felbukkan. Hasonlóképpen fogalmaz mély álomból felébredve a wales-i erdőbe tévedt Imogen is a *Cymbelineben*.

Our very eyes
Are sometimes like our judgements, blind (4,2, 301-2)

Még szemünk is
Vak olykor, mint ítéletünk (Lator László ford.)

Kik is ezek a szülők, akik erkölcsileg megvakultak, de egykoron rendelkeztek a látás képességével? Gertrud vagy Lear múltjáról, fiatalságáról, az ifjú családanyáról vagy családapáról legfeljebb csak spekulálhatunk. De miért is ne tegyük? Shakespeare valószínűleg nem ellenezné fantáziánk élénk – igaz, szabálytalan – működését! Sőt, még mintha titokban biztatna is erre. Gondoljuk csak meg: miért akarja annyira a Szellem, hogy Hamlet kimélje anyját:

ne törjön
Anyádra lelked: bízd az égre őt
S mind a tövisre, mely keblében él,
Az csípje, szúrja. (1,5)

S amikor újra megjelenik a Szellem, ismételten anyja óvására figyelmezteti Hamletet:

Ó, lépj közéje s vívó lelke közé (,4)

Miért e *tapintat*? Talán mert Gertrud „csak” a paráznaságban bűnös? De Gertrud miért is szeretett bele Claudiusba? – kérdezheti kíváncsiságunk. Talán mert férje idős, esetleg impotens is volt, sőt még az államügyeket sem intézte már kellő dinamizmussal? Mindegy, hogy miért, Gertrud mindenképpen bűnt követett el, még akkor is, ha a királygyilkosság nem terheli a lelkét. Az a tény, hogy a Szellem Hamletet mindenképpen anyja iránti kíméltre biztatja, azt a gyanúkat erősíti meg, hogy hármójuknak lehetett egykoron egy békés, harmonikus családi aranykora. És lám, mégis ez lett belőle! Ide jutottak. „Gyarlóság, asszony a neved!” – fakad ki Hamlet még a Szellemmel való találkozás előtt.

Hadd játsszon most szabadra engedett fantáziánk a másik mese fonalaival tovább! *Milyen lehetett Lear fiatal korában?* Ki volt a felesége, a három leány anyja? Nem tudjuk, de megpróbálhatjuk elképzelni a naiv és a tisztalelkű, néha robbanékony és impulzív fiatal királyt, aki uralkodásának első éveiben országa megreformálását forgatja fejében. Egymás után születnek a gyermekek, pár év családi idill következik, majd váratlanul meghal a feleség. Lear magára marad, hosszú ideig befelé fordul, s a politika ezután már nemigen izgatja. A három gyermek közül Lear leginkább a legkisebbet, Cordeliát kedveli, és a kislány is rendkívül ragaszkodik apjához, anyja elvesztése után méginkább apás. Együtt játszanak, sétálnak a királyi palota kertjében. Mosolyt csak Cordelia varázsol apja arcára. Múlnak az évek, a megkérgesedett király már régen lemondott egykori terveiről. *Mit érdeklí őt már az az „igazság”, amiről fiatalon olyannyit álmodozott! A fő az, hogy belső nyugalmit, kényelmét ne zavarják.* Az udvar és a hatalom végeredményben kellemes, hiszen mindenki engedelmeskedik neki, s az öregkorral egyre erősödő hiúságát is sokat legyezgetik. Hogy ki az, aki valóban szereti, és ki az, aki csak hízeleg, nem érdekes. Fő az, hogy jólesik. Észre sem veszi, hogy az évek mennyire elszaladtak, és hogy a Cordeliával való kapcsolata sem a régi. Lear mindössze annyit lát, hogy a legkisebbet is férjhez kellene adni. *Már unja a királyságot, nyugdíjba kéne vonulnia.* Elhatározza, hogy Cordelia kiházasításával az országot három részre osztja. Ehhez pedig rendezni kell egy látványos udvari ünnepet, valami olyasmit, csak sokkal nagyobb, mint régen a családi születésnapokon szoktak. Arra már nem emlékszik, hogy Cordelia olyankor mindig a legrovidebb verset szavalta, arca piros volt, a hangja elakadt és még dadogott is. Lear tapsolt, de a kis Cordelia szívből utálta az ilyen teátrális szerepléseket. Most azonban lássa meg az ország és világ, hogy a leányok mennyire szeretik az apát. És itt ér véget fantáziánk és kezdődik az előadás. Cordelia hallgat. Semmit se mond. Ünneprontó, játékrontó, rítusrontó. Mert úgy érzi, nem vállalhat közösséget testvéreinek képmutató kórusával. Ő valóban szereti apját, lénye legbensejével, a szívével. De apjának megkeményedett a szíve, érzéketlen füle csak a száj hangját hallja meg. Ha ez így van, mondja Cordelia, akkor „számhoz nem bírom emelni a szívemet”.

Cordelia, akárcsak Hamlet, nem „okosan” gondolkodik, nem „okosan” szeret, nem a „realitások” talaján áll. Egyikük sem hajlandó mozogni a hamis világ ritmusára, egyikük sem hajlandó játszani a hamis világ forgatókönyve szerint. Radikálisan visszautasítanak mindenféle teátralizást. „Látszik, asszonyom... látszikot nem ismerek” – így Hamlet. Cordelia meg hallgat, s csak „tiszte szerint” (*bond*) szeret. Hallgatásából, a „semmi”-ből születik meg „minden”: kitagadás, Kent száműzetése, a képmutató nővérek fölülkerekedése, Lear megaláztatása és pokoljárása; maga a tragédia.

4.

Shakespeare két nagy tragédiájában megvakult, elvadult szülőket gyógyítanak látó és türelmes gyermekek. Cordelia passzívan, Hamlet pedig aktívan gyógyít. Mielőtt azonban szemügyre vennénk a szülőkkel végzett terápiájukat, irányítsuk figyelmünket a *Lear király* párhuzamos cselekményére, Gloucester és fiai kapcsolatára!

Az első felvonás második jelenetében az alapvetően jóhiszemű Gloucester a váratlanul tragikusan forduló eseményeket az asztrológia alapján magyarázza, a kozmikusnak ígérkező tragédia jeleit egyértelműen éppen a családi kötelék, a bond felbomlásában, a szülők és a gyermekek konfliktusában látja:

a szeretet meghül, a barátság meghasonlik, a testvérek összecsapnak, a városokban zendülés, viszály a falukon, palotákban árulás, s a viszony felbomlik apa és fiú között. Ez az én gaz fiam is e jóslat alá esik, itt a fiú az apa ellen van. A király kivetkezik természeti hajlamából, s az apa feltámad gyermeke ellen

Íme, a tragédia kezdete. Az események katalógusa teljes, a diagnózis alapos. Gondos szövegkritikusok *indokoltan mutattak rá e sorok bibliai rezonanciájára.* Jézus az egyik apokaliptikus beszédében éppen arról szól, hogy a végidő idején az ítélet éppen a testvér és a testvér, az atyák és a fiak egymással történő meghasonlásában jut majd kifejezésre:

Halálra fogja pedig adni testvér testvérét, atya gyermekét; és magzatok támadnak szülők ellen és megöletik őket (Márk 13,12)

Az Ószövetség utolsó sorai pedig azt sugallták, hogy az „Úr nagy és félelmetes napja” előtt az eljövendő Illés próféta majd

az atyák szívét a fiakhoz fordítja, a fiak szívét pedig az atyákhoz, hogy el ne jöjjenek és meg ne verjem e földet átokkal (Mal 4,6)

Drámánkban az idők jelei: elsősorban a szülők és a gyermekek közötti ellentétek arra mutatnak, hogy a „nagy és félelmetes nap” mégiscsak elérkezik, s a földet sújtó átok majd bekövetkezik.

Gloucestert, a naiv és kissé babonás atyát Edmund, a törvénytelen fiú sikerrel manipulálja. Ennek következtében ő is tévesen, azaz „vakon” ítéli meg fiait, amiképpen Lear is félreismerte a leányait. Edgart, a törvényeset véli gonosznak, Edmundot, a törvénytelen pedig igaznak. Gloucester iszonyatos árat fizet majd a vakságáért: Edmund elárulja és saját kastélyában fizikailag is megvakítja. Ekkor veszi kezdetét majd az ő pokoljárása. Edgar, a rejtőzködő hűséges fiú előbb Bolond Tamásként, majd parasztembernek álcázva maga szegődik apja mellé, miközben Dover felé kíséri. Amíg Gloucester fizikailag látott, valójában „vak” volt, s most, miután szörnyű körülmények között megvakították, megtanul valóságosan „látni”. Amíg a gazdagság, a nyugalom és a jólét lelki vakságot eredményezett, most a megaláztatás, a szegénység és a kiszolgáltatottság visszaadja lelki látását. Ahogyan Learnek is meg kellett örülnie ahhoz, hogy értelmet nyerjen, Gloucesternek is meg kell vakulnia ahhoz, hogy lásson! „I stumbled when I saw” – („botlottam, míg szemem volt”) – mondja a még rejtőzködő Edgarnak. Most már azt is látja, hogy a „dúsgazdagok... / Nem akarnak látni, mert nem érznek”. De ez a látás és bölcsesség nem elegendő számára ahhoz, hogy életben akarjon maradni. Ellenkezőleg. Szegény Tamást arra kéri, hogy a doveri szirt magas tetőjére vezesse el, ahonnan „kalauzra már nem lesz szüksége”. És itt Edgar eljátszatja apjával az értelmetlen, abszurd drámába illő ugrást. De hát miért is nem fedi fel ez a fiú végre önmagát, miért kínozza ezt a fizikailag és lelkileg is meggyötört öregembert? Mire való ez az egész ostoba játék? Itt, ezen a ponton Edgar apjának egyszerre az orvosa és a tanítója. A depressziós pszichét játékkal kúrálni kell. Mint mondja:

Ha tréfát űzők csüggedt szellemével,
Azért teszem, hogy meggyógyítsam őt (4,6, 34-45)

S mire tanítja az értelmi látással bíró fiú az elhomályosult értelmű apát? Asztoikus tanításnál is sztoikusabb lecke: a legsötétebb körülmények között se meneküljünk az öngyilkosságba, türelemmel kell elszenvednünk idejövételünket és elmenetelünket:

Men must endure
Their going hence even as their coming hither:
Ripeness is all (5,2 9-10)

Embereknek
Kell túrni a jövőst, mint elmenést:
A fő dolog, hogy elszántak legyünk

Az utolsó jelenetből megtudjuk: Edgar megmentette Gloucestert a végső kétségbeeséstől, s atyjának vágya, hogy

ó csak azt megérthetném,
Tapintásommal megláthatni téged:
Azt mondanám, hogy ismét van szemem (5,2)

Nos, ez a vágy teljesült, még akkor is, ha „fáradt szíve /...öröm s bú közt mosolyogva megszakadt.”

5.

Cordelia kezdeti hallgatása, makacssága az úgynevezett „normális” és „józan” embereknek teljes joggal kegyetlenségnek tűnhet. Hiszen ez a lány nincsen kíméllettel idős édesapjára, annak lobbanékony természetére, és bizonyára magas vérnyomására! A szerencsétlen öreg agyvérzést is kaphat, ha Cordelia tovább feszíti a húrt. Így gondolkodik valószínűleg az eseményeket döbbenetes passzivitással szemlélő udvar, és így olvassa a darabot minden bizonnyal jó néhány tiszteletet és tapintatot kívánó mai olvasó is.

Ám a darabban is van olyan szereplő, aki nem csak az illem és a jólneveltség hagyományos értékeiben gondolkodik. Kent szenvedélyesen Cordelia védelmére kel. Mindhiába. Lear már tombol.

Feszült a húr, szaladj a nyíl elől.

Az értelem érveit Kent már fölöslegesen vonultatja föl. Lear válasza ugyanaz az ítélet, amit Cordelia kapott: „El szemeim elől!” És Kent itt rátapint a probléma lényegére, arra, hogy *a király torzan, rosszul lát:*

Láss, jobban, Lear; engedd, hogy én legyek
Szemed világa

Ám minden, minden hiába.

Cordelia hallgatása botrányt kavart. Az idő azonban egyre inkább őt igazolja. Bár fizikailag nincs jelen, mégis mintha minden miatta és körülötte történne. Távolléte még a jelenléténél is súlyosabb. Személyiségéről csak dadogó szavakkal merünk szólni, mintha lényének kontúrjai túlmutatnának az emberi lét határain, mintha valami túlvilági, angyali fény sugározna róla. Úgy véljük, hogy *Cordelia-hiánytól sőhajtozik ez a tébolyult világ.*

A világ pusztulásra ítéltetett Cordelia nélkül, ám személyének pusztja megjelenése máris gyógyító erővel hat. Cs. Szabó László a *Leart érő „sokk-kúra” fokozatairól beszél.* A Bolond, Szegény Tamás jelentik az alsó fokozatokat, Cordelia viszont a sokk-kúra, e „keresztény pszichoanalízis” felső fokát jelenti.

Túl vagyunk már az örült Lear és a megvakított Gloucester szívfacsaró találkozásán. Egy pillanatra Cordelia is újra felvillan az orvos és a francia katonák társaságában. Ajkáról fohász hangzik fel:

Ti szent csodák, s minden fel nem fedett
 Erői a földnek, sarjadatok fel
 Könnyűimen, hogy enyhet és segílyt
 Nyújthatatok szegény jó betegemnek (4,4)

Az eredeti szöveg Cordelia kapcsán két alkalommal is Jézusra való asszociálásra késztet:

Oh, dear father!
 It is thy business that I go about (4,4, 23-24)

jó atyám, ez a te ügyed
 Miért most síkra szállok

Lukács 2,49-ben Jézus így beszél magáról:

I must be about my father's business

Nékem azokban kell foglalatzkodnom, amelyek az én atyám dolgai

A következő jelenetben a nemesember pedig Cordelia megváltói funkciójára utal.
 Ő az, aki

redeems nature from the general curse
 Which twain have brought her to (4,6, 203-4)

majd megváltja a természetet
 A kőzátoktól, mit két lányod hozott rá.

Fontos itt a „természet” szóra is figyelniük! Shakespeare-nél a „nature” és a „kind” kifejezések az ember isteni eredetű természetét hivatottak kifejezni. Ennek ellentéte az „unnatural”, ami nem más, mint a „gonosz”. Ez pedig egy olyan erőt jelent, amely az isteni természet elleni lázadásban fogant meg, az emberi önzésben és a hatalomvágyban bontakozott ki, amely ártatlanokat és bűnösöket egyaránt pusztít, ami az időt kizökkenti, de ami végül önmagát is megsemmisíti. Az Edmundok, Gonerilek, Claudiusok számára már elveszett a természetnek ez az eredeti jelentése, ők a hatalom machiavellista akarói.

A gonosz erők működése azonban nem egy természetfeletti orkán vagy ciklus mechanikus működéséhez hasonlítható. *A gonosz erők önpusztítása lehetetlen volna a „megváltó erők” működése nélkül.* A tragédia második felében ezek a megváltó erők egymás felé közelednek. Kik is ők? És honnan jönnek? A bolondnak öltözött Edgar, az álruhás Kent, és mindenek felett Cordelia. Úgy is nevezhetjük őket, hogy *kereszténység előtti keresztények*, a *prisca theologia* képviselői. Cordelia ártatlanságával, tisztaságával, szeretetével és alázatával közelít apjához. A háttérben zene hallatszik, miközben Cordelia az örültségi roham után mély álomba zuhant Learhez fordul. Apja „szellemek”, „egy megboldogult lelkének” véli lányát, aki a sírból akarja kihozni őt.

You do me wrong to take me out o'th'grave;
 Thou art a soul in bliss; but I am bound
 Upon a wheel of fire, that mine own tears
 Do scald like molten land (4,7,45-48)

Engem kivennének a sírból. Te egy
 Megboldogultnak lelke vagy. De engem
 Tüzes kerékhez kötöttek, hogy könnyűim
 Úgy áthévülnek, mint az olvadott érc

Lear a purgatóriumban érzi magát, de Cordelia hatására – Cs. Szabó László szép szavaival – „az oszladozó örület résein besűt a Paradicsom fénye.” A korábban dühöngő és a hatalmáért üvöltő apa az ötödik felvonásban ismét gyermekké lesz, mert Cordelia

égi fénye megperzselte a szívét: *újra megtanult szeretni*. Hiába kerülnek majd fogságba, dalolni fognak, imádkozni, nevetni és regéket mondani; úgy élnek majd, mint kalitkában a madár. Ám Cordelia aljas meggyilkoltatása az „ígért vég” helyett a „végítélet” borzalmát, az apokaliptikus pusztulás döbbenetét idézi fel. Megváltás ebben a világban immár nem, legföljebb ebből a világból lehetséges. Bármennyire is megrázó, felháborító, megmagyarázhatatlan a tragédia kimenetele, azt mégis elmondhatjuk, hogy *a darab végére a kezdetben lelkileg vak Lear visszanyeri a látását, azaz erkölcsi ítélőképességét: a zárt ember megnyílik, a bűnei miatt megkeményedett apai szív a halál pitvarában megolvad, mert immáron megtanulta, hogy mit jelent valójában élni, vagyis szeretni*. Cordeliával együtt elpusztul, de a lelke megmentett, úgy is mondhatjuk, hogy *újjaszületett. Mit számít itt már élet és halál, amikor a tét valóban sokkal több: örök élet vagy örök halál*. (Üdvösség vagy kárhozat.) Lehet, hogy a tragédia legvégén Cordelia és Lear halála sokak számára elviselhetetlennek tűnik, de *azok szeméből, akik „látanak”, a keserűség könnye és az öröm könnye is pereg*.

6.

Vannak, akik Cordelia apjával szembeni magatartását a dráma kezdetén valami kicsinyes, csökönyös magatartásnak, afféle makacs „puritán-morálnak” tartják. Nincs humora, képtelen játszani, nem fogja a ritust, nem tudja, mi az az egészséges teatralitás – mondhatják. Lehet, hogy így (is) van, de az is biztos, hogy e kicsinyesnek tűnő morál egy kozmikus méretű tragédiát eredményezett.

Ugyanezt – nevezük csak így – végeredményben „protestáns ízü” morált, ennek működését vehetjük egészen közelről szemügyre a „megvakult szülő” és a „látó gyermek” közötti kapcsolatot drámaian megjelenítő másik tragédiában, a Hamletben is. Irányítjuk most figyelmünket a harmadik felvonás negyedik jelenetére. Hamletnek az anyjával való találkozása – amint erre Roland Mushat Frye rámutat a *Hamlet és a protestáns gyóntatószék* című tanulmányában – egy ízig-vérig protestáns jelenet. Shakespeare négyszer is említi, hogy *Hamlet wittenbergi* diák, s azt is tudjuk, hogy mennyire vissza akart menni a protestantizmus fellegvárába, Luther Márton városába. Meggyőződését és magatartását a hit protestantizmus szerinti zsinórmértéke, a Biblia több szempontból is igazolja. Először is anyja a mózesi törvény szerint egy gyalázatos bűn részese: a törvény ugyanis szigorúan tiltja a férfiakra azt, hogy fiútestvérük feleségének a szemérmét felfedjék (3 Mózes 18,16 és 20). Másodszer: a bűntudat, a bűnvallás és a bűnbánat a hívők számára egymás előtt is kötelező jellegű. Jakab 5,16-ban olvassuk: *„Valljátok meg bűneiteket egymásnak és imádkozzatok egymásért.”* Harmadszor: *a hívők számára egymás intése és figyelmeztetése is kötelező: „Ha te őt meg nem inted és nem szólsz, hogy visszatérjél a hitelent az ő gonosz útjáról, hogy éljen: az a gonosztevő az ő vétke miatt hal meg, de vérét a te kezedből kívánom meg. De ha megintetted a hitelent és ő meg nem tért hitetlenségéből... az ő vétke miatt meghal, de te megmentetted a lelkedet”* (Ezékiel 3,20-21). *„... intések egymást minden napon, míg tart a ma, hogy egyikőtök se keményítettessék meg a bűnöknek csalárdsága által”* (Zsid 3,12-13). Negyedszer: *tegyük fel a Biblia alapján a kérdést, hogy felelősek-e a fiak az atyák vétkéért?* Ezékiel próféta szerint már nem érvényes az a mondás, hogy *„az atyák ették meg az egrest és a fiak foga vásott bele”,* mert ha a fiú *„látja atyjának minden vétkét, ...de nem cselekszik azok szerint”,* akkor *„az ilyen ne haljon meg az atya vétkéért, hanem élvén éljen”* (18,14 és 17). *„Amely lélek vétkezik, annak meg kell halnia; a fiú ne viselje az apja vétkét, se az apa ne viselje a fiú vétkét”* (18,20). Ötödször: ha a fiú valóban nem felelős az apja vétkéért, akkor jogában áll-e az is, hogy figyelmeztesse apját vagy anyját? A választ a protestantizmusnak a gyónásról és a bűnvallásról szóló szemlélete adja meg. A katolikus felfogás szerint a bűnbánat szentség és a bűnöst csak a felszentelt pap szabadíthatja

meg bűnei terhétől. A protestantizmus ezzel szemben az „egyetemes papság”, illetve a „minden hívő papságának” az elvét vallja, ezért a „gyóntató” a hívő fiú is lehet, amennyiben látása élesebb, a hite erősebb, mint a szülőé. A bűn bűn, azért azt fel kell ismerni és nevén kell nevezni, még, ha iszonyatosan fáj is az. Persze, hogy duplán fáj a szülőnek, ha a bűnének valóságát a gyermekétől hallja. Ezért az intést, a feddést a legnagyobb tapintattal és szeretettel kell végezni. A „szent harag” gyűlöli a bűnt, de megmentő szeretettel szereti a bűnöst. Az angol reformátor, Tyndale az egyetemes papság értelmében azt írja, hogy a fiúknak igenis jogában áll megdorgálni az apjukat, akárcsak a szolgálknak az urukat és minden hívőnek a maga felebarájtját. Ez tehát az a protestáns szellemiség, amelynek fényében értelmezni kívánjuk a Gertrud-Hamlet jelenetet.

Polonius hívása után Hamlet e szavakkal készül anyjához:

I will speak daggers to her, but use none (3,2, 381)

Dobjon szavam tört, ne ránts on kezem.

A tőr itt nem a gyilkosság kézzelfogható eszközeként, hanem a szó metaforájaként jelenik meg. A szó tőr legyen, vagyis kard, vagyis ige. Hamlet itt egyszerre pap és orvos, ő az a sebész, aki a szó tőrével végzi az „éles, gyógyító művészetet” (Eliot). Az ige pedig mint „Istennek beszéde, élő és ható, és élesebb minden kétélű fegyvernél, és elhat a szívnek és a léleknek, az ízeknek és a velőknek a megosztásáig, és megítéli a gondolatokat és a szívnek indulatait” (Zsid. 4,12). Az igaz szó, vagyis az isteni ige fájdalmas tőrként fog Gertrud szívébe hasítani, amennyiben eltalálja a titokban dédelgetett bűnt, ami immár daganatként a lelkére telepedett.

Hamlet szenvedélyes igazságszeretetével kísérli meg eltávolítani az anyja szemére rakódott hályogot. Szilárd elhatározása, hogy Gertrudban feléleszti a bűntudatot, s majd megpróbálja rávenni a bűnbánatra. Tükröt tart eléje, tükröt valódi természetének, s ez a tükör a korabeli ikonográfia szerint is gyakran az önismeret emblémájaként jelenik meg. Az úgynevezett „gyóntatótükör” pedig lelke legmélyét, rejtegetett bűneit képes feltárni.

Tapot se innen, míg tükrömbe nem népsz,
Mely megmutatja a szíved bensejét (3,4, 18-9)

Hamlet Gertrud szívét akarja „megtörni” (wring your heart), azaz vallomásra kényszeríteni, mert tudja, hogy „az átkos megszokás”, a konvenció, a kényelem és a hatalom érzéstelenné bódíthatja az emberi szívet, ahonnan pedig kiindul minden élet.

A Hamlet által irányított sokk-kúra, ez a protestáns pszichoanalízis sokkal aktívabb, mint Cordeliáé. Hamlet tükröt tart anyja elé, a szívét törí, szavaival a lelkén sebeket okoz, de legfőképpen a szemeit igyekszik kinyitni. Először atyja képére irányítja Gertrud tekintetét, majd bűnei meglátására akarja rávenni anyját. Kérdéseinek záporában kulcsszó a szem. „Van szemed?... Ha van szemed?” – kérdezi egyre erőteljesebben, miközben folyik a fájdalmas szemműtét.

Mi ördög volt hát a szem-bekötősi,
Mely rászédett. Szem érzés nélkül, érzet
Látás nélkül... vagy bármi hű
Érzéked egy-egy kóros része, így
El nem tompulhatott.

A „szem” és a „fül” mint az ember erkölcsi középpontjára mutató metaforák szorosan összefüggenek. Az éleslátás nemcsak intellektuális adomány, hanem erkölcsi ítélőképességet is jelez. Ennek értelmében olvassuk az apostol buzdítását, hogy a hívőknek adassék meg a „szívnek megvilágított szeme” (Ef. 1,18).

Kik is vakok Shakespeare-nél és a korabeli ikonográfiában? Mindenekelőtt Fortuna és Cupido, s természetesen ezek bekötözik azoknak a szemét is, akik hozzájuk fordulnak. Ugyanakkor az ördög, a gonosz által megkötözött emberek is vakok, olyannyira, hogy nemcsak a saját ítélőképességüket veszítik el, hanem saját hibáikat is bálványozzák. *Az ember tehát a gonosz erők által megvakított, megtévesztett vagy félrevezetett lény, olyan, aki azt hiszi, hogy lát, miközben pedig vak.* Az ilyen önelégült, langymeleg és látszatgazdag embereknek van szükségük arra, hogy

szemgyógyító irral kend meg a te szemedet, hogy láss (Jel 3,18)

Hamlet szavai is – igaz, éles fájdalommal – de meggyógyítják a látást. És lám, az élesen metsző fájdalomakra a királyné szeme lassan nyiladozik. Gertrud persze mindent elkövetne, hogy ne kelljen észrevennie saját bűneit, a valóságot.

Ó Hamlet! ne beszélj:

Lelkem mélyébe fordítod szemem

Hol több olyan folt árnya látszik, amely

Soha ki nem méri (3,4 88-90)

Ez már valóban siker. Hamlet az intenzív sokk-kúra segítségével, igaz, csak egy pillanatra, de mégis felvillantja anyja bűneinek valóságát. A „folt”, a „piszok”, a „beszennyesedés” a gonosz szimbolikájából eredő szóképek. Gertrud iszonyatosan szenved, de lelke fokozatosan tisztulni kezd. *A szó, az ige a fülébe hatol és gyógyít:*

Ó, ne mondd tovább

Fülembe mint tör hatnak szavaid;

Ne többet, édes Hamlet (3,4,94-6).

És ekkor váratlanul újra megjelenik a Szellem. Jellemző módon csak a „próféta lelkű” Hamlet látja őt, hiszen a Szellem által képviselt valóság koncentrált izzása a „normális” emberek számára nem érzékelhető. *A Szellem csak az anya iránti gyöngédségre inti.* Gertrud itt kicsúszik fia kezéből, és a figyelem most már Hamlet „úrbe függesztett szeméire” irányul. A Szellem távozik, Hamlet visszanyeri lélekjelenlétét és józan ítélőképességét. Visszazökken valódi énjébe és most már *nyíltan, kertelés nélkül, gyakorlati tanácsokkal ellátva akarja anyját rávenni a gyónásra:*

Ne áltasd lelked a csalóka irral,

Hogy örültségem – nem bűnöd – beszél:

Csak béhegeszti hámmal a fekélyt,

Míg láthatatlan terjed a fene.

S mindent aláás. *Gyónj meg, Istenednek*

Bánd meg a múltat; a jövőt kerüld,

S többé ne trágyázd a gyomot, hogy annál

Bujábbra nőjön. És bocsásd meg ezt az

Erényem, mert a szűkkeblű idők zsírjában

Az erénynek kell magának

A vétket megkövetni.

Hamlet, a „protestáns gyóntatópap” a törvény szigora után evangéliumot hirdet. Az igazság megmutatását az „érted haragszom, nem ellened” szeretetével végzi. A királygyilkosságot csak a párbeszéd elején említi, hiszen ebben Gertrud ártatlannak tűnik. Ezért Hamlet ezt többé már nem hozza szóba. A legvégén a fiú mintegy feloldozást is nyújt anyjának. Gertrud, a bűnös, tanácsot kér, és Hamlet, a „pap” beszél.

Megkérdezhetjük: volt-e vajon valódi, mélyről jövő tisztulás ezek után Gertrud életében? Kitisztult-e végre a szeme? Learhez hasonló mély szenvedésről vagy újjá-születésről az ő esetében valószínűleg nem beszélhetünk. Megkeményedett a szíve, ha csak akkor és ott, de egy pillanatra azért megolvadt. De mégis, mintha később

valamelyest másképpen viselkedne. A tragédia legvégén pedig a királyné, miután kiitta a fiának szánt mérgezett poharat, Claudiusnak ellentmondva sikoltja el az igazságot, „édes Hamletjének”, és meghal. Laertes a királlyal szőtt minden aljas fondorlatot bevall: Hamlet is perceken belül a halál fia. Ennek tudatában vesz búcsút immár halott anyjától a herceg: *„Isten veled, boldogtalan királyné!” És ez nem a bosszú vagy a harag hangja, hanem a szánalomé, a szereteté és a megbocsátásé. A megvakult szülő és a látó gyermek a halálban újra ölelik egymást.*

7.

Shakespeare e két nagy tragédiájában a látó gyermekek nem fordítottak hátat megvakult, erkölcsi ítélőképességüket elvesztett szüleiknek. Pedig mennyivel egyszerűbb lett volna legyinteni, ironikusan mosolyogni, netalán klimaxra, vagy szenilitásra hivatkozni, s a konfliktust ügyesen, diplomatikusan elkerülni, ha kell, még némi humorral is elütni. De ezek a gyermekek nem diplomaták, hanem küldöttek voltak. Szüleik korábbi, tisztább, valódibb és igazibb énjének darabjai. A gyermekükkel való konfrontáció során a szülők önmagukkal szembesülnek, és ezért is olyan fájdalmas ez a találkozás.

Be kell látniuk, hogy megváltoztak, mások lettek, és fel kell ismerniük, hogy hiába áltatták magukat, ez a változás nem „fejlődés”, hanem igenis romlás, fertőzés, zuhanás, és nevezük nevén az egyenes úttól való elkanyarodás. *Azt hiszik, hogy meggazdagodtak, pedig szánalmasan szegények, meztelenek és vakok lettek. Maradék büszkeségük még teljes erővel tiltakozik az ellen, hogy gyermekük legyen az ítélőbíró. Pedig talán észre sem veszik, hogy gyermekeik által önmaguk mondanak ítéletet önmaguk felett.*

A látó gyermekek számára a szent kötelesség sem éppen könnyű lelki teher, hiszen a szülő egyszer inkvizíciót, máskor gyilkosságot kiált, s így nem Isten küldötteinek, hanem a Sátán felbujtottjának nézi őket. S a gyermeknek az apa- vagy anyagyilkosság vádját kell hordoznia, miközben atya vagy anyja lelkének megmentésén fáradozik. *„Kegyes szándék kegyetlenségre hajt” – mondja Hamlet. Igen, ezért szükség van sebészi beavatkozásra, az erkölcsi ítélőképesség helyreállítása végett a szem operációjára. Mert a „test lámpása a szem. Ha azért a te szemed tiszta, a te egész tested világos lesz. Ha pedig a te szemed gonosz, a te egész tested sötét lesz.” (Máté 6,21-22)*

Loyola és Luther szellemi utódai beszélgetnek Interjú Szabó Ferenc jezsuita atyával

A rendkívül gazdag szellemi életet élő, sikeres, sokoldalú egyházi polihisztnak tekintett interjúalanyt kérdeztem:

Öt kérdésem van Szabó Ferenchez.

1. *Bőség és mélység.* Hogyan lehet e kettő együtt, egy szellemi alkotó emberben? Hogyan lehet valaki egyszerre kontemplatív és kreatív?
2. *Hogyan alakult ez a gazdag élet?* Tudatosan építkeztél-e megszerzett jó alapokon, vagy az adott kihívásokra válaszoltál, s tetted, amit kellett, amire szüksége volt egyháznak? A szituáció formált-e vagy te magad alakítottad életedet?

3. *Minek tartod magad?* Nem nacionáléd, hanem identitásod érdekel: teoretikusnak, gyakorló lelkipásztornak, egzisztenciálisan érdekelt hívőnek, Isten csodálkozni tudó felnőtt gyermekének, dialógusra mindig kész partnernek, utazónak, akinek mégis honvágya van, Isten-keresőnek, testvér-keresőnek, az élet értelmét keresőnek?
4. *Mai jezsuita vagy. Jezsuitának lenni ugyanaz, mint a 16. században vagy mégis más?* Mi köthet minket össze hitelményünk, tanításunk gyökere, a bűnös ember iránti érdeklődés vagy a Krisztus-központúság, a jezsuita és az evangélikus is nevében hordja jellegzetességét (Jesu-ita és evangéliumi).
5. *Milyennek látod a kereszténységet a 21. század kapujában, a vajúdó világban?* Mit tartasz az ökumené holnapjáról, felekezeti és vallási pluralizmusról, Jézus népe minoritás pozíciójáról?

Válaszok:

Köszönetet mondok, hogy megszólalhatok a Credo-ban. Kétségtelenül megváltozott a légkör a 2. Vatikáni Zsinat után. Az ökumenikus párbeszéd a keresztények létkérdése ebben a szekularizált világban. Egy francia katolikus filozófust, Jean Guittont idézem: „korunkat két szóval jellemezhetjük: ateizmus-ökumenizmus”. Közös tanúságtételünk Krisztusról legsürgetőbb feladatunk.

ad. 1. Érdeklődésem széleskörű, de ennek korlátait egyre inkább érzem. Ha szellemtörténetben, filozófiában, teológiában, irodalomban jártas is vagyok, a természettudományokban nem tudok tájékozódni. Csak néhány népszerűsítő könyvet olvastam az asztrofizikai, a csillagászat, a paleontológia területéről, meg a genetika kérdésköréből. Lehetetlen ma már lépést tartani a szaktudományokkal. Hiányosságaim vannak a zene területén is. Mostanában már nincs annyi időm a kultúrára, mint diákkoromban. Sűrű a programom: előadások, cikkek, szemináriumi munka, a Távtalok szerkesztésével együtt. Az igaz, hogy dinamikus és kreatív vagyok még, de a kontemplációra és a jó értelemben vett szórakozásra már nem igen marad időm. Ma már kevés könyvet olvasok elejétől-végéig, legtöbbször csak bizonyos témához keresek anyagot. Ha recenziót kell írnom, akkor kénytelen vagyok egy-egy művet elolvasni. Talán az a titka dinamizmusomnak, hogy hosszú jezsuita kiképzésem során (itthon, Leuven-ben, Párizsban) sok-sok anyagon rágtam át magam, néhány nagy filozófus és teológus művét alaposan tanulmányozhattam. Így van alapozásom, hivatkozási rendszerem (Teilhard, de Lubac, Blondel, Marcel, Marechal, Ricoeur, Varillon voltak főbb mestereim).

ad. 2. Kétségtelen *bizonyos kihívások serkentettek*. Amikor például „zug-jezsuita” voltam egyetemista koromban, sokat vitatkoztam világnézeti kérdésekről ateistamarxista társaimmal. Később belevetettem magam Teilhard de Chardin életművébe: az ő víziója később is támpontokat adott tájékozódásomhoz. – A nyugat-európai szellemi légkör az új filozófia és teológia felfedezése, majd a 2. Vatikáni Zsinat alatti erjedés tájékozódásra, ismereteim elmélyítésére serkentett. Korán kezdtem el írni cikkeket a párizsi „Ahogy lehet”-be, majd a Római Katolikus Szemlébe. 1965-ben jelent meg első könyvem: „Világnézetek harca” címen. Mindig szem előtt tartottam: segítenem kell az itthon maradtakat szellemileg, hiszen a vasfüggöny *szellemi függöny* is volt. Később 25 évig a Vatikáni Rádió műsoraival naponként „hazajöttem”, most is Istennek hálálkodva mondom: akkor onnan többet tehettem a magyar keresztényekért, mintha itthon dolgoztam volna. Külföldre kerülésem és rádiós szolgálatom ma már így látom: gondviselészerű volt. „Burokban születtem” – mondták már többször, bizonyos értelemben igaz. Isten jó tehetséget adott, ezt igyekeztem kamatoztatni. Ehhez jó egészség is kellett. Sikereim serkentettek. Isten országát, az egyház ügyét sikeres alkotásokkal is lehet szolgálunk... Egyelőre még nem stagnálok, de késznek kell lennem a kisebbedésre is, az öregedésre.

ad. 3. Jezsuita világnézeti tró vagyok. Keresztségem után jezsuita mivoltom lényeges. Alkotmányunk szerint számomra ez a rendi életmód út Istenhez. Kevésbé hangsúlyozom a papságot, ami ugyan nagy érték, de én nem tartozom a „papos jezsuiták” közé. Lelkipásztori munkát keveset végeztem, lelki gyakorlatokat ugyan tartottam Európában, sőt Kanadában is, hazatérve 1992 óta itthon és Erdélyben, de igazában keveset forgolódtam lelkipásztorkodásban. Nem is igen tudnék ma már gyermekekhez, fiatalokhoz szólni, őket nevelni. De talán jól tudok dialogizálni minden rendű és rangú emberrel, könnyen megtalálom a közvetlen hangot. – Kereső embernek tartom magam, Isten-keresőnek, amint ez több tanulmánykötetemből és verseimből is kiviláglik. *Az emberi életet Isten-keresésnek tartom*, mi hívők is keressük Őt, a kimondhatatlan misztériumot. „Nem keresnél, ha már meg nem találtál volna” – mondta Jézus Pascalnak. Ha őszinte szívvel keressük, megtaláljuk, de aztán tovább kell keresni, mert megragadhatatlan „ha megértetted, már nem Isten” mondhatjuk Ágostonnal és Tamással. Valójában Ő, az Abszolútum ragadja meg értelmünket és szívünket, de Ő mindig nagyobb értelmünkénél és szívünkénél. Együtt keresek hívőkkel és magukat hitetlennek tartókkal, gyakran ismétlem: *a hit és hitelenség határvonala saját szívünkön keresztül húzódik*. Lehet, hogy van bennem valami gyermeki, az Istenre bizalommal ráhagyatkozó, sokszor ösztönösen cselekvő, ugyanakkor néha komolytalan és felelőtlenül döntő, önmagamot kereső, mások problémái és szenvedései iránt kevésbé vagyok érzékeny. Nem vagyok érett a szeretetben, önmagam adásában, talán ezért a rendkívüli szorongás a halál előtt...

ad. 4. A tegnapi és mai jezsuitákról sokat beszélhetnénk. Nagy Töhötöm, aki elhagyta rendünket, megnősült, majd szabadkőműves lett, kiadott egy könyvet a jezsuitákról és szabadkőművesekről. Rómában találkoztán, egyszer beszélgettünk e könyve olvasása után. Nagy Töhötöm így szólt: „nagyon szeretem a rendet, a tegnapit. Ma már Jézus társasága nem az, ami régen volt” – magyarázta. „Hála Istennek, nem olyan, aminek Te leírtad” – feleltem én. Minden mondata ellenére, *a jezsuita rend őrzi Szent Ignác szellemét*. Legutóbbi rendi nagygyűlések határozatai is ezt tanúsítják. *Rendünk a 2. Vatikáni Zsinat szellemében megújult: alkalmazkodik a modern idők-höz, ahogyan ezt Szent Ignác a constitutionokban kívánta*. Ott kell lennünk és működnünk, ahol nagyobb a szükség, ahol egyetemesebb, jó eredmény várható, ahol esetleg más rendek nem kötelezik el magukat. Ha Ignác korában a középiskolák és kollégiumok voltak fontosak, *ma a médiumok területére kell átcsoportosítanunk erőink egy részét*. – Természetes, hogy a Krisztus-központúság a leglényegesebb, ugyanakkor fontos az egyházas érzék is: *sentire cum ecclesia*. A pápának külön engedelmisséggel kötelezzük el magunkat, ami természetesen nem jelenti a rossz értelemben vett vak engedelmisséget. Az engedelmisség megvalósításában *előljáró és rábízottja a Lélek indítására figyel* és így kialakulhat termékeny párbeszéd. Lehetséges az előljáró építő bírálata is. A lényeg: Isten akaratának keresése és teljesítése, hogy mi szolgálja jobban Isten nagyobb dicsőségét. Kétségtelenül, régebben joggal bírálták egyesek a jezsuita gőgöt, egy bizonyos triumfalizmust (például amikor az első 100 évről megjelent a híres *Imago primi saeculi*). Tény, hogy egyes jezsuiták, például királyi gyóntatók, közvetlenül beavatkoztak a politikába, így magukra vonták egyes frakciók haragját. – Az igazán nagyok azonban: tudósok, teológusok, misszionáriusok, szentek és vértanúk, Istennek engedték át a teret, önzetlenül szolgálták Krisztus egyházát. Mivel az élen küzdöttek, könnyen harcközi helyzetbe kerültek. – Ma az egyik nagygyűlésünk megfogalmazását valljuk: *„A jezsuita bűnös ember, de tudja, hogy meghívatott: legyen Jézus társa, mint egykor Szent Ignác volt”*. Ezt vallom én is. Hálát adok Istennek mindenkor, hogy meghívott Fia társaságába és megadta a hűség kegyelmét. Szent az, akinek többet bocsátottak meg, aki többet kapott, természetesen, ha befogadta a kegyelmi ajándékot. És ez ismét csak a kegyelem műve. Pontosabban: minden a kegyelemé és minden szabadságomé, de

más-más szinten. Isten cselekvőkké tesz minket, nem cselekszik helyettünk, ahogy ezt Teilhard is hangoztatta.

ad. 5. Keresztény jövő? Jézus Lelkével velünk van a világ végezetéig. Nekünk meg kell tennünk kötelességünket, a többi az Ő gondja. – *Csakis az ökumené lehet a jövő útja.* Ez nem jelenti az álláspontok egybemosását, továbbra is szükség van teológiai párbeszédre. Elsősorban arra kell figyelniünk, ami közös, amiben már egyetértünk (amint ezt Pázmány is hangoztatta a Kalauz elején). Az egységet csak előre remélhetjük reálisan. Ha minden keresztény és minden egyház megtér Krisztushoz, ha *Őt helyezzük a középpontba, úgy majd Őbenne egyesülhetünk*, megőrizve a jogos pluralizmust. Hiszen – hadd idézzem ismét Teilhard-t – „az igazi egység differenciál”. Itt is Ágoston elvét kell követniünk, „a szükséges dolgokban egység, a másodlagos dolgokban szabadság, de mindenben szeretet”.

A CREDO nevében köszönöm nehéz kérdéseinkre adott kitűnő válaszaidat:

a Szerkesztő

NAGY GYULA

John Vikström

Evangelikus teológia és egyházi élet a 21. század kapujában

Az év fordulóján vált meg másfél évtizedes érseki szolgálatától *John Vikström*, a Finn Egyház lelki vezetője, korunk egyik irányadó evangelikus teológusa, és hazai egyházunk igaz barátja, tiszteletbeli teológiai doktora.

Nagyon sok szál fűzte hozzánk. Sokszor járt nálunk Budapesten és vidéki gyülekezeteinkben. Nagyon sokat tett a négy és fél milliós Finn Egyház és hazai egyházunk hagyományos jó kapcsolatainak elmélyítéséért, a lelkész- és teológus-cserékért, a közös lelkész-konferenciák és a szoros testvérgyülekezeti kapcsolatok kiépítéséért. A legutóbbi években súlyos próbatételeket kellett elviselnie: szeretett felesége halálát és két súlyos operációt, meggyengült egészsége miatt.

A Turkuban végbement januári „őrségváltáskor” hazai egyházának, a világ evangelikusága és az Ökumené nagyszámú képviselőjének búcsúvétele jól mutatta, milyen tisztelet és szeretet övezte hazájában és a keresztény világban. Mi tette John Vikström nevét és szolgálatát olyan ismertté és megbecsültté Skandináviában és messze az északi nagy félsziget határain túl?

Erre próbálunk röviden választ adni a következőkben.

A legjellegzetesebb vonása egész szolgálatának a centrális bibliai – reformációi megalapozottság. A budapesti, európai evangelikus püspöki konferencián (1996) világos korrekciót végez a Grazba összehívott európai „ökumenikus csúcstalálkozó” genfi tervezetén. Ez a teológiai terv az egyházaknak a népek és emberek közt végzett „kiengesztelő szolgálatát” állítja a középpontba. De elhalványul benne – mondta Vikström érsek –, hogy *az egyház ilyen szolgálatának az alapja és ereje Jézus Krisztus kiengesztelő szolgálata Isten és az embervilág között.* A kegyelemből, hit által való megigazulás evangéliuma!¹

Ezt a centrális bibliai-reformációi üzenetet hirdeti Rómában is, egy nemzetközi ökumenikus béke-találkozón (1996). Arról szolt: az imádkozás lelki életünk centruma. Hívó, teljes ráhagyatkozás Istenre, hála és magasztalás Isten iránt. Csak így lehet és lesz is az imádság „etikai mozgató erővé”. Úgy lesz aztán az imádság a keresztény ember aktivitásának az igazi forrása. „Imádkozni annyi, mint küzdeni”, egyfelől a saját szívünkben, másfelől a világban a Gonosz, a sötétség erői ellen.²

Egy amerikai előadásában a keresztény hit legfontosabb mai kihívásairól szolt. *Korunk legjellegzetesebb vonása a pluralizmus és az individualizmus. A velük való küzdelemben az egyháznak két téves válasza lehet. Az egyik a fundamentalizmus: elfordulás a környező világtól és bezárkózás a saját szűk, belső köreinkbe. A másik ennek az ellenkezője: az asszimiláció és szinkretizmus, a letérés hitünk és életünk egyedüli, igei alapjáról.*³

Egy másik, jellegzetes vonása teológiájának és egyházi szolgálatának a „gyülekezet-orientáltság”, a *gyülekezetek életének sokoldalú erősítése*. Nem véletlen, hogy érseki szolgálata első tíz évében a finn gyülekezetek új, mai bibliafordítást és egy megújított, kibővített gyülekezeti énekeskönyvet kaptak kézhez. Közben pedig egy széleskörű testület évekig dolgozott a gyülekezeti istentisztelet liturgiai reformján, többek között a gyülekezeti tagok aktívabb részvételén az istentisztelet liturgiájában és a többféle liturgikus rend közötti választás lehetőségén.

A harmadik, lényeges téma John Vikström teológiájában és szolgálatában az *egyházak és a keresztényember ökumenikus elkötelezettsége*. Ez a szíve szerint mélyen lutheri-evangélikus teológus Krisztus egyháza, az Una Sancta, egységének és az egyházak egymás felé való nyitásának szüntelen hirdetője. A püspökök konferenciáján a Finn Egyház ökumenikus programjáról beszélt 1996-ban.⁴ *A reformáció – mondja – nem valami újkori egyházi reform, hanem „építés az egyház régi alapjaira”*. Ezek pedig: a Szentírás egyedüli, föltétlen tekintélye és az egyedül kegyelemből, Krisztusért, hit által való megigazulás evangéliuma.

Szembefordul mindenfajta, csupán önmagával foglalkozó és elfogult „lutheránus konfesszionalizmussal”. Evangélikusságunk egyszerre jelenti a Krisztus világot átfogó egyháza iránti hűségünket és reformációi indentitásunk őrzését mind teológiánkban, mind szolgálatunkban. Ezért olyan fontos számunkra az egység kölcsönös keresése a római katolikus egyházzal, ma különösen a megigazulás centrális teológiai kérdésében. Fontos előrelépésnek tartja az *anglikán egyházzal* Északon létrejött egyház-közösséget (Porvooi Egyezmény, 1996). Folytatnunk kell a türelmes dialógust az egység felé vezető úton az *ortodox egyházzal*, a kereszténység ősi keleti felével, de az *újkori „szabadegyházakkal”* is. Kiemeli a „vallások dialógusának” nagy jelentőségét is mai világunkban.

Végül szembetűnő, lényeges vonás John Vikström teológiájának és egész szolgálatának a „nyitás korunk súlyos szociáletikai problémáira”. A „nyitást a világ felé” a római katolikus egyházban XXIII. János pápa tette meg a II. Vatikáni Zsinaton (1962-1965). A reformátorok teológiája ezt már az újkor kezdetén megtette. Gondoljunk csak Luther „hivatás-etikájára” és arra a tanításra, hogy a keresztény embernek nem a kolostorcellákban, a világból kivonulva, hanem a mindennapi életben, az emberek között kell folytatnia az istentiszteletet a templom után. Vikström érsek sem szűnik meg erre hívni és tanítani: *a keresztény szeretet legnagyobb kihívása, parancsa a mai világban az, hogy az Istennel kiengesztelt hívő ember a kiengesztelés szolgálatát végezze a Gonosz (Diabolos) által összezavart, szétszakított világban. A családban, az emberi közösségekben, a társadalomban, a szegények és a gazdagok, a népek és fajok között, az ember és a természet között.*⁵

Erre utal a „negyedik kosárról” szóló ígehirdetése, amelyet az Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezet (OSCE) Helsinkiben tartott ülése előtt mondott el és amelyet fordításban közlünk. Krízisekben vergődő világunknak a gazdasági és politikai

struktúrák átformálása mellett mindenekelőtt *mélyes lelki és erkölcsi megújulásra* van szüksége. Nemcsak Európában, hanem az egész világon. De a szeretet szolidaritása „nem terem meg az önző szívekben. Föltételezi a szívek megnyílását olyan módon, ahogyan ez nyilvánvalóan végbement Jézus körül, a Galileai-tenger vízénél.”⁶

* * *

Amikor hálás szívvel megköszönjük Istennek John Vikström érsek eddigi életének szolgálatát, az a reménységünk: az érseki szolgálattól való megválás nem jelenti a világos, irányt mutató teológiai szolgálattól való megváltást számára. Ezzel a reménységgel kérjük Isten őrző kegyelmét és áldását reá, hogy „útjelző” lehessen ezután is, sok éven át, az evangélium üzenetével ebben a mai, zűrzavaros világban a 21. század küszöbén.

Jegyzetek

- 1 *Raconciliation and Hope. Sermons, Lectures and Meditations from the Nineties* (Kiengesztelés és reménység. Igehirdetések, előadások és meditációk). Helsinki, 1997. (90 lap). *Raconciliation as a Gift of God* (A kiengesztelés mint Isten ajándéka). I. m. 79-89. lpk.
- 2 *What is Prayer?* (Mi az imádság?) I. m. 17-21. lpk.
- 3 *Contemporary Challenges to the Christian Church as I See them* (Mai kihívások a keresztény egyház számára, ahogyan én látom azokat) I. m. 57-67. lpk.
- 4 *The Ecumenical Policy of the Evangelical Lutheran Church in Finland* (A Finn Evangélikus-Lutheránus Egyház ökumenikus irányvonalai). I. m. 47-56. lpk.
- 5 *Raconciliation as a Gift of God*. I. m. 87. lp.
- 6 *The Fourth Basket* (A negyedik kosár). I. m. 16. lp.

HAFENSCHER KÁROLY

Krizeológia és keresztény jövőkép

Harminc éve halt meg Hamvas Béla

A 100 éves születésnapra emlékeztünk 1997. március 20-án, előtte 1997. január 23-án tartottam róla előadást: Hamvas Béla egy evangélikus teológus szemével címen. Most, a 30 éves halálfordulón nem róla akarok szólni, mégis arról, ami az én életemben összetartozik: *Krizeológia és keresztény jövőkép*, hiszen Hamvas Béla nemcsak *poeta sacer* volt, nem is a szellemi élet adeptusa csupán, hanem a krízis gyökerének jó ismerője, aki megélte és bemutatta, hogy a válságnak csak tünete a gazdasági, morális, társadalmi és egyéb válság és a *gyökér egy nagyméretű transzcendentális válság*, amit Nietzsche sztarece így fejez ki: „hát nem tudjátok az Isten halott”, ezt Hamvas is elmondta sokszor és sokféleképpen, de anélkül, hogy Istenhitét elvesztette volna, s Jézus követését abbahagyta volna. Így legitim módon beszélek ma ezen az alkalmon meghirdetett témáról *Krizeológia és keresztény jövőkép*. A cím mindkét feléhez köze van Hamvasnak.

I. Krizeológia

A krízisről, mint alapjában véve vallásos, vagy másként transzcendens jelenségről nálunk Hamvas Béla beszélt először. Igaz, hogy volt költészetünkben próféta, aki tudta, hogy az „egész tört össze” századunkban és nemcsak részletekben lelhető baj. Adyra gondolok, erre a váteszre, aki ezt is megérezte, intuitíve fogta fel, de Hamvas Béla beszélt róla elemzően és sokrétűen, hiszen őt nem egy-egy szak, hanem az egész ember, emberiség (történelem, kultúra) érdekelte...

1983-ban sokunk számára váratlanul – a Magvetőnél *A Világválság* címen megjelent 3, már hatvan éve szunnyadó *Hamvas remekmű: A modern apokalipszis* 1935, *Krízis és katarzis* 1936, *A világválság* 1937. Kitűnő tájékoztató jegyzetekkel és krizeológiai utalásokkal. Hat évtized után is felfigyeltek sokan Magyarországon, hiszen a hang a mai nap hangja volt, sőt a holnap hangja. Hamvas Béla megint megelőzte korát, hozzáképest mindnyájan lemaradtunk. Bibliai kifejezéssel Hamvas „holtában is prédikált”. A kinyújtott kezét nem vették észre kortársai, nem ragadták meg, nem érték rá, mert részletkérdéseikkel bíbelődtek. A Mester szavával élve azonban „a remekmű megtörtént” Isten tudott róla, és az másodrendű, hogy valami nyomtatásban is megjelenjék. Néhányan tudtunk a *kéziratokról* (egy itt is van nálam, *Az unicornis*, a szerző saját sajtóhibáival) és még az is másodlagos; több mint fél évszázad kellett ahhoz, hogy a magyar szellemi élet szélesebb rétege tudomást vegyen róla, sőt esetleg „divatba hozza” – mindenestre behozta a lemaradást. Robbanásszerűen Európában O. Spengler tudatosította Nyugat alkonyát közvetlenül az első világháború után. Az Untergang des Abendlandes (The Decline of the West) sokakban riadalmat keltett a századelő felhőtlen optimizmusa után, az amerikai haladáshit abszolutizmusa után vagy még idején. Mások csak háború utáni szükségszerű pesszimizmusról beszéltek, a vesztesek oldaláról hangzó jajkiáltásról. Többről volt szó. Hogy ez a fajta irodalom Dichtung vagy Tudomány, lényegében jelentéktelen. A *keresztény és a postchristianus értelmiség reagált rá.* És a „nem” szakember, szakfilozófus értelmi érzelmiség (!) visszhangozta a felfedezést. *Evola és Valery, Ortega és Keyserling* nem szakemberek, nem szociológusok, pszichológusok, esztéták... *Viharmadarak*, akik jelzik a vihart, amint egykor Kierkegaard nevezte észak viharmadarának magát. Nem véletlen, hogy az Ő neve is gyakran előkerült, ahogy *Pascalt* is emlegették, de leginkább *Nietzscht*.

Hogy a terminológiában eltérések vannak az lényegében közömbös. Unamuno a kereszténység agóniájáról beszél, átélve saját állandó agóniáját, vagy *Sorokin* Társadalmi és kulturális dinamizmus válságáról, *Toffler* Future shockról és a „throw away” társadalomról. T. S. *Eliot* „After strange Gods” (az idegen istenek után) jelenséget emleget, *Ludwig Klages* a lélek hanyatlásának korát írja le a *Mensch und Erde* (1929) kötetében, megjegyezvén, hogy a *legtöbben már nem is élnek csak léteznek.* *Peguy* a jelentős francia katolikus költő és publicista, vagy az ortodox *Nikolaj Berdjajev* a filiszter szellemről nyilatkozik, új középkort várva. *Evola* mai pogány imperializmust emleget, a lázadás tüneteit érzékeli a modern világ ellen, és a posztmodern kort jövendöli. *Valery* a szellem válságáról értekezik, *Gide* és köre Új Francia Szemlélt hoz létre (Nouvelle Revue Française) és a tékozló fiú történetét transzparensnek tekinti. Mások, történelem-értékelésükben bűnbemésről szólnak (Erwin Reissner). *Riesner* viszont a magányos tömegről tudósít, erről az elharapózó tömeges jelenségről, amit lehet tragikus heroizmussal felfogni, mint *Camus*. Lehet pokolnak tartani, mint *Sartre*, lehet gúnyosan szép újvilágnak nevezni, mint *A. Huxley*, aki amikor néhány évtized múlva újra látogatja meg (Brave New World Revisited) még keserűbb lesz, s ezt már csak *Orwell* fokozza az 1984-ben. Elgondolkoztató *David Korten*, nálunk is járt amerikai közgazdász, pusztulás verziója, a *Tőkés társadalmak* világhuralma című könyve, bestsellerként jelent meg a magyar könyvpiacra és a „Közgázon” zsúfolt

terem fogadta. A globális veszélyérzetben élő értelmiség vevő lett a témára. „*Csak egy a kérésem Hölgyeim és Uraim: Évezzenek a mélyre!*” – kérte az előadó. *Hankiss Elemér feladva pozícióját az Emberi kalandról ír, és Jánosy István globális pacifizmusról álmodik a mai végveszélyben...*

Mindezek csak felvillantott *jelzések*. A globálisan gondolkodni merő és lokálisan cselekedni akaró ember S.O.S. jelzései.

Hamvas ezekről a jelzéseket kiváltó okokról évtizedekkel ezelőtt már tudott, beszámolt és radikálisan nyúlt a kérdéshez. *Radixra, gyökérre ástott!!!*

Nem állt meg a New Yorki Tőzsde 1929-es összeomlásánál, – az akkori világválságnak mondott gazdasági válság kezdeténél. Néhány jellemző sort hadd idézzek tőle: „*A középponti metafizikai, vallásos mélységben lejátszódó lázadás volt előbb és ez jelentkezett lassan a kultúra valamennyi területén. Valamennyi lázadásnak azonos jellege van és mindegyik ugyanarra a közös és általános kiindulóponttra megy vissza: az élményre, amely úgy akar túljutni a kor által feladott nehézségeken, hogy szembe száll az örökölt kultúrával és szétszedi. A lázadás, mint ahogyan minden előbbi magatartás is vallásos. Amilyen mértékben lázad az ember valamilyen tudomány, közerkölcs vagy államiság ellen, úgy kell lázadni önmaga ellen is... senki sem vonja kétségbe, hogy a fizikában a relativizmus párhuzamos a modern művészeti törekvésekkel, a lélektani törekvésekkel, a társadalmi jelenségekkel, hogy a világháború, a nemzetközi, nemzeti, gazdasági és gyakorlati krízisek egy közös pontból fakadnak.*”

Ha pedig a krízis vallásos jellegű – folytatom saját szavaimmal – *a megoldás is csak ilyen lehet*, minden más csak felületen mozog. Így ír erről: „*Szánalmas próbálkozás államférfiak, ökonomisták részéről a szándék, hogy a krízist megoldják, anélkül, hogy ők maguk bármely ponton a krízisen túl lennének, és bármely csekély mértékben átestek volna katarzison, anélkül, hogy másodszor születtek volna.*” Ezért *nem* tántorít el a krízis komolyan vételetől az az új végtelen haladásba vetett hit, amit a Discovery új fellövésével (1998) kapcsolatban az amerikai media sugallt. Ez az *optimizmusba* menekülés, ez a milliárdokat felemésztő és az emberiség nyomorát semmibe vevő kísérlet azt súgja megint: *Lássátok csak milyen nagy az ember! Mindent megold! Nincs számára lehetetlen!* „*Becsülöm az emberi kísérletet, az értelem és technika minden erőfeszítését, csak irtózom attól, ha ideológiát kovácsolnak belőle.*”

Hogy Hamvasnál a krízis mély felismerése nem pesszimizmus, szellemi csömör vagy intellektuális rosszkedv, mutatja, hogy *nemcsak diagnózisa van, hanem terápiája is*. Így ír: „*Nem pietizmusból, nem is konvencióból, kritikátlanul és stréberségből vagyok keresztény, hanem azért mert meggyőződtem róla, hogy az egyetlen kinyilatkoztatás az Evangélium, mert Jézus Krisztus valóban Isten Fia. Ez nálam nem világnézet, nem tanítás dolga. Az Evangélium az autentikus (!) létezésről szóló kinyilatkoztatás. Ezt én ellenőriztem.*”

„*S ezért az alapállás csak az evangélium alapján történhetik.*” Az elpusztuló világ visszaállíthatatlan. Új kell. „*Az összeroskadt és felperzselt világot az egyetlen, ami felszámolhatja és az eredetnél magasabb világot fel tudja építeni az Evangélium szava: Eredj, dobd el mankódat és gyógyulj meg és a rendetlenség, a komplikáció, a zűrzavar megszűnik... ez minden, amit mondani tudok.*” Hozzáteszem: ez Hamvas alapállása, koordinátarendszerének középpontja, ahonnan a krízist is szemléli, pontosabban elhelyezi gondolati rendszerébe. Nietzsche elvetette a krisztianizmust, a humanizmust, de tudta, hogy megrendítő, hogy milyen vallástalanságba esett Európa, és, hogy a modern apokaliptika középpontja a *vallásos válság*. E transzcendens kapcsolat hiányában, mivel nem tudta az übermensch mentalitással sem helyettesíteni: *beleőrült*. Az elveszett istenbe belehalt, és elvesztette önmagát.

Hamvas is tudja milyen mély a krízis, de megmaradt az alapállása, hite s *nemcsak* álmában beszélgetett Istennel. *Megmaradt normális embernek*. Embernek, s ez rangot jelent. Kereszténynek lenni annyi, mint embernek lenni. Nem több és nem is

kevesebb. Kierkegaard is ezt kívánta: nem kívánok többet, csak hogy becsületes ember legyek... Őszintén beszélve és radikálisan a krízisről, ugyan belekalkulálva következetesen életünkbe, valóságos krízis fájdalomunkba *Isten valóságát*. Már tudom: a krizeológiával csak így szabad, csak így lehet foglalkoznom.

Ma nem a hit az ópium, a narkó amivel kibírható ez a szennyes élet, a korrupció, a közöny, a cinizmus, prostitúció, perverzió világa, a hit ma bátorság, újra gyermeki bizalom, az Atya nélküli világ valóságos atyjába vetett bizalom. Kurázi, courage to be, Mut zum Sein, Mut zum Leben, Mut zur Hoffnung. A krizeológia sötét világában Hamvas ilyenfajta bátorságának fénye dereng fel, sőt *világít*. A felismert és átélt fényből másnak is ad. Hamvas nemcsak kegyetlen őszinteséggel analizálta korunkat, hanem ki is nyújtotta Valaki felé a kezét... *Így nézünk a téma második része felé. Keresztény jövőkép ma.*

II. A kereszténység jövőképe

Mivel nemcsak a humanista Terentius tudta elmondani, hogy semmi sem idegen tőle, ami emberi (homo sum, humanum nihil me a me alienum puto), hanem a kereszténység és elsősorban a keresztény teológia, minket is érdekel az idő és benne a *jövő* kérdése és élménye. Mi is tudjuk, hogy az ember Janus arcú lény, egyszerre tekint hátrafelé és előre, a múltba és a jövőbe, amennyire vaksi szemétől telik. A keresztény időfelfogáshoz tartozik, hogy *nem an sich* beszélünk a jövőről sem, hanem mindig Isten-relációban... (Dialogus jelleg).

Ez az Isten mozgásban, cselekvésben levő Isten (Deus in actu), akinek nemcsak köze van az időhöz, nemcsak Teremtője az időnek, hanem jelen is van az időben (Deus praesens). Ahogy Pascal határozta meg, különbséget tévén a filozófusok istenétől, Ő Ábrahám, Izsák és Jákób Istene. Az Ő jelenléte egyúttal összeköti a múltat-jelent és jövőt, ezt az Újszövetség így fejezi ki: Jézus Krisztus tegnap és ma és mindörökké ugyanaz. Aionról van szó: halakból vízöntőbe, korszakból korszakba lépünk, a processzió jelensége miatt. Ez nem egy bálvány vagy szobor állandóságát, hanem cselekvésének odusát jelenti. Ez a reális praesentia köti össze a zsidó és keresztény Biblia Isten fogalmát, Isten képét. Martin Buber így fordítja a bemutatkozó Isten nevét: „Vagyok, aki itt vagyok!” Ich bin da! *Jelen vagyok*.

Ha tehát a teremtő Isten ad még jövőt a számunkra, ez azt is jelenti, hogy benne jelen lesz az Isten. Vele számolni kell! A Szentírásban kettős időfogalom szerepel: a *kronosz*, ezt méri a kronométer és ezt rögzíti a kronológia, másként ez az objektív időkeret. A másik időfogalom a *kairosz*, ez az alkalom, a lehetőség az egyes ember, egy nép vagy az egész emberiség számára.

Kétféle felfogás ismerős a keresztény időszemléletben az úgynevezett *lineáris* és a *ciklikus*. A lineáris szerint az időnek van kezdete A-pont, középpontja ez az idők teljessége Krisztus megjelenése Gal 4./ és vége ez az Ω pont. (Gondoljunk csak a Teilhard de Chardin omega pontjára, univerzális evolúciós elméletében. Efelé halad az egész teremtettség.) A cirkuláris, vagy ciklikus szemlélet szerint az idő állandóan ismétlődik, az óra járása, vagy a természet évszakai szerint körbe-körbe jár és így nincs új a nap alatt. Ezt az időszemléletet vallja Spengler, részben Toynbee is népek, kultúrák életére nézve is. A kultúrkörökben tavasz, nyár, ősz és tél jelentkezik, csak míg Spenglernél valami titokzatos végzetszerűség – a görög ananké modern formája a rugó, addig Toynbeenál a kihívás – válasz/challenge response/mozgatja a történelmet. A lineáris és ciklikus szemlélet ötvözete manapság a teológiában a spirál-modell, amely szerint lehetségesek látszólagos ismétlések, hasonlóságok, valójában mégis előrehalad visszafordíthatatlanul.

Az általánosan vallott lineáris időképből tájékozódva azt kell mondani, hogy *a történelem döntő pontján már túl vagyunk*. A consumatum est, a tete Pestai: az *elvégeztetett* szó már elhangzott a kereszten Jézus ajkáról, s ezzel döntő fordulat állott. Ez nem azt jelenti, hogy mi már nem várunk semmit a jövőben vagy a jövőtől, de azt, hogy az *utolsó idő már megkezdődött*, már új kijelentés nincs a hátralevő idő Isten hosszútűrésének ideje, várja a tékozló ember megtérését az atyai házba amíg ideje van, ez az idő minden ember életében haláláig tart, mert akkor kilép az idő és tér keretei közül...

Az eddigieket figyelembe véve még arra kell emlékeztetnem, hogy *Jézus* komplementárisan beszélt az életidőnkéről, jövőnkéről: egyfelől terveznünk kell, lehet és szabad, mint a hadba induló királynak, vagy a tornyot építő mesternek, másfelől a *határra* is emlékeznünk kell, hiszen a bolond gazdát is figyelmezteti: még ma éjjel el kérhetik lelkedet, életedet. Ez a kettősség reálissá teszi jövőre gondolásunkat. A pszeudo Luther almafa hasonlattal: ha megtudnám, hogy holnap meg kell hálnom – ma még almafát ültetnék (XX. sz. falsificatio-de lutherinek hangzik). Más szavakkal a *memento vivere* és a *memento mori* egyszerre tudatosítandó.

A jövőnek, mint az időnek általában van valami titokzatos jellege (műsztérion). Sohasem definiálható és prognosztizálható teljesen. A keresztyén ember előtt is ismeretlen a holnap, a jövőendő, csak egy ismerőse van benne az idő Ura a Küriosz Krisztus, aki miközben minden és mindenki megy, Ő szembe jön velünk. S mi várunk az Ismerőssel való találkozásra.

Ez a jövővárás, s benne a *Krisztusvárás* azt is jelenti, hogy mi nem tömegsírba, végső pusztulásba készülünk, hanem az Ő vendégségébe. Mi nem „Godotra várunk”, az ismeretlenre, hanem a már ismerős Krisztusra, aki a Szentírás képies nyelvén asztalt terít, sőt mennyegzői vacsorát. – Ránk nem az ember által elpusztított *Hirosima*, hanem Urunk által elkészített menyeyi *Jeruzsálem* vár, ahol Isten lesz minden mindenekben. Másként mi nem a Cox által lefeszett elembertelenedett *technopolist* látjuk végső célunknak, ahol az anonimitás és más démoni jelenségek gyötörnek, hanem a *felékesített* várost, ahol jó lesz együtt azzal, akiben itt hittünk és azokkal, akiket itt szerettünk.

Ez a fajta időtlen *jövő* nemcsak távoli cél, hanem már itt elkezdődhet. Jézus így mondja: Aki hisz a Fiúban, örök élete *van*.

Életkor, érdeklődési kör, kulturális és lokális meghatározottság is belejátszik hogyan tekintünk az időre és benne a jövőre, de amit elmondtam az Keleten és Nyugaton, minden kontinensen élő keresztyén ember jövőképe lehet. Hamvas szavával élve *alapállásunk* biztosított. Nem a félelem jellemzi, mert ezt Isten szeretete kiúzi, és bizalmat, reménységet gerjeszt krízisek sora láttán is, hiszen mi nem rózsaszínű jövőben reménykedünk, hanem Urunkban, a jövő Urában is. Felé nyújtjuk ki kezünket abban a bizonyosságban, hogy életünk ideje kezében van Uram (Ps 31,16).

Kérdésünk lehet, hogy ez a megnyugtató örökkévalóság-élményünk mikor élhető meg: amikor az élet *mélységeiben* járunk (Tillich) vagy amikor a megdicsőülés *hegyén*, a transzfiguráció élményben, ahogyan az athoszhegyi ortodox szerzetesek remélik naponta.

Számomra mindenesetre a keresztyén gyülekezet élete a nagy Találkozás rendszeres elővételezése, másként az oratórium egyúttal laboratórium is, kicsiben a nagy kettős találkozás előképe és ott – lutheránusan szólva – átélhetem a filozófiai képtelenséget: *Finitum capax infini*.

Senkit nem kívántam meggyőzni ma, részben informáltam, bemutatva témánkat, s egy kicsiny kérdőjelet tettem a végére: *Hátha???*

Egy egyháztörténeti jelentőségű dokumentum vajúdása

Azt reméltük, hogy húsvéti számunkban foglalkozhatunk azzal a közös Nyilatkozattal, amely a Lutheránus Világszövetség és a Római Katolikus Egyház között tisztázza a megigazulás (justificatio) kérdésében négy és fél évszázada fennállt nézetkülönbséget. A harminc éve folyó párbeszéd legjelentősebb eredményéről van szó, amely konszenzust jelent ebben az alapvető vitás kérdésben. Megoldása a kiközösítés és kiátkozás (excommunicatio és damnamus) állapot megszűnését jelentheti. Erre a jó reménységre minden okunk megvolt, hiszen az LVSz már 1998. június 16-án tagegyházainak véleményét ismerve egyhangú határozattal nyilvánította készségét az elkészült dokumentum-tervezet szövegének aláírására. Váratlanul, néhány nap múlva Róma bejelentette, hogy fő vonalakban ugyan elfogadja a Közös Nyilatkozatot, de néhány jelentős ponton további tisztázást igényel, és ezeken a pontokon (reservatio-k) további tárgyalást tart szükségesnek.

Komoly egyházi diplomáciai erőfeszítések és hosszas teológiai diszkussziók után, idén januárban elkészült egy olyan tervezet, amely lényegében két részre osztja a Közös Nyilatkozatot. Az első részben négy pontban rögzíti az elért konszenzust, a második részben (nevezzük Függeléknek) két oldalról egymás álláspontját tiszteletben tartva kifejti a szükséges pontosításokat. Az azóta eltelt időben reménységre jogosító jelzéseket kaptunk arról, hogy a Közös Nyilatkozatot ilyen formában aláírják. Ezért merünk részleteket közölni e fontos ügyben történt előrehaladásról. Megjegyezzük, hogy szeretnénk az októberi reformációi számunkban a végleges helyzetről beszámolni. A szerkesztő nem vállalhatta azt a felelősséget, hogy ebben a sokakat érdeklő, egyháztörténeti jelentőségű folyamatban hallgat, amikor más sajtóorgánunk rendszeresen közölnek valós vagy kiszivárogtatott híreket.

Lássuk hát a most nyilvánosságra hozható sorokat:

Az LVSz és a Római Katolikus Egyház hivatalos Közös Közleménye

1. Azoknak a megállapodásoknak az alapján, amelyek a Megigazulás tanításával kapcsolatos Közös Nyilatkozatban már kifejezésre jutottak, a Lutheránus Világszövetség és a Katolikus Egyház együtt deklarálja a következőket: „A megigazulás tanításának értelmezése, amint az a Közös Nyilatkozatban megszövegezést nyert, mutatja azt, hogy *konszenzus van a megigazulás tanításának alapvető igazságában* a lutheránusok és katolikusok között (Kny. 40. pont). Ennek a konszenzusnak alapján a Lutheránus Világszövetség és a Katolikus Egyház együtt jelenti ki a következőket: Az evangélikus egyházak tanítása, amint ebben a Közös Nyilatkozatban kifejezésre jutott, már nem esik a Trento-i Zsinat elítélő határozatai alá. Az evangélikus hitvallások elítélő nyilatkozatai már nem illetik a Római Katolikus Egyház tanítását, amint az ebben a Közös Nyilatkozatban kifejezésre jut” (Kny. 41.).
2. Hivatkozással a Lutheránus Világszövetség Tanácsának határozatára a Közös Nyilatkozattal kapcsolatban, amely 1998. június 16-án kelt, és arra a válaszra, amelyet a Katolikus Egyház 1998. június 25-én a Közös Nyilatkozatra adott, valamint azokra a kérdésekre, amelyek mindkét oldalról felvetődtek, a mellékelt Közlemény (amit Annex-nek nevezünk) tovább pontosítja azt a konszenzust, amelyet elérték a Közös Nyilatkozatban és világossá teszi, hogy a korábbi közös

tanításbeli elítélések már nem érvényesek a párbeszéd résztvevőinek tanítására, úgy, amint az a Közös Nyilatkozatban kifejezésre jutott.

3. A párbeszédben résztvevők elhatározták, hogy folytatják és elmélyítik a megigazulás tanításáról szóló bibliai alapok tanulmányozását. Ugyancsak keresik a megigazulás tanításának további közös megértését mindazon túl, amivel a Közös Nyilatkozat már foglalkozott és a Függelékben a pontosítás már megtörtént. Az elért konszenzus alapján folyamatos párbeszéd kívánatos, különösen azokban a kérdésekben, amelyeket a Közös Nyilatkozat maga is említ (Kny.43.), mint szükséges további tisztázódást annak érdekében, hogy elérjék a teljes egyházi közösséget, egységet a különbözőségeken, amelyekben már a megmaradt különbségek „kiengesztelésre” jutottak, és *tovább már nem jelentenek elválasztó tényezőket*. A lutheránusok és a katolikusok folytatni kívánják ökumenikus erőfeszítéseiket a közös bizonyágtétel érdekében, hogy a megigazulásról szóló tanítást oly nyelven tolmácsolják (interpretálják), amely releváns a mai emberek számára, és megfelel korunk egyéni és társadalmi követelményeinek.

Az aláírásnak ez a ténye azt jelenti, hogy a Katolikus Egyház és a Lutheránus Világszövetség a megigazulásról szóló Közös Nyilatkozatot a maga teljes egészében megerősíti (konfirmálja).

Függelék

- 1 A következő megvilágosító jegyzetek aláhúzzák azt a konszenzust, amelyet már elértek a megigazulásról szóló tanítás Közös Nyilatkozatában (Kny). a megigazulás alapvető igazságainak tekintetében, egyúttal megmutatják, hogy az előző korok kölcsönös elítélő nyilatkozatai már nem érvényesek a katolikus és lutheránus megigazulás tanításra, amint itt ebben a Közös Nyilatkozatban azok bemutatásra kerülnek.
- 2 „Együtt valljuk meg, egyedül kegyelemből, Krisztus üdvözítő munkájába vetett hit által és nem a mi részünkről meglévő bármely érdem szerint fogad el minket Isten, és kapjuk a Szentlelket, aki megújítja szívünket és egyúttal felruház és jó cselekedetekre meghív” (Kny.15.)
- 3 A megigazulásról szóló tanítás a keresztény hit számára *mérték és próbakő*. Semmiféle tanítás ennek ellene nem mondhat. Ebben az értelemben a megigazulásról szóló tanítás feltétlen kritérium, amely állandóan tájékozódási pontot jelent minden tanítás számára és egyházaink gyakorlatára nézve a Krisztus irányában (Kny.18). Mint ilyen igazságot és *különleges jelentőséget* tartalmaz a keresztény alapvető trinitárius hitvallás összefüggésében is. Egyek vagyunk a Krisztus megvallásának céljában „aki egyedüli közbenjáró Isten és ember között” (1Tim 2,5-6), és aki által Isten a Szentlélekben önmagát adja és önti ki reánk megújító ajándékait (Kny 18).
- 4 A katolikus egyház válasza nem óhajtja megkérdőjelezni a lutheránus zsinatok és a Lutheránus Világszövetség autoritását. A Katolikus Egyház és a Lutheránus Világszövetség párbeszédét úgy kezdte meg és folytatja, mint egyenlő partnerek közötti dialógust (Par cum pari). Mindazonáltal az autoritás különböző fogalma az egyházban megköveteli, hogy mindkét fél tisztelje a másik fél rendjét a tanításbeli döntések elérésében.

A szerkesztő

HALÁL ÉS ÖRÖK ÉLET

FENÁKEL JUDIT

Amikor

Füles pohárban zöldessárga, zavaros kamillatea, három ujjnyi hiányzik belőle. A rozsdafoltos pléh tálcán pohár víz, rekeszekre osztott műanyag dobozban tabletták és kapszulák, az este feliratú rekesz üres, a reggelben két fekete-piros kapszula, egy kisebb és egy nagyobb fehér, egy ormótlan rózsaszín és két apró sárga tabletták, a délben rekeszben a kapszulákon kívül egy nagyobb alakú barnás meg egy félbevágott piszkosfehér pirula. A tálca mögött a nagy nyitott gyógyszeres doboz – színes teteje a Karlsbad felirattal most nem látszik – benne Nitromint, Betaloc, Colfarit, Hydrocortison és Diclofenac kenőcsök, különféle fájdalomcsillapítók, Eunochtin, fertőzés ellen Sumetrolim, aranyérre Reparon kúp, orrcseppek, gyógyszer allergiára Suprastin, gombás bőrre Nisorál kenőcs. A tálcától jobbra kartonlap alátétes kockás papírlap, Kedves Boriska, április 22-én kelt leveledre eddig nem tudtam válaszolni, mert több mint három hétig kórházban... A golyóstoll rézsút hever a papíron, kinyomott hegye maszatos nyomot hagyott a kórházban n-betűjén. Bicegő, köszvényes csomókkal formált betűk, az ékezetek helyén félbemaradt hurkok, a golyóstoll betétjéből fogyni készülő festéktől apró pacák és kihagyások nehezítik az olvasást. A papírlaptól könyéknyi távolságra receptek, négy recept egymás tetején kitöltetlen fejléccel, se neve, se kora, se TAJ-száma, aztán számlák egy rózsaszín dossziében, gáz-villanybiztosítás-tévé-újság; márvány utánzatú hamutartóban aprópénz, egy tisztító cédula, drapp átmeneti kabát, kopott, pecsétes... Az asztaltól három kurta lépésre kétszemélyes heverő, nagyobbik felén gyűrött, középtájon pókhálósan foszladozó lepedő, fakókék nagypárna narancssárga virágmintával, kövérre tömött kispárna egyszínű kék huzatban, felhajtott csomósan sűrűsödő, másutt ritkuló vattapaplan a nagypárnával azonos mintás huzatban.

A heverő szabadon maradt felén, ahova már nem jutott lepedő, barna-sárga kockás flanel takaró, törmelékszivacsból díszpárna, keresztretjtvénynél kihajtott képes újság „így nevezték Semmelweis Ignácot”, színefelejtett krisztina hálóing, két steppelt pongyola, a fölfeslett varrásoknál elszabadult cérnadarabkával. Az éjjeliszekekrényt helyettesítő széken üres szemüvegtok, zacskóban három szem Negró cukorka, felbontott Albert kekszes csomag, súlyos orosz gyártmányú férfióra.

A nyitvamaradt képernyőn ezüst üstöke árnyékából kedvenc költeményeit deklamálja a hazafias drámákban megőszült színművész.

Óh jöjtek ki láncra vert rabok
Lássátok a boldog dicső napot,
S a honra, mely soká túrt veletek
Derűt, vigaszt és áldást hozzatok.

A magashátú, flaneltakaróval kibélelt karosszékben lyukas közepű laticel párnán lankadtan félrebillenő test, ölében szárával fölfelé meredő szemüveg, jobb keze lehullott a karfáról, balkeze a köszvényes csomók közé szorult jegygyűrűvel kifordított tenyérrel hever fekete berliner kendőjén, a mosásoktól megfílcesedett, sűrű gyapjúkendő összetartja szétcsúszó tagjait. Nyaka hátrabicsaklik, sárgás hajcsomói a háttámlához tapadnak. Tátott száján a nyaka gödrébe esett álla fölött még kifelé igyekezne a beszorult lélegzet. Szürke bőrén bezárulnak a szivacsos pórusok, kimevedett tekintete rákövesedett a kedvenc verseit deklamáló színművészre, vagy arra a virágcserepnek támaszkodó fényképre, amint egy ruháiból kiduzzadó fiatal nő és egy keménygallértól felelősségteljes fiatal férfi közrefognak egy habos fehér pólyát.

Mint a szorgalmas szű, kitartóan perceg a falióra. Tíz óra negyvenkét perc, mindjárt háromnegyed tizenegy. A comboknál kifeszült matlaszé ruháról – utolsó életjelként – lepattan egy cakkos szélű sötétkék gomb.

FENÁKEL JUDIT

A mondat

„A por összegyűjtéséről, majd alkalmanként felhőkben való kibocsátásáról – meg arról az ódon illatról, mely a porfellegek vonulását kíséri – az alkóvot a szoba nagyobbik felétől jelképesen elválasztó bársonyfüggöny volt hivatva gondoskodni.”

Hosszú. Körülményes. Sőt, modoros. Egyszerűsítsük:

„A port az alkóvot a szoba nagyobbik felétől jelképesen elválasztó bársonyfüggöny gyűjtötte össze, alkalmanként felhőkben bocsátotta ki magából, azt az ódon illatot árasztva, mely a porfellegek vonulását kíséri.”

Már nem olyan körülményes, de még mindig hosszú. Minek az *alkalmanként*? A bársonyfüggöny bármikor port bocsáthat ki magából. Akár állandóan szivároghat belőle a por azzal a bizonyos illattal együtt. Illat – szag – bűdösség.

„A port az alkóvot a szoba nagyobbik felétől jelképesen elválasztó bársonyfüggöny gyűjtötte össze, és felhőkben bocsátotta ki, azt az ódon illatot árasztva, mely a porfellegek vonulását kíséri.”

Nyertünk két szónyi helyet. Megszabadultunk az *alkalmanként*-től és a *magából*-tól. De azért a mondat így is több mint három sort elfoglal a kéziratban. Vizsgáljuk meg a szoba nagyobbik felét. Az alkóv ugyanis – ez hozzátartozik az alkóv természetéhez – kisebb, mint maga a szoba. Főlöszleges tehát a szoba nagyobb terjedelmére utalni. No és a szag. Bűz? Egérszag.

„A port az alkóvot a szobától jelképesen elválasztó bársonyfüggöny gyűjtötte össze, és felhőkben bocsátotta ki, azt az ódon illatot árasztva, mely a porfellegek vonulását kíséri.”

Dehát miért *jelképesen*? Érdemes-e megjegyezni, hogy a bársonyfüggöny térelválasztó szerepe jelképes? Minden épeszű ember tudja, hogy az ilyen bársonyfüggönyök a teret csak tagolják, de nem választják el. Praktikus hasznuk elhanyagolható, valójában dekorációs célokat szolgálnak.

„A port az alkóvot a szobától elválasztó bársonyfüggöny gyűjtötte össze, és felhőkben bocsátotta ki, azt az ódon illatot árasztva, mely a porfellegek vonulását kíséri.”

A bársonyfüggöny három funkciója összevonható. Ebben az esetben a porkibocsátás formáját – hogy tudniillik felhőkben bocsátja ki a port – megtakaríthatjuk. A nyereség föltűnő és örvendetes.

„A port az alkótot a szobától elválasztó bársonyfüggöny gyűjtötte össze, bocsátotta ki, azt az ódon illatot árasztva, mely a porfellegek vonulását kíséri.”

Újabb lehetőség kínálkozik az egyszerűsítésre. Nézzük csak:

„A port az alkótot a szobától elválasztó bársonyfüggöny gyűjtötte össze, és bocsátotta ki, azzal az ódon illattal együtt, mely a porfellegek vonulását kíséri.”

Ettől a változtatástól egyszerűbb lett a mondat, de semmivel se rövidebb, mint az előző variációban. Ha azonban lemondunk a por fellegben való megjelenéséről... Az egérszag. Szitáló unalom.

„A port az alkótot a szobától elválasztó bársonyfüggöny gyűjtötte össze, és bocsátotta ki a hozzá tartozó illattal együtt.”

Már-már puritán megfogalmazása egy alkóvos szobának és egy poros bársonyfüggönynek. Puritán megfogalmazása lenne, ha nem ragaszkodnánk a szobától elválasztó minősítéshez. Amiről már korábban kiderült, hogy szószaporítás. Hisz a bársonyfüggöny nem választ el semmit semmitől. Csak dekorál. Tagol. Szagokat terjeszt. Vagyis:

„A port az alkóv bársonyfüggönye gyűjtötte össze és bocsátotta ki a hozzá tartozó ódon illattal együtt.”

No igen, az alkóv! Kell nekünk ez az bizonyos alkóv? Van ennek az alkóvnak valamilyen funkciója? Szerepe az elbeszélésben? Történik valami ebben az alkóvban, ami csakis ott történhet? Netán olyan hangulati elem, amely az atmoszférát sűríti? Esetleg ritkítja? A fene megette azt az elbeszélést, amire alkótot kell aggatni, mint egy poros bársonyfüggönyt, hogy...

„A port a bársonyfüggöny gyűjtötte össze és bocsátotta ki a hozzá tartozó...”

Miféle *hozzá tartozó*? Miféle *együtt*? A hozzá tartozó ódon illattal együtt. Nevetségesen iskolás. Semmi szükség rá. Az az ódon illat, az egerek szaga, az unalom büze, a fölöslegesség kipárolgása.

„A port és ódon illatát a bársonyfüggöny gyűjtötte össze, és bocsátotta ki.”

Összegyűjtötte és kibocsátotta. Minek ez a pedáns pontosság egy elhanyagolható mellékkörülmény leírásánál. Arról van szó, egyszerűen az a tényállás, hogy:

„A bársonyfüggöny poros volt.”

És bűdös. Kit érdekel? Megkülönbözteti az a porosság és a porban rejlő savanyú szag a mi bársonyfüggönyünket a többi bársonyfüggöntől? Köztudomású, hogy a bársonyfüggönyök általában porosak. Savanyú szagokat permeteznek, anyagukba épült sajátosság. A bársony tudniillik nyeli a port. Akár szoknyát varrnak belőle, akár függönyt. Mióta világ a világ, a bársony ilyen. Az a megállapítás, hogy a bársonyfüggöny poros volt, senkit nem fog meglepni, mivel nincs benne új információ. Pontosabban: egyáltalán nem tartalmaz információt. Pusztá fecsegés. Akkor viszont minek ez a bársonyfüggöny? Mit akarunk ezzel a divatjamúlt, savanyúszagú, irodalmiaskodó, tizenkilencedik századi bársonyfüggönnyel?

Tehát a mondat helyesen:

”

”

SAMIM KOCAGÖZ

A bivaly halála

A huszadik századi török irodalom népi vonulata igen erős. Az is ismert, hogy ennek az – újtörök – irodalomnak a novella mennyire fontos műfaja. Samim Kocagöz elbeszélését két okból emeltem ki. Egyfelől igaz, hogy a magyar olvasó ma is ritkán találkozik török novellával. Másfelől Kocagöz írása erőteljes, jó. A szerzőnek egy értelmiségi témájú regénye és néhány elbeszélése olvasható magyarul. A most következő írást egy testesebb antológiából választottam ki: Türk Hikâye Antolojisi. 1967-ben jelent meg a Varlik kiadónál, fontos kötetnek számít. Maga a novella 1952-ből való.

Látni fogjuk, hogy a rövid elbeszélés könnyed természetességgel hordozza a többrétű, súlyos mondanivalót. Ez a mondandó meglehetősen direkt, de a novella megőrzi az életszerűséget: több, mint tézis-irodalom.

A fordító

Yusuf remegő kezekkel nyitotta szét a tamariszkusz ágait. Szemét egészen összehúzáva méregette a folyó két partját. Előtte a mocsár félszigetet formázott, amely a folyó közepéig benyúlt: úgy látszott, hogy a víz ott a legmélyebb. A nád közt meggyülemlett iszap az égető májusi napon nedvesen ragyogott. Yusuf egy darabig még figyelte a vizet, a mocsarat. Aztán hirtelen mintha megállt volna a szíve. Egy pillanatra lehunyta a szemét. Amikor újra felnézett, két csepp könny szivárgott fehér szakállára. Erőlködve lépett kettőt-hármat, míg végre kijutott a zánótból. Akkor összecsucsklott a térdé. Lerogyott a homokra. Térdére támasztotta remegő kézfejét. A reszketés aztán lassan alábbhagyott: úgy maradt, mint egy kőszobor. Egyre a zavaros vízbe nyúló nádat bámulta.

Yusuf három nap óta mindenütt kereste az öreg bivalyt. Először az jutott eszébe, hogy az állat talán tilosba ment, a csőszök zálogba fogták; csak hogy a vén bivaly nem szokott a vetésre járni. Az együtt megélt hosszú évek alatt sohasem fordult elő, hogy akár Yusuf, akár a bivaly tilosban járt volna. Yusuf hát okkal reménykedett, hogy az állat most sem okozhatott kárt. Az öregember már három napot töltött a kereséssel. Bejárta a környékbeli tanyákat, hegyoldalakat, mindenkitől a bivalyt kérdezte. Csak az nem jutott eszébe, hogy az állat talán át akart kelni a folyón. Végül ma reggel ez a lehetőség is fészket vert az agyában. Elindult.

– Menj át a túlsó partra – vetette oda a fiának, maga pedig az innenső oldalon fogott a keresésbe.

Yusuf sokáig teljesen mozdulatlan maradt. Miután a fia odaért és mellékuporodott, lassan-lassan összeszedte magát. A fiú merev szemekkel nézte az apját.

– Nem találtam – mormogta.

Az apja is a szemét meresztette: a mocsár fölött keringő két sasra bámult.

– Én már megtaláltam – dűnnyögte. A fiatalember követte az öreg pillantását.

– Mi dolga volt a ganénak ott a nád között? – kérdezte dühösen.

Yusuf megfordult, a fia szemébe nézett:

– Biztos át akart menni a túlsó partra.

– De mi dolga volt azon a parton? – Yusuf arcán keserves fintor látszott.

– Nem szerette, szegény, hogy ilyenkor dolog nélkül volt. Biztos unatkozott. Nem olyan volt, mint a másik, a világosabb szürke.

A fiatalember most fölállt. Újra szemügyre vette a folyót övező nádast.

– Nem hiszem, hogy megfulladt, mert akkor a víz elvitte volna.

– Nem is fulladt az meg... Hasig merült a sárba.

– Megdöglött, mert...

Yusuf rosszállóan nézett a fiára. Mintha rá akart volna szólni: ne beszélj marhaságot.

– Fickó, ezt elevenen ették meg a sakálok. – A fiatalember ideges lett. Elképedve bámult maga köré:

– Allah, Allah, sohasem láttam olyan bivalyt, amit megettek a sakálok.

– Én bizony láttam. Azt gondolta, szegény, hogy átúszik a túlsó partra... Szemébe ötlük, hogy itt a legkeskenyebb a víz. Gyalogolni kezd a mocsárban. Gyerünk csak! Iparkodik, aztán megsüllyed. Nem bír továbbmenni, csak süllyed, mindig süllyed... A sakál meg persze lesi az alkalmat. Csapatostul borítják el a nyomorult bivalyt. Eleven még, ordít; aztán a sötétben fölszakítják a hasát. Nem bír mozdulni, menekülni, s hasa meg már csupa lyuk. Addig kínozzák, míg beledöglük. Aztán ott fekszik a mocsárban. A többit már világosságnál intézik a sasok meg a hollók.

A fiatalember elképedve bámul hol az apjára, hol pedig a mocsárra, a bivaly fekvőhelye felé.

– Sohase láttam olyan bivalyt, amit megettek a sakálok – ismételte.

Yusuf dühbe gurult:

– Hát akkor most láthatod... Én úgyis láttam már; de hogy az enyémet ették volna meg, olyat még nem láttam.

– Mi dolga volt a túlsó parton:

– Mondtam már, hogy unatkozott, aztán sétálni ment.

– Ne beszéljen már. Sétál a bivaly?

Yusuf egyet sóhajtott. Szakálla remegett, szemei bepárásodtak.

– Biztos már megcsömörlött az élettől. Mintha én nem csömörlöttem volna meg... Csakhogy ez ilyen volt! Indult, aztán tudva, akarva odavágta magát a sakáloknak.

– A fenét!

Egy ideig hallgattak. Látták, hogy a sárba merült bivaly fölött mindig alacsonyabban köröznek a sasok. A könnyedén fújó szél már az emberek orráig hozta a dögszagot. Az öreg mintha összeszedte volna magát. A szakállát sodorgatta.

– Azért csak rossz halál ez – szúrte a szót a foga között – a sárban henteregni, merülni. Mikor nekihazakodik, megint lemerül, bennmarad. Nem tud mit tenni. Végig kell nézni, amint saját magát megzabálják. Ráadásul kik? Ilyen sakálforma, sunyi, semmiéő dögök. Hú, az Isten verje meg! Rohadt egy dolog... Iszen én is már negyven éve merülök... nekem is elegendő van már abból, hogy a más földjén turkáljak. Ez a bivaly is, ez a nyomorult állat okosabb, mint én, különb, mint én. Volt mersze itt hagyni a világot. A fiú nagy szemekkel hallgatta az apját. Ideges volt, a melle zihált. Öklét-fogát összeszorította, végül erőlködve megszólalt:

– Most mit csináljunk?

Yusuf vállat vont, lassan fölemelkedett:

– Én már semmit sem csinállok; hogy te mit csinálj, azt nem tudom – dűnnyögte.

A mocsáron át óvatosan a folyó felé indult. A fia követte. Végre elérték a bivalyt. Az öreg fölmarkolt valami dorongfélét, amit a folyó vetett partra. Amíg az állatot szemügyre vette, fél kézzel befogta az orrát. A bivaly hasán nagy lyuk tátongott, csupaszok voltak a bordái. Fél szemét talán farkas ette meg, a másik szem mereven az égboltra bámult. Yusuf a kezében lévő fával a folyó felé lökdöste az állatot. A fia is segítt. A vén bivalyt hosszas erőlködés után a zavaros vízbe fordították. Egy időre

eltűnt, aztán felszínre jött. Az örvény közepén keringett, de az ár elkapta és sodorni kezdte. Apa és fia hosszan néztek utána. Yusuf hátrafordult:

– Talán nem akad meg sehol. Talán eljut a tengerbe – töprengett.

– Ott a halak csontig fölfalják, de abban a nagy tengerben mégiscsak megnyugszik... A járomtól mindenestre megszabadult.

A mocsáron át a zöldellő tamariszkuszok felé igyekeztek.

*Törökből fordította:
Mányoki János*

NAGY LÁSZLÓ

Kiscsikó-sirató

Fehér volt az anyád, te meg fekete,
anyádat elásták, de te nem tudtad,
lefeküdtem melléd, simogattalak,
sajnálталak téged, bársony-kiscsikó,
puha volt a füled, mint a kisnyúlé,
nyakadon a csengő piros szalagon,
de te nem csengettél, bársony-kiscsikó,
szívedet hallgattam, alig dobogott,
tartottam orrodhoz gyenge tollpihét,
tollpihén a lelked alig remegett,
sirattalak téged, bársony-kiscsikó,
nem kellett már neked a dudlis üveg,
inkább földhöz verted halántékosodat,
tejfoggal haraptad piros nyelvedet,
siratlak, siratlak, bársony-kiscsikó,
bőrödet lehúzták, szárítják napon,
sírodat megásták a meggyfák alá,
gyöngye a te csontod, mint a babáké,
a hajnali harmat széjjel óröli,
bőrödből csinálnak fekete sipkát,
drága bőrtarisznyát borosüvegnek,
siratlak, siratlak, bársony-kiscsikó,
a gyenge lucernát nyulak csipkedik,
ott ficánkolsz te a csillagok között,
onnan megrugdosod az én szívemet,
minden reményünket befödi a hó,
siratlak, siratlak, bársony-kiscsikó.

BENCZÚR LÁSZLÓ

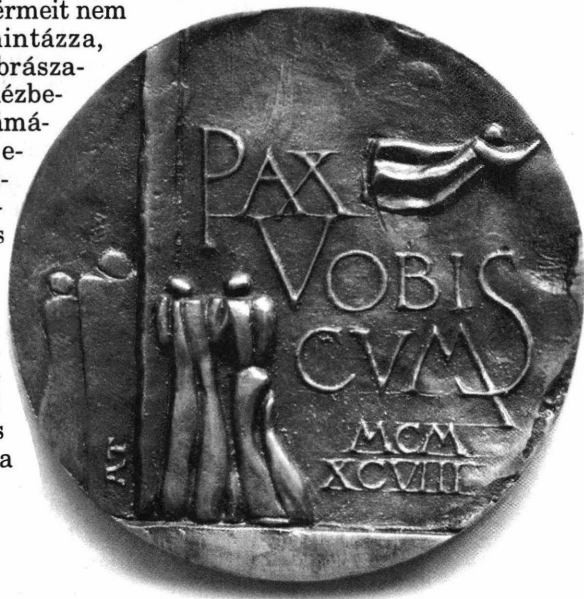
Asszonyi Tamás érméhez

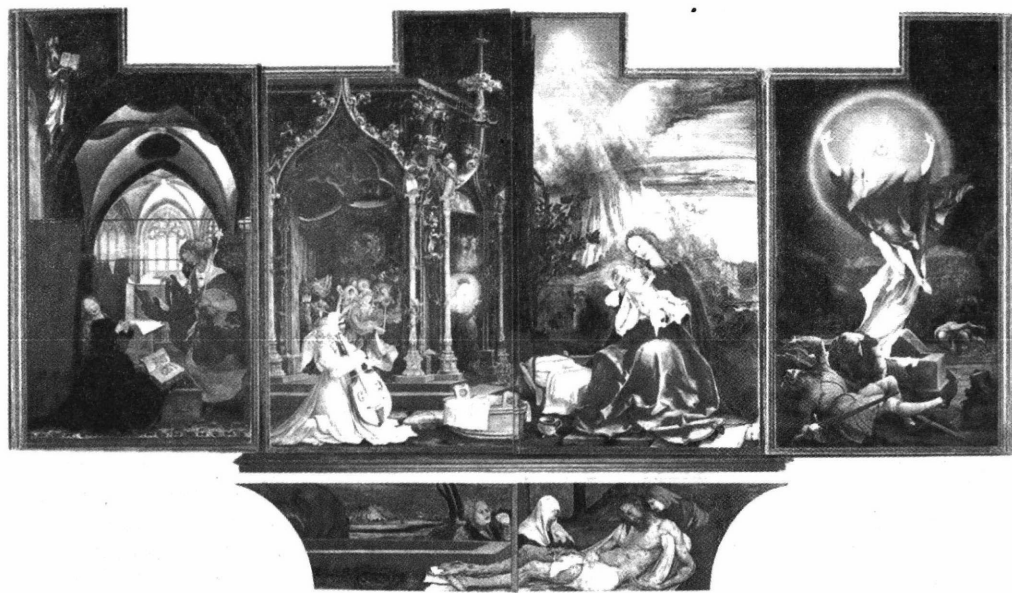
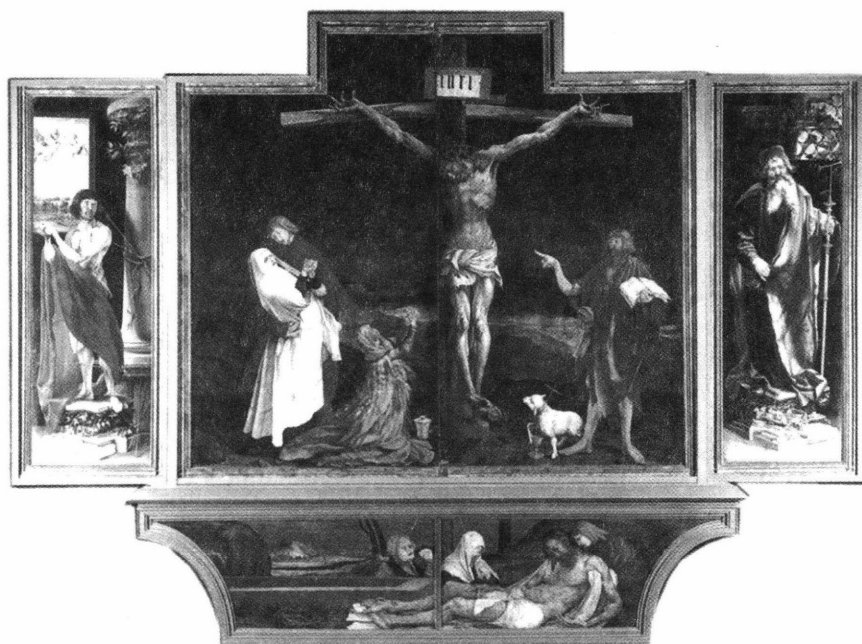
Asszonyi Tamás szobrászművész évek óta tenyérenyi bronzérmével köszönti és ajándékozza meg barátait karácsonykor. Legtöbb érmén szerepel a mennyből jóhírt hozó angyal és mives antiqua betűkkel – maga a jó hír: „Pax vobis” – békeesség nektek. Eleinte Mária alakjával közelített karácsony titkához, az inkarnációhoz – „az Ige testté lett”. Újabban a betlehemi csillag és a napkeleti bölcsek szerepe foglalkoztatja. Egyik ilyen plakettjén némi humorral, libasorban, kezükben hosszú bottal, megnyújtott léptekkel sietnek a „három királyok” Betlehem felé. Az angyal nem látható, de küldetését maga a művész tölti be. Éppen ezért kissé tréfásan, mégis elgondolkoztatón maga fogalmazza a ma emberéhez szóló karácsonyi üzenetet kidomborodó, szép nagybetűkkel: Betlehembe kéne menni; Legutóbbi érmének nagypénteki a hangulata. Azokra gondol, akik eltávoztak. Akiktől számunkra áttörhetetlen fal választ el. Nem tudunk mást, csak tehetetlenül a falnak dőlve sírni. Még az angyal is tovaszáll. Mégis érvényben marad: PAX VOBISCUM – béke veletek. A karácsonyi jóhír most már a feltámadt Jézus ajkán szólal meg újra.

Asszonyi Tamás 1965-ben fejezte be tanulmányait a főiskolán. 1967-ben kezd érmeket készíteni. Néhány fiatal kortársával felfedezi „e régi, de hullámzó népszerűségű műtípusnak” a plakettnek, az érmének lehetőségeit. Díjakat nyer. Felfigyelnek munkásságára. Szinte nem győzi a megrendeléseket. 1969-ben festőművész feleségével, Jávor Piroskával a szentendrei művésztelepen kap műteremmel egybekötött lakást. „Befutott” – amint behatóan elemző, szép tanulmányában írta róla Wessely Anna, 1982-ben, a „Mai magyar művészet” sorozat kiadványában.

„Érmésként” vált ismertté. Mégis szobrász. Nemcsak azért, mert vannak köztéri alkotásai is. Elsősorban azért, mert érmeit nem vési, nem veri, hanem előbb megmintázza, majd bronzba önti és cizellálja. Szobrászati alkotás. Mégse mozdíthatatlan; kézbevehető, megtapintható, mindenki számára megszerezhető. Nem tömegcikk, egyedi alkotás. Sajátos műtárgy az érme. 8–10 cm átmérőjű körlap. Tenyérenyi, mégis belefér az ember és egész világa. Nemcsak a látható, hanem a láthatatlan is, amint oltalmával, – miként az ég búrája – ráborul a láthatóra, a szüntelen változóra, az elmúlóra. Ez Asszonyi Tamás érmein általában érzékelhető. Karácsonyi érmein különösképpen. Hiszen Jézus alakja nem szerepel érmein. Mégis róla van szó.

És mindig hozzánk szólóként...

Mathias Grünewald: Isenheimi oltárkép

BALICZA IVÁN

Hiszem a test feltámadását

Svájcban, Luzern városában láttam azt a fahidat, amelynek nevezetessége, hogy a Haláltánc jelenet képeivel van díszítve. Az egyes képeken a legkülönbözőbb emberek, gyermekek, fiatalok, idősek, mindenféle rendű és rangú férfiak és nők vannak. Lovag harci öltözetben, kereskedő a boltjában, fiatal asszony gyermekével, fáradt aggasztán, püspök méltósága jelével, a pásztorbottal, tudós a könyveivel és még sokan mások. Ami mindegyik képen közös, az az, hogy mindegyiken ott van a halál jól ismert alakja, a csontváz hosszú köpenyben, amint megáll az emberek előtt és hívja őket. És nincs életkor, nincs rang, nincs tudás, nincs szépség és nincs szeretet, ami ellenállhatna a halál hatalmának, nem menti meg őket sem a vagyonuk, sem a műveltségük, sem a tisztességük; ha szólít a halál, mindenkinek mennie kell. Míg átér az ember a hídon, az utolsó képre óhatatlanul odagondolja önmagát és megrendülten gondol arra, hogy az élet nem más, mint egy halottas menet. Akármit teszünk is, a végén a halál úgymint keresztülhúz, megsemmisít mindent, kilátástalanná, reménytelenné teszi az életünket. Meg lehet ugyan próbálni, hogy elfelejtkezzünk róla, hogy nemes célokat magunk elé tűzve vigasztaljuk magunkat; nem éltünk hiába, ott vannak a gyermekeink, az unokáink, hogy egy kicsit csak hozzájárultunk a világ szebbé tételéhez, vagy hogy élveztük az életet, de azért mindeközben mégiscsak Ádám hangját halljuk magunkban az Ember tragédiájából, hogy csak az a vég, csak azt tudnám feledni.

A biológia szemlélete is az, hogy a halál – bármilyen furcsán hangzik is, de – életjelenség, mert magával az élettel jár együtt megszűnésének folyamata is. Ezek szerint az ember már akkor elkezd meghalni, amikor megfogant, és az élet nem más, mint szüntelen küzdelem a halál fenyegetésével szemben, amely küzdelem végül is a halál győzelmével végződik. A középkori ének *Media vita in morte sumus*, amelyet Luther németre fordított és a mi énekeskönyvünkben is szerepel *Életünkben szüntelen halál lesi léptünk* kezdettel, nagyon is megfelel a modern biológiai szemléletnek.

Van-e megoldás, van-e szabadulás a halálnak ebből az egyetemes törvényéből, ez az a kérdés, amelyre az ember amióta csak gondolkodni tud, keresi a választ. Mert emberlétünknek, gondolkodni tudásunknak az ára, velejárója az, hogy tudunk a jövőről, tudunk a reánk váró halálról is. Az állatoknál nincs meg a halálnak ez a tudata. A halál teszi fel az élet céljának, értelmének kérdését is. (Ezért van igaza annak, aki azt mondta, hogy aki megtanítja meghalni az embert, az élni tanítja meg.)

A vallások története azonos a halálra választ, megoldást keresés történetével. Ennek a keresésnek a nyomán sokféle válasz született már. Voltak és vannak olyanok, akik a lélek továbbélésében bizakodnak, és ezt próbálják meg alátámasztani a modern tanatológiai kutatások is, így elsősorban az az irányzat, amelyet Moody nyitott meg a klinikai halálból újraélesztettek élményeinek feldolgozásával, a *Life after life* című könyvével. A lélek halhatatlanságának gondolata nyomán lehet eljutni odáig, ahová a hinduizmus eljutott, hogy ez a lélek új testet is kap, az új meg új testetöltés, a reinkarnáció tanáig. Mások az örök nyugalom és az örök boldogság helyére, az elíziumi mezőkre vagy éppen az örök vadászmezőkre, a paradicsomba, vagy éppen a nirvánába, legújabbban más bolygókön lévő szellemvilágba gondolták a halhatatlan lelket, ilyen például a scientológia. De voltak, vannak olyanok is, akik azt hirdetik, hogy a halál a ki nem választottak számára a lélek pusztulása is, mint ahogyan azt a Jehova tanúi mondják. A materializmus szerint pedig a halál után nincs semmi, ezért nem is érdemes foglalkozni ezzel a kérdéssel, hanem szembe kell nézni vele, el kell fogadni és addig kell jól élni, amíg erre lehetőség van. A lélek halhatatlansága

idealista, a görög filozófiából való, platonai gondolat, amely mélyen belevésődött az európai gondolkodásba. A lélek halhatatlanságát szokták szembeállítani a test feltámadásával és benne látják az örök élet reménységének biztosítékát.

A Szentírás és ezzel összhangban a Hitvallás viszont arról szól, hogy az élet és halál Ura Isten, az élet az életet teremtő, ajándékozó Isten kezében, hatalmában van és ezért neki a halálból is vannak kivezető útjai. Nem a bennünk lévő halhatatlan lélek, nem az élet örök volta tehát a halál problémájának a megoldása, hanem az életet adó és a halálból is életre hívó, halottakat feltámasztó teremtő Isten. A kérdés számunka az, hogy el tudjuk, el merjük-e hinni azt, ami emberi tapasztalat szerint lehetetlen, és ezért hihetetlen. Mert bizonyára sokan vannak olyanok, mint akár a krisztuskövető Albert Schweitzer, aki becsületesen azt mondta például a naini ifjú feltámasztásának történetéről, hogy az költői monda és sajnos nem hihető. A modern, természettudományosan gondolkodó ember megszólításának igénye szülte meg a Szentírás mitológiátlanításának Bultmann és legújabban Lüdemann nevével fémjelzett irányzatát, amelybe nem fér bele történetileg sem Jézus feltámadása, sem az eszchatonban a test feltámadása, hanem mindez a kérygma szintjén nyer jelentőséget. Azt tanácsolja ez az irányzat, hogy a mai embert ne kényszerítsük arra, hogy higgyen a természettudományos gondolkodás számára elfogadhatatlanban.

Bármennyire tetszetős is ez a kísérlet a modern ember megszólítására, mégis azt kell látnunk és mondanunk, hogy ha Jézus feltámadása csak kérygma, a történet csak jelképes, akkor nem sok alapja marad számunkra sem a feltámadás ígretének. A keresztény reménység alapját akkor valahol másban kell keresni, mint abban, ami a Hitvallásban így jut kifejezésre, hogy „Hiszem a test feltámadását”.

Igaza van Jan Milic Lochmannak, amikor azt mondja, hogy a „test feltámadása a keresztény üdvváradalom teljes egészét juttatja kifejezésre”. Justinus mártír az első az egyház tanítói között, aki vallja és világosan kimondja, hogy „Isten a teljes embert hívta életre, és hívja feltámadásra, nem egy részét, hanem testestől-lelkestől egészét”, és ezzel állást foglal mindenfajta gnosztikus vagy platonista dualizmussal szemben. Anélkül, hogy a lélek halhatatlansága kontra a test feltámadása izgalmas és évezredek vitájába most belemennénk – ez külön előadást igényelne – azt valljuk a Szentírás alapján, hogy az ember Isten teremtménye, és mint ilyen nem testből és lélekből áll, hanem egy személyes egész, pszichoszomatikus egység. Halhatatlansága nem a benne lévő halhatatlan lélek következtében, hanem Istenhez való viszonyában van, mert akivel Isten szóba áll, akár haragjában, akár kegyelmesen, az valójában halhatatlan, – mondja Luther. A teremtéstörténet arra emlékeztet bennünket, hogy a lelkünk sem eleve, sui generis élő, hanem Istentől kapta az életet. Isten a vele való viszonyra teremtette az embert és eredetileg nem a mulandóságra, hanem a marandóságra szánta. Ezt játszotta el az ember a bűnesetben. Az ember addig élő, ameddig Istennel közösségben létező. Ezért az örök élet sem az ember valamilyen részének, a lelkének az elidegeníthetetlen tulajdonsága, hanem Isten kegyelmi ajándéka Krisztusban (Rm. 6,23.), mivel a halhatatlanság egyedül Krisztusé (1 Tim 6,16). A megváltás evangéliuma a teljes embernek szól, és az egész embert – nemcsak a lelkét, hanem a testiségét is – magába foglalja. Ezt fejezi ki Pál apostol, amikor a Római levélben arról ír, hogy várunk a testünk megváltására is, amely még előttünk van (Rm 8,19- 24). (Bár itt a test szóra a szóma, illetve corpus szerepel.) Ahogyan az Ige testté lett (itt viszont szarx, illetve caro, tehát ugyanaz a szóhasználat van, mint a Hitvallásban: *carnis resurrectionem*) és Jézus Krisztus test szerint támadt fel, úgy a mi testünk is részt vesz a megváltásból fakadó új élet kialakulásában, írja Próhle Károly. A hittételben, hogy „hiszem a test feltámadását” tehát a Krisztusban kapott megváltás teljességének és valóságának végső konzekvenciája van megfogalmazva a hit és a reménység felől. A test feltámadásának kérdésében a emberi gondolkodás számára mindig újra az jelenti a problémát, amelyet már a korintheta-

sziaik is megfogalmazták, hogy „hogyan támadnak fel a halottak? Milyen testben jelennek meg?”

A testi feltámadás számunkra elképzelhetetlen és értelmezhetetlen, megmagyarázhatatlan és bizonyíthatatlan esemény, amelynek nincs analógiája. Ám ilyen összefüggésben maga a világegyetem és személyes létezésünk is értelmezhetetlen, mert analógia nélküli. A világegyetem és önmagunk létezését mégis elfogadjuk, mert megszoktuk, tapasztaljuk és természetesnek vesszük, nem szükséges, hogy előzetes analógiája legyen. Az analógia nélküliség tehát nem zárja ki egy jövőben megjelenő valóság, esetünkben tehát a test feltámadásának lehetőségét. A test feltámadásának hite egyébként sem analógia nélkül való, hanem Krisztus feltámadásának hasonlóságán alapszik. Az analógia pedig végső soron a teremtésig nyúlik vissza, mert nem az ember lehetőségéről, hanem a teremtő Isten újjáteremtő, halottakat feltámasztó lehetőségéről van szó, ezért helyesebb is nem feltámadásról, hanem feltámasztásról beszélni. Isten mindenhatósága az alapja tehát annak, hogy „hisszük testünknek feltámadását... mégpedig úgy, hogy azok, akik már előbb elhaltak, visszanyerik testüket, akár férgek rágták szét, akár a földben porladt el, akár hamuvá égett, akár valamely más módon szóródott szerte. Mivel pedig Istennek minden elem, bármely szempillantásban föltétlen rendelkezésére áll, őt semmi nehézség sem akadályozza abban, hogy a földnek, víznek, tűznek megparancsolja, adják vissza azt, amit látszólag megemésztettek.” – írja Kálvin az *Institúcióban*.

A feltámadás testének mineműségével kapcsolatos kérdésre Pál az 1. Korinthuszi levél 15. fejezetében hasonlattal válaszol. Tudja, hogy nem fejtheti meg a csodát, nem a feltámadás lehetőségéről, hanem a feltámadás valóságáról beszél. Egy természeti folyamaton mutatja be a láthatatlant, a természetfelettit. A központi gondolat, amelyben összefoglalhatjuk Pál mondanivalóját az, hogy a feltámadásban új, más test lesz, más formát öltünk. Az elrothadó, ám mégis új életet szülő gabonamag hasonlata involválja, hogy megmarad a folytonosság a régi és az új között – ez a válasz azoknak, akik azért tagadják a testben való feltámadást, mert nem tudják elképzelni, hogy a mulandó test elpusztulása után mi marad az emberben, ami új életre kelhetne, hogy a személyiség folytonossága megmaradjon. Ebben a képben a feltámadás antropológiai oldaláról van szó. Akép nem ismeretlen az Újszövetségben, hiszen Jézus is használta a földbe esett gabonamag példázatában. Pál, ha nem is ugyanabban az értelemben használja, de ugyanabból az okból, tudniillik, hogy a gabonamagban élet van, közelebről meg nem határozható, morfológiailag meg nem fogható sajátosság, amelynek legtitokzatosabb tulajdonsága az, hogy realizálódik. Az élet azonban nem önálló valóság, hanem az életet adó Isten teremtése.

Összefoglalva a páli hasonlatot a test feltámadásáról azt lehet megállapítani, hogy:

1. A feltámadás teste nem azonos a földi élet testével. Nem ebben a jelenlegi, „romlandó” testünkben támadunk fel.
2. A földi és a feltámadás utáni élet között ugyanakkor folytonosság van, a feltámadás teste valamilyen módon kapcsolatban marad a földi testünkkel. Ez a kapcsolat nem fizikai, hanem funkcionális, egzisztenciális, vagy ha nem idegenkedünk a szótól, akkor metafizikai. A lényege az, hogy a két fajta létezés identikus.

Természetesen a hasonlatok egyrészt nem adnak teljes választ, másrészt félreérthetőek. Úgy nem lehet teljes a páli hasonlat sem, amikor egy természeti folyamaton akarja bemutatni a természetfelettit, láttatni a láthatatlant. A halállal nagyobb törés következik be az életfolyamatban, mint a gabonamag bomlásával.

Van azonban még egy érv a test feltámadásának valóságára, ez pedig Jézus Krisztus testben történt feltámadása. Ezt az evangélium hangsúlyosan adja tudunkra. Az üres sír, Jézus megjelenései, a sebek helye, a tanítványok előtt étkező Jézus, a

Tamásnak szóló biztatás, hogy tapintsa meg a sebek helyét, mind arról tesznek bizonyosságot, hogy Jézus nem valamiféle szellemként támadt fel. Ugyanakkor azok a tulajdonságok, amelyekkel a Feltámadott rendelkezik (bezárt szobában megjelenik, eltűnik, jelen van Emmausban, ugyanazon időben Jeruzsálemben is) arról tanúskodnak, hogy a feltámadott Jézus teste nem a régi, hanem az ismert fizikai törvényeken kívül létező test. Ehhez hasonlónak lesz a feltámadásban megdicsőült új test, Jézus az első zsenge, az elsőszülött, a „prototípus” a halottak feltámadásában.

Itt térjünk vissza egy gondolatra még Kálvinhoz. Amikor az utolsó időkben történő feltámadásáról beszél, a Biblia szemléletes képekkel írja le, hogyan jönnek elő a földből és a tenger mélyéből is a halottak (Jn. 5,28; Jel. 20,13). Ez természetesen nem azt jelenti azonban, hogy azokat a molekulákat gyűjti össze Isten, amelyekből egykor a testünk állt, és ezekből formálja meg újra az egykori testet. Egyébként is, mit jelentene az, hogy egykori testünk molekulái, hiszen a test anyaga amúgyis állandóan cserélődik. Egy gyermek testének építőanyagaiból szinte semmi nem található már meg a felnőttkorban. Ezért Isten mindenhatóságát illetően kétségtelenül igaza van Kálvinnak, abban azonban nem, hogy testünk feltámasztásához szüksége lenne arra, hogy a „föld, a víz, a tűz visszaadja azt, amit látszólag megemészített”. Pál apostol hasonlóan, és Jézus feltámadott teste arról tanúskodnak, hogy nem gondolhatunk a múlandó hús-vér test feltámadásáról, hanem egy más, minőségileg ettől különböző formáról van szó. Tehát nem a biológiai testről hisszük azt, hogy feltámad, hanem az embernek arról a testéről, amelyik új teremtés. A sírjából feltámadó halottak képével a Szentírás azt kívánja elmondani, hogy az, aki feltámadott, azonos azzal az önmagával, aki a halál előtt volt. Így volt Jézus is feltámadása után azonos önmagával, de mégis ugyanakkor más, úgyhogy bár tanítványai tudták: Az Úr van ott, mégsem ismerték fel őt, csak miután ő megismertette velük magát. Mindezekre a félreértések forrását képezhető problémákra való tekintettel a Niceai Hitvallás nem is a test feltámadásáról, hanem a halottak feltámadásáról beszél.

A test feltámadásával kapcsolatosan további kérdések merülnek fel, amelyekről lehetne még szólni:

1. Az úgynevezett köztes idő problémája, hogy hol vannak a halottak a feltámadásig?
2. Feljogosít-e a test feltámadásának hite arra, hogy reménykedjünk valamiféle „vizontlátásban” a halál után?
3. A test feltámadásába vetett hitnek milyen magatartásbeli, etikai következményei vannak?
4. Milyen ecclesiológiai kihatásai vannak a test feltámadásának, abban az összefüggésben, hogy az egyház Krisztus teste, ő a fő, mi pedig egyenként tagjai vagyunk. Mit jelent akkor a feltámadás az ember és Krisztus közösségében?

Ezekkel a kérdésekkel a terjedelmi korlátok miatt nincs mód most foglalkozni, csupán a gondolkodás további irányait, elágazásait lehet megjelölni a rájuk való utalással.

Válaszolni kell azonban arra a kérdésre, hogy miért fontos számunkra az Apostolicumnak ez a tétele?

Testben való feltámadásunk megvallásával hisszük azt, hogy az ember léte nem szűnik meg a biológiai halállal. Jézus testében és lelkében is elszenvedte a halált. „Én Istenem, miért hagytál el engem?” Feltámadása sem csak lélekben, hanem testben is történt. Megváltásának teljessége a bűn következtében halandóságra ítéltem embernek is testi-lelki valójában szól. A feltámadásban Isten egészében rehabilitálja az elbukott embert. A test feltámadásának hitében reménységünk konkrét formája ölt testet. Ahogy Ernst Lange fogalmazta: „Amit a keresztyének a feltámadás titokzatos szaván értenek nem más, mint az, hogy a halállal nem lehet érvelni az étellel szemben. Azt a hitet pedig, hogy minden egyes emberi életnek értelme van, semmiféle

érvelés nem döntheti meg. Nem lehet ugyanis érvelni a szeretet, mint minden élet meglevevítő erejével, energiájával szemben. Így nem lehet érvelni a reménységgel szemben sem, hogy ti. el fog jönni a világ vége úgy, mint a beteljesedés." Ez a beteljesedés az, ami minden emberi élet egyetemes és elidegeníthetetlen vágya, az emberség velejárója, és mint ilyen, valóság. Juhász Gyula Szimpozion című versében így ír erről a valóságról:

Valahol lenni kell egy lakomának,
Hová hivatalos, kit ideleln
Halálba úzótt az éhség, a bánat,
A reménytelen szerelem.

Valahol lenni kell egy palotának,
Hová bejáratos, kit ideleln
Minden örömből és fényből kizártak
S elhullt a rögös útfelen.

Valahol lenni kell egy orgonának,
Melyen majd egyszer befejezhetem
A dallamot, mely itt halálba bágyadt
S amely az életem nekem!

Fejezzük be Luther szavaival, amelyekben a halál komolysága, a hit vigasztalása és a reménység egyaránt szóhoz jut. Sermo a halálra való készüléstről című kis iratában ezt mondja:

A halál szoros kapuja és keskeny útja a születésre emlékeztet. „Az az életre, ez meg az új életre visz. Fájdalmas, de boldog születés. Becsülje nagyra azért az ember a szentségeket, a bűnnel, halállal és pokollal szemben hagyatkozzék rájuk. Ha ezt megfogadjuk, nem önmagában nézzük a halált, nem is bennünk, a természetünkben, hanem Abban, aki legyőzte a halált: a mi Urunk Jézus Krisztusban. Ő szabadít meg minket a halálfélelemtől.”

Irodalom

- Ewangelischer Erwachsenenkatechismus 1975
Lexikon zur Bibel, Rienecker, 1960
D. Dr. Pröhle Károly: A Hit Világa, Győr, 1948
Theologisches Begriffslexikon zum Neuen Testament, 1971
Glaubensverkündigung für Erwachsene deutsche Ausgabe des Holländischen Katechismus, 1971
Pfendsack: Auferstehung der Toten, 1953
Dr. Török István: Dogmatika, 1985
Cseri Kálmán: Tudom, kinek hittem, 1986
Goppelt: Az Újszövetség teológiája, 1992
Thielicke: Woran ich glaube, 1965
W. de Boor: Der erste Brief an die Korinter, Wuppertaler Studienbibel, 1973
Jan Milic Lochmann: Az Apostoli Hitvallás, Kálvin kiadó, 1995

KULTURÁLIS FIGYELŐ

Pokoltánc szarvasokkal

Meditáció a nyolcvan éves Jánosy István életművéről

Amikor 1919 májusában Besztercebányán megszületett, messziről hangzó ágyúszó adott hírt az első világháború utolsó felvonásáról. Tárgabb családjá magyar és szlovák származású, ők áttelepülnek Magyarországra, ahol darab ideig vagonlakók, mint sorstársaik közül számosan. Aztán latin-történelem szakos édesapja a budapesti fásori evangélikus gimnázium tanára lesz. Őt is tanítja, nagy tanár, maig emlékeznek rá. Fiai hárman tették feledhetlenné nevüket, Firinc a festő, György a Műegyetem díszdoktora, és István, aki nem egyszerűen költő, hanem tudós, gondolkodó, moralista.

Budapesti bölcsész-hallgatóként latin-görög-pszichológia szakos, aztán teológus. Alkalma van Kerényi Károlyt hallgatni: az első két szak apai örökség, a harmadik egy álmokban és látomásokban gazdag gyermekkor folytatása.

Minden költő gyermekként bölcs, a felnőtt korára gyermek marad. Jánosy örök diák, aki éppencsak felserdülve egy újabb, még gyalázatosabb háború poklát kénytelen elszenvedni, ha nem is katonaként, de mint teológus. Feladata vigasztalni, s ronccsá pusztított kortársainak embertelen szenvedését lelke mélyéig megrendülve éli meg. Lépten-nyomon láthatja az isteni és a démonikus harcát, s az emberét a puszta életért, majd egy magasabbrendű létért, amely beatricei ifjú lányok ártatlan szépségében, a természet gazdagságában és a nagy művészek életművében testesül meg.

De ha még egyet lendít a láthatatlan trapézon, összeköti a földi létet a transzcendenciával, ami a művészet legnagyobb lehetősége.

Jánosy Istvánt 1948 után sokakkal együtt kizárták a hivatalos irodalmi életből, amelyből valószínűleg magától is kimaradt volna. Rövid fásori tanárkodás után ő is általános

iskolába szorul, amire egyetemi képzettsége éppen nem alkalmas, ezért megtanul oroszul, majd ő is sorstársa annak a műfordítói gárdának, amelybe az osztály-idegennek minősített írók tartoztak, Weöres Sándortól Németh Lászlóig.

Azt írja valahol, hogy a népdal, a népművészet költészetének forrása lett. Elmondhatjuk összes nagyszerű fordításáról is, hogy nemcsak megélhetését biztosították, hanem mintegy lenyűgözve, szerelmes odaadással – s nem kis munkával – örömet is megtalálta bennük. Tobzódott a szegénységben és a szellemi gyönyörűségben. Ahogy a görög szakos tanár számára természetes volt a görög drámák és Platón fordítása, a Rámájana kötetnyi fordításához otthonossá lett a szanszkritban, megismerte a keleti vallásokat, az európai kultúra mellé az ázsiait majd az ókor után a jelent, a kelet után az amerikaiakat is sajátjává asszimilálta. S a teológus a Biblia után megismerte a Bagavad Ghítát.

Ez nem egyszerűen tudás, nem egyszerűen költészet, vagy filozófia. Századunk európai keresztény gondolkodójának útkeresése, aki a teljes emberiség javára, annak egész értékállományát, szellemi örökségét vállalja. Ugyanakkor gondolkodásának szerves része magyarság-tudata, népe sorsáért érzett felelőssége, amely egész költészetén vezérfonalként végigvonul.

Maga is jól rajzol, akadémiai szinten zongorázik, kedves festőit, képeit, zeneműveit verssé fordítja, s ahogy egész költészetében – amely a maga laza, egyszerű, spontán naivitásával felmérhetetlen mélységeket takar – a démon, a gonosz ellen küzd, úgy a zene és képzőművészet ihlette költeményeket is a Jó győzelmének szolgálatába állítja. Esszéivel, tanulmányjaival együtt, amelyekben a kultúrák találkozását, a humánium, az isteni gondolat egységét hirdeti. Jung kollektív tudatalattija jelen van az egész emberiség kultúrá-

jabán, és Gandhi a hinduizmus legjobb összefoglalásának a Hegyi Beszédet vallja. Jánosy pedig a Gandhi-hirdette erőszak nélküli életet, Jézus isteni munkáját és önfeláldozását tartja eszményének, s meggyőződése, hogy a jézusi tanok teljesítése mentheti meg az emberiséget a pusztulástól.

Kerényi és Jung tanítványaként a görög-ség ihletében és az álmok költőjeként indult, a háború megrázó élménye tárta elé az emberi nyomorúságot, s mindez meghatározta verseit és gondolkodását. Ettől nem tágitott, se siker, sem pénz nem csábította, mindig a szegények és megszorítottak pártján állt, mint kedves írója Dosztojevszkij, vagy Jeszenyin, akit oly nagy szeretettel fordított. Ahogy Platont, vagy Milton Elveszett paradicsomát, amely kolosszális méretében önmagában is bravúros teljesítmény.

Szophoklesz, Cesar Franck, Illés Árpád, Mednyánszky vagy Csanádi Imre egyaránt megjelenik ebben a költészetben, ahogy a költőtáncos tragikus bukása, akár a kukában keresgélő nyomorult öreg, a budai dombok,

vagy Berzsenyi. Attól sem fél, hogy napi aktualitásokat emeljen versebe, mert a verssel morálisan hatni akar, ez ugyanis széles műveltségével együtt sem elefántcsonttorony-költészet. Minden fogékony olvasó számára hozzáférhető, élvezhető és elgondolkodtató. A maga különös lebegésével, vissza-visszatérő fordulataival, szent ferenci ártatlanságával.

És akkor még nem beszéltünk bibliakritikai tanulmányairól, arról az alapos elemzésről, amelyben a görög-latin kultúra magyarországi hatását mutatja ki, álommagyarító verselemzéseiről, kortársai előtt tisztelgő esszéiről. Mindez pedig szervesen egymásba ömlik, egyetlen széles látókörré, nagyműveltségű szellem folyamatos teremtő erejéről tanuskodva. Vezércsillagára függesztve tekintetét, az Igazság megismerését, és a Jó szolgálatát tűzte ki céljául, amelynek eszköze az a művészet, az a gondolkodás, amely a jézusi eszme megvalósítása az Emberért.

Albert Zsuzsa

A meghasonlott kereszténység

„A reformáció és a katolikus megújulás időszakai Magyarországon” címmel január 22-én a szombathelyi Katolikus Továbbképző Intézet tanulmányi napot tartott. Boda Mária, a KTI programfelelőse bevezetőjében elmondta, hogy az 1996 óta évenként megrendezett tanulmányi nap az *ökumenikus egyháztörténelem – szemlélet kialakulását kívánja elősegíteni*, otthont adva a véleménykülönbségek és nézetazonosságok őszinte megnyilvánulásainak.

Hardi Titusz atya, pannonhalmi középiskolai tanár vitaindító gondolataiban a II. Vatikáni Zsinat eredményének tekintette nemcsak a keresztények egységéért szervezett imatálalkozókat, hanem az ehhez hasonló, nagyon fontos konferenciák megrendezését is.

Dr. Óze Sándor, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Történettudományi Intézetének adjunktusa nemzeti imádságunkról, a Himnuszról mint a bűn-büntetés toposzáról – nemzeti történetsszemléletünk sajátosságáról – beszélt, ismertetve néhány nemzet Himnuszának pozitív, bizakodó jellegét. A magyaréhoz hasonló önváddal csak a bolíviai Himnuszban találkozhatunk, melynek zeneszer-

zője szintén magyar ember volt, – mondta az előadó.

Dr. Óze Sándor előadásának második felében a 15-17. századból ránk maradt – többségében protestáns – prédikációs kötetek bemutatásával megismerkedhettünk Bornemiszsa Péter, Melius Juhász Péter, Teleki Kulcsár György, Bejthe István, Decsi Gábor és a katolikus Telegdi Miklós nagyhatású prédikációival. *A prédikációk, szinte kivétel nélkül, a tatár és török pusztítás ellenére széthúzó magyarság bűneiről és Isten várható büntetéséről szólnak*, – melyet azóta minden generáció sajátosság gondolataival, életszemléletével újra és újra kifejez hazánkban.

A toposzok mindannyiunk kimeríthetetlen kincsesbányái. Az evangélikus Bornemiszsa Péter kinyomtatta a prédikációs anyagokat, majd terítette vele az országot, így segítve a vasárnapi adott igehelyekhez, szentírási részekhez kapcsolódó prédikációkkal a papságot, s a hívőket. A bűnöktől való megszabadulásban és Isten irgalmasságában reménykedve.

Keveházi László ny. lelkész, az Evangélikus Hittudományi Egyetem előadója a „meghasonlott kereszténység” fogalom helyett az

„egy nehéz korszak disputálásai” kifejezést ajánlotta, – majd a reformáció kezdeti győzelmének és a protestáns gondolatok elterjedésének okairól beszélve kiemelte a reformáció fontos részgazságait és jogos követelményeit; az új hit papjainak szellemi felkészültségét, amely lehetővé tette a földesurak – és jobbak – protestáns hitre térítését. Az előadó később – Révész Imre kultúrtörténeti kutatásait idézve – a 15-17. századi reformáció irányairól és a környező országok helyzetéről adott összefoglaló áttekintést.

A katolikus egyház küzdelme és magára találása – mondotta az előadó – jótékony hatással volt a magyar szellemi élet felpezsdülésére. A hitviták tüzeiben és azok hatására – a cselekedetek, a predestináció, az Úrvacsora, a világi hatalom és a papság kérdésében – egyre-másra kitűnő iskolák alakultak, először a protestánsok, később a katolikusok jóvoltából. Ezek a keresztény iskolák fontos központjai lettek az ország szellemi életének. Az 1560-as évektől, a könyvnyomtatás elterjedésével, a vitaanyagok (melyek a protestánsok és katolikusok vitáiból születtek) nagyban segítettek a magyar nemzet tudat kialakulását. E korszak vitairódmánának legnagyobb katolikus képviselője Pázmány Péter, – de Pázmány „megszóltatója” Magyarai István evangélikus prédikátor volt.

Keveházi László előadásával példát adott a vallási türelemről s a fájó pontok megközelítésének tapintatos módjáról. Felkészültsége, tudása, emberi hitelessége meggyőző volt, – ezt bátran leírhatom. Befejező szavaiban – a felekezetek közötti különbségeket nem eltkarva-elhallgatva – a történelmi és hitbéli Jézussal való közösséget hangsúlyozta, majd egy jó tanáccsal fejezte be gondolatait: „menjünk át néha a másik lövészárkba is”, hiszen közös a célunk: nemzetünk küldetéstudatának elmélyítése és erősítése.

Fazekas István bécsi levéltári delegátus a katolikus megújulás nehéz időszakával és nyugat-magyarországi helyzetével foglalkozott előadásában. A fiatal kutató véleménye szerint a 16-17. században központi hatalom nélkül maradt országban nem ellenreformáció és katolikus restauráció folyt, hanem katolikus vallási megújulás. A megújulás előzményeit ismertetve kiemelte Tolnai Máté – a pannonhalmi bencés rend megújítója – érdemét, aki átfogó reformokban gondolkodott a válságba került ország és katolikus egyház megmentéséért. A megújulás fontos eszközeinek tartotta a zsinatok tartását, vizitációk elrendelését, a papképzés megoldását, szemináriumok tartását és egyházi iskolák alapítá-

sát. Tegledi Miklós és Doroszvai András magányos harcát említve, az előadó elmondta, hogy a kibontakozás évei után, az 1570-es évektől, horvát katolikus papok térítették vissza katolikus hitre a déli és nyugat-magyarországi főurakat, – így a falvak lakóit is. Az 1579-ben, Szombathelyen összehívott Zsinaton ugyan már kihirdették a Tridenti Zsinat határozatait, de az evangélikus többségű országrészben hatástalan maradt, s csak az 1610-es években, újabb Zsinat összehívása után lendül fel a katolikus élet. Nagy jelentőséggel bírt az 1615-ben Nagyszombatban megnyílt Jezsuita Gimnázium, ahonnan nagyműveltségű katolikus gondolkodók sora került ki. 1635-ben pedig megkezdte működését a Pázmány Péter alapította katolikus Egyetem is, – így lassan katolicizálódott a magyar arisztokrácia nagy része. Pázmány Péter esztergomi érsek nagy érdemei közé tartozik, hogy nem élezte, hanem tompította a katolikus-protestáns ellentéteket. A katolikus egyház megújítói közül kiemelte az előadó Széchenyi György, Draskovits György és az Eszterházy család érdemeit, akik szemináriumok, kollégiumok létrehozásával és az anyagi támogatásukkal járultak hozzá az egyház megerősödéséhez. Ez időben erősödtek a helyi egyházközségek is. A káptalanok elterjedésével a közép-papság jogszolgáltató tevékenységét is folytatták. Az előadó az ellenreformáció erőszakos megnyilvánulásait sem hallgatta el, majd a jezsuiták és ferencesek áldásos működéséről, színvonalas oktatási módszereiről tett említést, melynek köszönhetően protestáns diákok is kikerültek ezen intézményekből, – a magyar szellemi élet kiválóságainak sorát gyarapítva, eme intézmények hírnevét öregbítve.

Összegzésül elmondhatjuk, hogy a tanulmányi nap előadói lelkiismeretesen és alaposan felkészültek választott témáikból, és felekezeti identitásuk megtagadása nélkül kötelezték el magukat az ökumenizmus ügyének.

Dr. Hafenschner Károly evangélikus lelkész, c. teológiai tanár előadás utáni tartalmas felszólalásában meggyőző bizonyítékát adta saját ökumenikus munkálkodásának, hiszen a Református Hittudományi Egyetemen (KGE) éppen a II. Vatikáni Zsinat utáni Rómáról tart előadásokat, s az istentiszteleti liturgiájában szívesen használja fel a katolikus Pázmány Péter prédikációit is. Ószinte örömet fejezte ki a gyümölcsöző együttgondolkodás létrejöttéért, hangsúlyozva a „tanulási folyamat” folytatásának fontosságát.

A mindannyiunkat gazdagító előadások és hozzászólások megerősítették azt a reményt, hogy a keresztény felekezetek közötti nézet-

eltérések – egy kis jóakarattal – elmozdítható akadályok a közös útkeresésben, hiszen – mindannyian ezt hisszük és valljuk – Jézus Krisztus vezet bennünket, aki maga az Út, az Igazság és az Élet

...ennek ellenére, nem árt néha meg-megállnunk, térképeinket összehasonlítva, – ha kell, kissé korigálva – eltévedéseinket megvallani, jó és rossz tapasztalatainkat megosztani, – egy kissé egymást is segíteni. Célunk

nagyon is közös, felelősségünk pedig óriási, hiszen nehéz földi zárándok útunkon – egy erkölcsében megroppant országban – nagyon sokan vannak ránk bízva, – és sajnos még többen vannak azok, akik eddig el sem mertek indulni... remélhetőleg nem a mi hibánkból!

D. Zámbo Enikő

„...A sínek benne összezsengenek”

Veöreös Imre: *Kecskeméti napló 1953-1958.* Budapest, 1998.

Tömör, szabatos, érzékletesen szemléletes fogalmazás jellemzi Veöreös Imrét. Így fogalmazta meg mindig előadásainak, ígéhirdetéseinek, tanulmányainak címét is. Legújabb könyvének címlapja is erről tanúskodik. Tulajdonképpen címe versidézet, Sánta György kecskeméti költőnek egy verssora: „*Arany homok, nomád felhők alatt*”. A kecskeméti gyülekezetben öt éven át – amint maga írja – „rangfosztottan” – végzett lelki szolgálata idejének egész atmoszféráját jelképes erővel, figyelemkeltően fejezi ki ez a könyvcím.

A könyv irodalmi műfaját nehéz meghatározni. Az alcímben szereplő „Kecskeméti napló” csak sejteti a könyv tartalmát. Amit kecskeméti szolgálatával kapcsolatban közöl dokumentumértékű, mégsem dokumentumgyűjtemény csupán. Régi, gyorsírással készült jegyzeteit vesz elő. Gazdag anyag, mert valamennyi szolgálatára, szabadon tartott előadásaira is előre megfogalmazott szöveggel vagy bő vázlattal készült. Egész munkastílusát a tervszerűség és a súlypontképzés jellemezte.

„Tudnod kell, hogy Magyarországon nincs olyan egyházi vezetői állás, melyre téged azonnal meg nem választanának.” – mondta neki Túróczy püspök 1957-ben. Más történelmi körülmények között rátermettsége következtében valószínűleg már fiatalon püspökké választották volna. Nem így történt. Egész életét „nomád felhők alatt” kellett élnie. Ez azt jelentette, hogy néha hegytetőkre, máskor völgyekbe vezette Ura, – kecskeméti lelkesi szolgálata idején például az Alföld „tengersík vidékére”. De mindig a keskeny úton. Járható úton és csak ritkán, tulajdonképpen soha botrovaélen.

Mielőtt Kecskemétre került volna lelkesi szakfolyóiratunknak, a Lelkipásztornak volt a szerkesztője és a számára jelentős függetlenséget biztosító Lelkésznevelő Intézet igazgatója. Nem az ő terveiben szerepelt Kecskemét. Az akkori államhatalom Egyházügyi Hivatala politikai szempontból nem tartotta elégségesnek nevelői tevékenységét. Elmozdítására kényszerítette egyháza vezetőségét. Nem értett a döntéssel egyet. Mégis tudomásul vette. Alázattal vette tudomásul. Nem megfutamodóként. Egy énekünkkel szólva: „felfedezte, hogy sorsának sötétlő árnya közt is ott rejtezik Isten szent arca”. A futó homok tájain aranyra lelt kecskeméti gyülekezetében. Öt év múltán, búcsúzásakor így tekinthetett vissza: „száműzetése” helyére: „Az én volt drága kecskeméti gyülekezetem.” Másokat más úton vezetett azokban a viszontagságos időkben Isten. Veöreös Imre a maga útját „harmadik útnak” nevezte. Könyve fontos egyháztörténeti dokumentum, mert megmutatta benne, hogy aki erre az útra szánja rá magát, *miként* járjon rajta.

Könyvét kézbevéve az olvasó éppen erről a *miként*-ről szerezhet mélyen elgondolkoztató benyomásokat. A „miként?” elsősorban azt jelenti, hogy *egyedül hit által!* Hitt abban, amit annakidején Pál apostolnak mondott Isten Korinthuszról: „Ne félj, hanem szólj, és ne hallgass: mert én veled vagyok és senkise fog rádtámadni és ártani néked, mert nekem sok népem van ebben a városban.” (I Kor 18, 10) Valóban sok népre talált nemcsak bent a városban, hanem az azt 50 kilométeres sugarú körben körülvevő kis települések, tanyák szórányvilágában is, sőt a másvállásúak körében is, különösen református lelkesztéstestvérei között. Ezeket azonban személyesen kellett felkeresni – gyalog, vonaton, kerékpárral, motorkerékpáron. (Akkor még autóról nem is

álmodhattak a szórványgondozó lelkészek.) Amikor elbúcsúzott Kecskeméttől, két vasárnapon, mindenütt rövid istentisztelet tartásával 14 szórványközpontot látogatott meg.

Most nem számolhatunk be az alkalmak sokaságáról: az istentiszteletekről, a gyermekek összegyűjtéséről, a konfirmációi oktatásról, az ünnepi alkalmakról, a bibliaórákról, presbiteri ülésekről, helyben, vagy kirándulásokkal egybekötött konferenciákról, levelezésről, 1957-58 között gyülekezeti munkájával párhuzamosan végzett közegyházi tevékenységéről, amikor egy ideig ismét szerkeszti a Lelkipasztort és országos főtájt. Annyit azonban meg kell említeni, hogy nemcsak az alkalmakat, az eseményeket írja le, hanem idézetek, vázlatok, egy-egy összejövetel, konferencia témáinak, előadás címeinek ismertetésével azt is megtudhatjuk, hogy tartalmilag miről volt szó és mi történt. Ezek közlésével olykor ma is használható ötleteket, vázlatokat közöl. Kiemelkedik közülük a Filemonhoz írt levélről, „Emberi kapcsolataink terhei” címszó alatt írt bibliatanulmánya. Meg kell említeni, hogy munkatársakat nyer meg és állít szolgálatba (például a családlátogatás, szórványgondozás területén). Figyelemre méltó az is, hogy az úgynevezett Rákosi-korszak idején is rendszeresen hív lelkészeket más gyülekezetből előadás, igehirdetés tartására. Őt év leforgása alatt több mint huszat. Csak néhányat említünk: Schulek Tibor, Szabó József ny. püspök, Zászkaliczky Pál, Csepregi Béla, Scholz László és mások.

Általában munkásságát, annak körülményeit, tartalmát és célját ismertette. Saját sorsának kérdéseivel főleg írása elején és végén foglalkozik. Itt említi azokat, akik fölkészülésében fontos szerepet játszottak: Turóczy Zoltánt, Schulek Tibort. Professzorai közül Podmaniczky Pált és Karner Károlyt. – Mindig nagyon ügyel szabadságára és függetlenségére, nézetei önálló megfogalmazására, mégis kommunikatív és nyitott. Küzd a magánybahúzódas, az elszigetelődés ellen. Vallja, hogy ember és ember között Krisztus a tartós kapcsolat leghatékonyabb biztosítója. A sínpárok bármily közel futnak egymás mellett, csak a végtelenben metszik egymást. Jé-

zus által ez a végtelen jön közel hozzánk. Reményiket idézi: „Olykor vonat jár a síneken: / Fensőbb gondolat, fensőbb szeretet, / S a sínek benne összecsengenek.” Az „összecsengés” keresője és tanúja is volt egyben.

Az „összecsengésnek” egy ilyen emlékét eleveníti fel 1956-ból könyve 85. oldalán. Durva támadás érte Dezséry László püspököt a szárszói nyári lelkészkonferencián. Nem válaszolt. Felállt és imádkozott. Veöreös Imre lejegyezte és közli az imádságot könyvében. A konferencia szünetében magához kérte őt és titkárát. Véleményüket, segítségüket kérte. Viszonyukat a régi barátság emléke és Dezséry László püspöki vonalvezetésével való egyet nem értés feszültsége jellemezte. „Azon az estén – írja – nehéz perceiben, a régi barátság áttörte a tőlem távolytartó magatartását. Ez a megnyilatkozása őszinte volt, szívéből jött.”

Tulajdonképpen Veöreös Imre szerkesztői példáját követem, amikor Kecskeméti naplóját az általa is idézett Reményi verssor címe alatt ismertetem. Nem regény. Nem könnyed lektűr. De nem is száraz tankönyv. Mégis tanulni lehet belőle. Például azt is, hogy: mindig igyekezzünk – akár előadást tartunk, de akkor is amikor csupán felszólalunk – hiteles, megbízható információval szolgálni, és legyen személyhez szóló, aktuális és konkrét mondanivalónk.

Könyve szerkesztésének kezdetén levél útján is biztatást kapott munkájához: „Találjon örömet a múltat rögzítő papírlapokban, ezek lelkes fiatal éveket, sok kedves arcot idéznek fel.” Könyvének fedőlapján „a lelkes fiatal évek”, az egykori gyenesdiási konferenciák és a kecskeméti évek Veöreös Imréjének komoly és figyelmes szemű arcképével találkozunk. Néhány hónap múlva betölti 85. évét. Fizikuma azóta bizony megroppant. Tekintete, fiatalos elszántsága, odaadó szorgalma változatlan. Múltat rögzítő papírlapjainak újra kézbevitelével, azok elrendezésével és közlésével fontos szolgálatot végzett és olvasóinak is örömet szerzett. Könyve kiadásának költségeit a kecskeméti gyülekezet vállalta.

Benczúr László

„És övé marad mindörökre” Dsida Jenőről

„Mert szerette az életet, de nem ragaszkodott hozzá.” – írja Faludi György az egyik versében, s noha ez a mű nem Dsidának, a költőtársnak állít emléket, a megállapítás mégis tökéletesen ráillik.

Dsida Jenő a gyors elmúlás biztos tudatában kereste folyton a létezés teljességét. Gyermekkori szivbaja haláláig elkísérte, így mindössze 31 évet kapott arra, hogy gyötrelmeivel és magasztosságával egyetemben egészében élhesse meg az Eletet, kiteljesítve az elrejtett lehetőségeket.

Keserűség és boldogság; szorongás és ujjongás; fény és árnyék – ez mindannyiunk osztályrésze. Dsida Jenő azonban mélyebb intenzitással élte meg ezt a kettősséget, hiszen számára a halálfélelem már ifjúkorában sem csupán felvett szerep. Költészete végtelenül igaz, őszinte és emberi, a Fenyegető Rém előli menekvés ízig-vérig megrázó, közeli, valóságos. S a költő ennek ellenére igyekezett tudatosan belevetni magát a Mindenségbe, néhol szinte eksztázisszerűen volt képes *élni a Jelenben*, megragadni, átérezni minden pillanatot. Mintha az érzékelhetően rövid idő alatt gyorsan igyekezne felfedezni minden értéket és szépséget, amelyet a rohanó hétköznapok embere vakon hagy maga mögött. A végesség tudatától megrémült művész szükségét érezte annak, hogy céltotán keresse a csodálatost és az örökkévalót.

Századunk egyik fájó „kibillentsége” az az állandó hajszoltság, rohanás, zűrzavar, amelynek csaknem valamennyien részesei, sőt foglyai vagyunk. Annyira megszoktuk már a zajt, hogy nem is tudunk létezni nélküle, így azután sokszor még a kirándulásokra is kisorrádóval indulunk útnak. Képtelenek vagyunk visszavonulni, lehiggadni, együtt lenni pusztá önmagunkkal, egyedül a Természet magányában. Nem hallgatjuk, ezért nem is hallhatjuk meg a Csendet. A fenyegető elmúlás árnyékában élő emberek azonban kivételes képességekkel rendelkeznek; figyelve, szemlélődve tudják észrevenni a szürkességben a színt és a hétköznapokban a csodát.

Dsida Jenő egészen más világban élt, más szemüvegen keresztül látott (és látott!). Ezért lehetett képes oly egyszerűen és gyermekien *rácsodálkozni mindarra, ami nekünk természetes*. Hosszú költeményfűzért írt a kutyasétáltatás prózai pillanatairól (*Kóborló délután kedves kutyámmal*), miközben értő és figyelő

szemekkel fürkészte ki a valóság titkait. „Isten azáltal rejt el dolgokat, hogy a szemünk elé helyezi őket.” (*Anthon de Mello*) A költő azonban mégis észrevette, hogy rügyeznek a fák, játékos természetességgel beszélt a pajkos szerelemről, a hűsülő pázsitokról, a szabadságról, a végtelenről. Életeleme a zene, így a hangok varázsát szintén a maga teljességében tudta megragadni, átélni, átérezni.

Az Élet eksztázis, titokzatos mítosz, egyetlen óriási alkalom. Mégis sokunknak évtizedei telhetnek el monoton szürke egyhangúságban, anélkül, hogy ezzel a csodás lehetőséggel akár a legcsekélyebb mértékben élni tudtunk volna. Dsida Jenő ellenben a maga röpké három évtizedében is megélte, megtapasztalta, megcselekedte mindazt, amit másoknak talán 80 esztendő lefolyása alatt sem sikerült. Mert a „hosszú életet” nem feltétlenül az évek számaival méri...

Az erdélyi költő mindvégig hitte és remélte, hogy amit tesz, annak súlya van az időtlenségben is, cselekedeteinek értéke örökkévaló. Rendületlenül vallotta, hogy a világ nem állhat önmagában, hanem egy magasabb rendű szellemi lény által kormányoztatik. Istenképe azonban kevésbé kötődött formákhoz és külsőségekhez, e helyett inkább *a dolgok mögött rejlő Lényeket* igyekezett megragadni. Tehetetlensége és halandóságának állandó érzete arra készítette, hogy közvetlen, személyes élmények formájában keressen kapcsolatot a túlvilággal. (I. Templomablak, *Nagycsütörtök*) A verseiben megformált istenség ugyanakkor teljes mértékig emberi, akiből időnként hangsúlyozottan hiányzik mindenféle fölény és magabiztoság. Ezért a zsidóság ősi szabályrendszere Dsida tolmácsolásában céltotán eltérő értelmet nyer. A „*Tízparancsolat*” című költemény ugyanis tulajdonképpen nem az Istenről beszél, hanem a vívódó, kételkedő, önmagával örökös harcban álló egyénről, akit saját, belső küzdelme vihet közelebb a Tökéletességhez. Középpontjában egy *emberarcú Lény az önismeretre, az önmegvalósításra, a teljesség felé haladásra szólítja fel követőt*. „Legyél egészen Önmagad, tedd, amit kell, légy hű magadhoz!” – zeng a nyolcadik parancsolat szózata.

Dsida Jenő ennek ellenére sem kapaszkodott fogalm-körömmel a mulandó földi létbe. Bár életművét helyenként rettegés szövi át, kétségbeesett felkiáltások tarkítják, azért va-

lójában mégis el tudta fogadni a megváltoztathatatlan, meg tudott békülni a létezés-elmulás örök törvényével. Halandó ember talán nem is búcsúzhatott volna teljesebb, a Lényeg-et jobban megragadó üzenettel:

„Orrodba édes illatot gyűjts
szívedbe békét és mosolygást
szemedbe fényt, hogy az utolsó
napon is tudj örülni folyvást.
S ekképpen szólj csak és ne mondj mást:
Köszönöm, hogy tápláltságok
hús, alma, búza, lencse, borsó!

Amint jó volt hozzám a bölcső,
tudom, hogy jó lesz a koporsó.
Ki most lefekszik nem kívánta,
hogy földje legyen, háza, ökre,
de amit látott, gyönyörű volt,
és véle marad mindörökre
És övé marad mindörökre!”

(*Tízparancsolat*)

Péteri Annamária

Somkuti Gabriella: Szembefordulva

Mayer Nyomda és Könyvkiadó, Budapest, 1998.

A lírát olyannyira az ifjúság műfajának véljük, hogy meglepődünk *késői másod-* (vagy hosszasan gyűjtött és titkolt első) *virágzásán*. Valaki, akit tudós könyvtárosnak, könyvtár-és művelődéstörténésznek ismertünk egyszer csak költőként lép eléink, teljes fegyverzetben, bölcs élet- és emberismerettel, mély érzésekkel, fátyolfinom árnyalatokkal és formatökéllyel.

Somkuti Gabriella ilyen, évtizedeken át „versben bujdosó” költő volt, de most ledobja a fátylat, megszólal nyíltan végre, mint az idősk tanúja, hogy akik hallgatják, érezzék, igen, mindezt ők is átélték, de ennyire szépen, tömören elmondani nem tudják. Szavai mögött világok nyílnak meg; s maga a szó gyakori féltése, siratása is óva int: vigyázzunk a szavakra, hiszen korunk hazugságai közepett annyiszor vesztették jelentésüket, értelmüket, szépségükről, zenéjükéről mai „posztmodern” használatukban már nem is szólva.

„Állj félre gondolat,
nem kellesz már a versnek
kiüresítve kúszik a líra
égnek támasztott lajtorján
s elhullajtott szavaiért
le sem hajolnak az emberek.”

(*Mai költészet*)

Somkuti ahhoz a nemzedékhez tartozik, amely az évszázad kegyetlenségét talán legjobban megszenvedte; azokhoz az értelmisé-

giekhez, akik erejüket megfeszítve viselték el történelem és társadalom próbatételeit.

„Álmainkat lefokozva
Ábécét hint a kezünk,
s parazson járva kiáltjuk,
hogy lábunk nyoma is eladó.”

(*Századvégi értelmiség*)

Személyes sorsa, szeretteinek elvesztése mély és csendes bánattal tölti el költészetét.

„Emlékek malma, életem
Öröld, öröld a szörnyű éveket,
mert élni sem velük, sem nélkülük
nem lehet.”

(*Curriculum vitae*)

Ám ebből a lírából mégsem hiányzik a humor, a keserű, de mégis szelíd irónia:

„Mozart úr egy hangjegyre könyököl
a nyelvét ölti századunkra
zajjá vált zenénket egy dobozba zárja
s a violinkulcsot kétszer ráfordítja.”

(*Zenekritika*)

Egyéni, mégis sokak által hasonlóan átélt, megszenvedett élete Istenhez hanyatló hitével szól a Pogány Miatyánkban, vagy az Orgonahangversenyben, mondván Istenről:

„aki szívünkben ágyat vetve
a félelmet elaltatja bennünk,
s aki emberi arccal egy mosolyt üzenve
halkan kopogva bebocsátást kérne
megállva végre ajtónk előtt.”

Bozóky Éva

Tóbiás Áron: A magyarok vére

Rómában, a Kapitóliumi Múzeumban van egy hatalmas terem. Végeláthatatlan polcain márvány mellszobrok sorakoznak. Jó – bár ismeretlen – művészek alkothatták őket, mert a határozott karakter-jegyeket viselő arcok némaságukban is felelnek tűnődő kérdésünkre: – *kik vagytok ti*, kétezer év előtti, császárkori emberek? Kik vagytok, milyenek vagytok, és mely sors adatott néktek?!

Ez a végtelennek látszó bolyongás az arcok mások csarnokában jutott eszembe Tóbiás Áron könyvét olvasva. Ha utódaink egyszer majd megkérdik: kik voltatok ti, 20. századbeli magyarok, miként tudtátok elviselni a kort, amelyben születtetek? – válaszul kézbevehetik ezt a csaknem 700 nagyalakú oldalt számláló kötetet: Íme, a kor magyarjai itthon, a szomszédos országokban és szerte a világban.

Tóbiás Áron *200 írást* összegyűjtő, enciklopédiának is mondható köteté 40 esztendő eseményeit is rögzíti, ám maga a rögzítés az utóbbi 10 évben történt, hiszen *1957-től* kezdve irodalomtörténeti területre száműzetett ez a vérbeli újságíró, akit alkat és tehetség eredendően arra szánt, hogy tollal és mikrofonnal örökítse meg mindazt, amit lát, vagy aminek látása végett fáradhatatlanul indul távoli, porlepte utakra, mint valami újkori Tinódi Lantos Sebestyén. (Irodalomtörténeti munkája is fölöttébb eredményes volt, hiszen újságírói erényei ott is érvényesültek: századunk magyar és külföldi nagy íróiról tudott érdekesen – tehát tanító erővel – szólni, tőlük gyűjteményes műveket – leveleket, vallomásokot, bibliográfiákat – közzétenni.)

A jelen kötetnek kissé vérfagyasztó címe az ismert francia író, Albert Camus-t idézi: „A legázolt, bilincsbe vert Magyarország többet tett a szabadságért és az igazságért, mint bármely nép a világon az elmúlt húsz esztendőben” – írja a francia író 1958-ban, *A magyarok vére* című írásában. Ugyanakkor kapott

Nobel-díjának nagy részét is a bebörtönzött magyar pályatársak támogatására fordítja.

A kötet első, mintegy félszáz cikket felölelő fejezete az 1956-os forradalommal és az azt követő évek korrajzával foglalkozik, a megtorlás vértanúival és túlélőivel, az egymáshoz csak szenvedésben hasonló, de sokféle emberi sorssal. Aztán mintha felmenne egy függöny, kitérül a világ, s amint a Dsida Jenő vers mondja: „Magyarok Afrikában, Ázsiában, Párizsban vagy Amerikában, üljetek mellém!” – *megszólalnak a szétszóródás magyarjai*, akár Trianon, akár a maguk végzete ragadta távolba őket. Akad köztük börtönviselt püspök; templomépitő, gyülekezetét nyelvében is megőrző lelkész; művész, költő, orvos, mérnök, mindenféle szakember, egy nép aranykincse. Mind egyikük becsületet szerzett a magyar névnek a nagyvilágban, és őriző pásztorja volt népének a közeli szomszédságban. Végül hazaérkezünk: az itthoni „hódoltságban” maradtak közül számol be életéről még több mint félszáz jeles emberünk.

Tóbiás Áron nagyszabású korrajzának – pontosabban: a korszak tükröződésének az egyén életében – a Magyar Enciklopédia címet is adhatnánk. Ez az enciklopédia nem törekszik teljességre – nem is teheti –; az írások műfaja és terjedelme nem ad lehetőséget nagyobb elmélyedésre (sokakról szeretnénk még többet tudni), de *amit ad, az tenger-sok tudással gyarapítja a jelenkor történelmét illető ismereteinket*; erősíti olvasóiban a nemzeti összetartozás érzését, és hála az író szép stílusának, gazdag irodalmi műveltségének, nem utolsósorban gyönyörködtet is. Mert olvasmányainkból csak az válik élménnyé, csak az marad meg bennünk, amit gyönyörűséggel olvashatunk.

Bozóky Éva

Gyermekáldozat

Részlet Bodrog Miklós Anyagyógyászat című könyvéből. Kairosz és Szent Gellért Kiadó, Budapest 1998. 96 oldal, 480,- Ft.

Ha nem kezdettől fogva igyekezett a szülő a gyerekét *az életnek nevelni* (s nem önmagá-

nak), majd nem vetett éretten számot a köledő öregkorral, akkor „esik meg a legkönnyebben, hogy már nem képes felnőtt gyerekeit elereszteni önálló, szabad életútjukra, mert még szüksége van rájuk, bármily tetszetősen magyarázza is önmagának ezt a fogva-

tartást anyai szeretettel és aggódással” – írja *Fritz Riemann*, a kiváló pszichoanalitikus *Az öregedés művészete* című könyvében. Érdekes, hogy mondata vége felé derül ki: melyik szülőre gondol elsősorban – nyilván tapasztalati alapon. Az anyai lelki hatalom – mint már utaltunk rá – általában sokkal nagyobb az apainál. Ezt figyelemre méltóan tükrözi például a több ezer éves sumer-akkád mítosz, amelyben „az Ős-kezdet, minden dolgok teremője-atyja” az Apszu nevet viselte, ami a tenger édesvíz részét jelenti (ahol a Tigris és az Eufrátesz a Persza öblébe ömlik), Tiámat ősanayaistennő viszont a beláthatatlanul nagyobb sósvízű tengert képviselte. Amikor aztán később a harmadik nemzedék ifjú istenei fellázadtak az „öregék” ellen, akkor Apszut rövid úton semlegesítették, az iszonytató hatalmú Tiámat elől azonban rémülten meghátráltak. S nem valami hasonló történik Shakespeare *Coriolanus* és Füst Milán *Boldogtalanok* című drámájában? – hogy csak kettőt említsünk a párhuzamból. Mindehhez képest apróság, hogy anyák napja van, de apák napja nincs. Tényleg érthető. Ilyenek az erőviszonyok. Ezért foglalkozunk problematikáknak túlnyomórészt ezzel az oldalával. Ez persze nem zárja ki a szülői „koalíciót”:

Apa s anya egymástól mindinkább megvont szeretetük zuhatagát is egyetlen gyerekkükre, lányukra irányították, versengve kegyeiért: melyiküket szereti jobban. Ezzel az ifjú hölgy egyetemista korában már végképp torkig volt, s el akart költözni a túlfűtött érzelmi üvegházból. Erre szülei együttes öngyilkossággal fenyegetőztek, lányuk válasza viszont egy fölé szokatlan, sírásos dühroham volt: „Képmutatók, mit zsaroltok? Ha miattatok majd én ölöm meg magamat, az nem szó lesz, hanem tény!” De még ezután is csak nagy nehezen alakult ki valami tűrhető viszony az albérletbe költözött fiatal *felnőt*t és szülei között. Másik esetben egy húsz év körüli fiatal emberről igyekeztek leválasztani minden „veszélyes” lányt a szülei. Erre a fiú – nagy és komoly szerelembe esvén – megszéjelt menasszonyjelöltjével, hogy a legnagyobb titokban mindketten útlevelet kérnek, disszidálnak, s kint összeházasodnak. Úgy is lett (még a hetvenes években). „Otthon halálra szekiroztak volna” – mondta az ifjú.

Régebbi(?) modell: az özvegynek sikerült minden udvarló- és kérőjelölttől megvédeni a lányát – önmagának. E szimbiózisnak az anya kilencven éves korában bekövetkezett halála vetett véget. Hetven éves lánya feltűnően sokáig és „nagyon” gyászolta, holott – mint ismerőik mondták – rengeteget veszekedtek.

Átlátszó színjáték? Inkább a szerelemtől és házasságtól megfosztott lányban óhatatlanul fel-felbukkanó s aggályosan *tudattalan*ná fojtott „csak halna már meg” gondolatok okoztak mind nagyobb feszültséget, miközben kemény, harcoss anyja szívós önáltatással uralkodott rajta, s meg volt botránkozva, hogy a lánya milyen „hálátlan”. (A szülők tiszteletét előíró parancsolat nem kritikátlanúságra kötelez, visszaélésre pedig végképp nem jogosít fel.) Tévedés ne essék: *nem* arról van itt szó, hogy a maga lábára álló új nemzedék szakítson minden tisztes hagyománnyal, és a földvízzel együtt nyugodtan öntse ki a szüleit is. *Emberséges középút* szükségeltetik, mely a normális önzetlenséget elsősorban önmagától kívánja meg, s így a szülői szeretetet nem befektetésnek szánja, melynek hozamát aztán tetszése szerint behajthatja nagykorú gyerekein, akiknél „elfelejtette” elvágni a lelki köldökzsinórt. Az ilyen anya nem ritkán kezdetűl fogva „overprotectív” (= túlvédő): a fölösleges, sőt káros túlzásai árulhatnak el, hiszen ott is kíméli a gyerekét, ahol annak edződnie kellene, agyondícséri-kényeztetni, amivel beképzelt, igényeskedő álkiválósággá neveli: „mindent megad” neki – és a viláért sem venné észre, hogy csodálatos önfeláldozásának színes szövedéke megannyi pókfonál, amellyel elodázhatatlanul magához igyekszik kötni. Ilyen szempontból a *magasztalásra éhes „tökéletes” anyák* a leggyanúsabbak. Persze rideg szigorral, parancsuralmi neveléssel is lehet pszichikailag bilincsbe verni a gyereket, netalan élethossziglani hatással: aggályos engedelmekedővé vagy örök lázadóvá nyomoríthatják. Az ösztönös-ravaszs *„tűlszeretés”* nehezebben leplezhető le, hiszen meghatóan dekorálhatják, s lelkiismerettel-vallással is alátámaszthatják – csak éppen visszaélve ezekkel.

„*Úgy viselkedünk, – írja Riemann – hogy gyerekeinknek lelkifurdalásuk támadjon, ha magunkra hagynak, kimutatjuk összetörtségünket, kétségbeesésünket, talán még meg is betegszünk, hogy magunkhoz láncoljuk őket, kikényszerítsük gondoskodásukat, és így demonstráljuk, hogy mennyire nem lehet minket egyedül hagyni. Az ilyen családi talajból tragédiák nőnek ki. A szülői „szeretet” oltárán így sokszor mutatnak be gyermekáldozatot.*” Mint minden archetípusnak, az anya-ősképek is *két arca* van: a tápláló, illetve az elnyelő vagy szörnyű ősalak. Utóbbinak felelnek meg a legkülönbözőbb mitológiákban a félelmetes istennőalakok, boszorkányfélek és hasonlók. Amint minden férfiban adva vannak jó és rossz lehetőségek, minden nőben is ugyanez

a kettősség adott. Aki épp erre nem ügyel odaadón, az sokkal könnyebben belecsúszik a tetszetősen palástolható, sőt kozmetikázható érzelmi zsarolásba. Jancsi és Juliska sokatmondó történetében is rendkívül jóságosnak reklámozza magát a gyerekfaló banya a mézeskalács-kunyhóval, s eteti is őket rendszeren – elfogyasztásra. Úgy szeretlek, hogy megeszlek! S ez bizony a pók szerelme... Mellesleg: az álomszimbolikában a pók igen gyakran utal valami behálózó nőre/anyára, aki különösen utóbbi minőségben felháborodottan tiltakozna e „rágalom” ellen, nem óhajtván rádöbenni titkos indulatára.

Lehet, hogy a férj indítja el a lavinát azzal, hogy a feleségét inkább csak amolyan oldal-kocsinak nézi, melyet egy jobb motoros bármikor leakaszthat. Az is lehet persze, hogy valami efféle a feleség vált ki élete párjából, mondjuk, azzal, hogy a házasságtól mindenekelőtt dédelgetést meg ajnározást vár, mégpedig végeláthatatlanul, vagy meg-megújuló veszekedésekkel akarja kikényszeríteni, hogy őt jobban szeressék stb. Ha így, ha másképp, a férfi belebújik, teszzen azt, a munkájába, neje pedig a gyerek(ek)be. Igen nagy ilyenkor a kíséret arra, hogy egy kisfiút úgyszólván férjhelyettesít „szeressen” az anyuka. A legkülönbözőbb egyedi színekben jelenhet meg ez a szerencsétlen kompenzáció, amelynek *legbiztosabb kárvallottja az elbűvölt gyerek* – teljesen korhatár nélkül. Segíteni akkor lehet, bár nem könnyen, ha az érintettek valamelyike ráébred, hogy valahol valami végképp nincs rendben, és szakemberhez fordul. *Fischle* így írja le egy huszonhárom éves fiatalember terápiájának kezdetét:

Egy friss álmát mondja el nyitányként. „Függőágyban fekvé azt állapítom meg, hogy az *pókháló*.” Ez érdekes. Fesse meg legközelebbre ezt az álmot! (Persze elmondhatja vele panaszát, s életének főbb állomásait, természetesen jelen helyzetének vázolásával.) „Festményén” a függőágy mellett egy óriási pók látható, mögötte egy sötét nőalakkal. Ezt fenyegetőnek érzi. Megjegyzi: „Ez az anyám.” Mindezt nem a fiatalember találta ki, hanem lelkének terméke, az álom adta afféle helyzetképként. Analízisben az álomtermés eleje egyszerűbb szimbolikájú szokott lenni, s ez az iniciálészert kezdőálom is könnyen érthető. *Agyonkímélő anyja* továbbra is kényelmes, ringatózásra is alkalmas „nyugovást” biztosít neki – de ez pókháló! A *függőágy*nak pedig már a puzta neve célozhat arra, hogy függő-

viszony pókhálózza az anyukájához. A szakember ismeri ennek veszedelmét: „Az anyai elkényeztetés éppúgy kerékkötője lehet a fejlődésnek, mint az éhezés és az elhanyagoltság együttvéve.” Hogy ezt a pókot sem könnyű rábírnai foglalkozásának megváltoztatására, azt más valaki álma mutatja:

„Egy fekete pók van a lakásomban. El akarom távolítani, de egyre kisebbé zsugorodik. Poharat borítok rá, papírlapot alá, úgy viszem ki a szabadba. De ahogy visszaérek, máris teljes nagyságban ott mozog a szobámban a madárpók.” Ennek az álomnak a „gazdája”, fiatal nő, már évek óta kézzel-lábbal igyekszik függetlenül anyjától, aki azonban fifikától anyagi áldozatokig *mindent belead* lánya további birtoklásába. Talán az ilyen „poszszesszív” anyák, akik minden áron a markukban akarják tartani áldozataikat, a legelvakultabbak.

Egy erősen hiszteroid úriasszony tragikus arcjátékkal és gesztikulálással papjának panaszkodik huszonéves fiára, s elér a szörnyűségek csúcára: „És elvett nekem egy ateista dögöt!” Csakhogy a lelkész gyanút fog a túl drámai jelenet meg a „nekem” szó miatt, s arra gondol: „Ha egy ilyen farizeus jelenti a fiúnak a vallást, akkor nem csoda, hogy egy vallástalant választ párjaul. Ez a nő azért dühös, mert kiszabadult a karmai közül a fia.” Egy másik lelképászturnak pedig átszellemülten számol be valaki imameghallgatási tapasztalatáról: „A Jóisten elvette a menyemet, és én visszakaptam a fiamat!” *M. L. von Franz* – a „Női mesealakok” szerzője, szempontunkból is ajánljuk művét – egy idős falusi nénire emlékezik vissza, aki fiatalon vízbe fúlt fia fényképeit mutogatta könnyes szemmel, s áhítattal hozzáfűzte: „Így még mindig inkább az enyém, mint ha egy idegen nő vitte volna el tőlem.” *C. G. Jung* pedig *Emlékeiben* egy reménytelennek látszó alkoholos neurózisról számol be. Gazdag és sikeres anyjának jól fizetett alkalmazottja volt a páciens, de hiába az anyagi jólét: „okos, ámde ördögien hatalomvágyó zsarnok” anyjának aranyketrecéből nem akaródzott neki kiszállni. Csakhogy így a mamájának lefizetett függeléke volt, nem önálló férfi, s ennek sejtését csak mámorral tudta elhessegetni. Ám miután szaksegítségel megszabadult, ragyogó pályát futott be.

Bodrog Miklós

Egy önéletrajz a 20. századból

*Bozóky Éva: Zord idők nyomában
Pro Pannonia Kiadói Alapítvány, 1998.*

Mintha varázserő áradna e könyvből: úgy beéleltem magamat az olvasásba, hogy utána pár percig azon gondolkodtam, hol is vagyok. Nehéz felocsúdni, mert az olvasása magával ragadó, szinte kiemel térből és időből.

Az emlékiratról a híres nagy szárdregények jutnak eszembe: Martin du Garde, Galsworthy, Proust, Thomas Mann: a Buddenbrooks könyve. Talán mindezeknél izgalmasabb. A 20. században Magyarországon élni – akármelyikünknek sem nyárspolgári lét. De ami ebben a könyvben van, az rendkívüli sors.

Pedig úgy indul mintha mese következne: „Egy kislány jön a parttalan időben. Mindent jól megnéz maga körül, mintha be kellene számolnia valakinek a látottakról, megmegáll, elámul, gondolkodik, aztán megy tovább, mígcsak el nem tűnik a ködben.”

Végigfut az apai ágon. Az elődök közt egy Márián akad meg a szemem. Koldusszegény, gyönyörű nő. De ki venné el? A gimnázium egyik legkiválóbb tanára. Az anyai ág erdélyi gyökerekre megy vissza. A nagyapa szolgálódiákként tanul a nagyenyedi kollégiumban. Zenetanár lett belőle, meg pap és gyümölcskertész.

A családok sok százból szövődnek – írja a szerző. Gyermekkorát Budán töltötte, azután az egri évek következnek. Majd nagyanyja városa, Zalaegerszeg. „Búvárharang alatt, a tenger mélyén, ilyen volt Egerszeg a sokkal nyitottabb Eger után. Az egerszegi esztendőben vigasztaló jelenség volt Nagy Miklós evangélikus lelkész.” A zárdából hatan voltak lutheránus diákok. A lelkész kivette közülük Évát, a többi ötöt a segédlelkészre bízta. A magánórán megismertette vele Szókratészt, Platont, Arisztotelészt, Aquinói Tamást, Anzelmust és a többi keresztény filozófust.

Ezután Pápa következik, a polgárváros. Itt egy évfolyammal lejjebb jár Rab Zsuzsa. Vele Adyt tárgyalják naphosszat. Az evangélikus templomban Bácsi Sándor vasárnaponként az elhurcolt zsidókért imádkozik. Kítör a magyar-szovjet háború. A szovjet csapatok elől Nyugatra menekülnek. Salzburgban álltak meg. Az amerikai zónában, fogolytáborban helyezték el őket. Aztán a döntés, hazamenjen-e szüleivel vagy maradjon a szabad világban. Könnyhullatás közepette mondja: „A szüleimmal maradok. – Akármí vár is ránk.” Hajnalban megindult a szerelvény hazafelé.

Idehaza a rémület napjai következtek. Édesapját az oroszok elvitték. Szabadulása után az apát mély szomorúság kerítette hatalmába. „Talán mindenképp világosabban látta teljesen kilátástalan egyéni és nemzeti sorsunkat.” Idehaza népi kollégiumba kerül; mely hamarosan megszűnik. És megkezdődik újságírói pályája.

A 47-es nyár majdnem békebeli volt. Az életre szóló szerelem pillanatok alatt bekövetkezett. „Magával szeretnék táncolni” – lép hozzá az ismeretlen férfi. Éva bólint. Tánc közben hangzik el a párbeszéd: „Június óta várok magára – mondja. – Én is – nevéünk mind a ketten.” A vőlegény kommunista pártvezető. Éva apja ezredes, lánya „osztályidegen”. „Két riport között szaladtam el az anyakönyvvezetőhöz.” Donáth Ferenc meg két értekezlet között jött el. Éva egy riportja politikai vihart kavart. Erdélybe mentek nászútra. Kiderült, hogy ávos figyelte őket.

1949-ben biztos fedezékbe kerül. Szirmai István, a Rádió akkori elnöke Éva néhány írása alapján azonnal megtette a *Női szemmel* rovat vezetőjének. Úgy gondolta, hogy Móra Ferenc beleillik a műsorába. *Móra* nyomorgó szegényei ellen nem lehet kifogás. Bozóky „vakmerőségei” nem tűntek fel senkinek. Nyilván jól becsomagolta a cikket. Ellenben a férjét elviszik. Egymás után következnek letartóztatások. Érte is eljöttek. Aztán becsukódott mögötte a hatalmas vaskapu. A Fő utcai börtönben töltött három hónap után kitelepítés következett. Semmit nem tud férjéről, szüleiről. A gyermeke biztos helyen van egy ismerős néninél. Végre biztos hír: férjét 15 évi börtönbüntetésre ítélték. „Akkor életben van” – dobant meg a szíve. Látogatási engedélyt kap a Kozma utcai börtönbe. Fél óráig beszélgetnek.

Majd kítör az 56-os forradalom. Szovjet csapatok közelednek a főváros felé. A Jugoszláv követségre menekülnek. Onnan száműzetésbe viszik őket Romániába. Az autóbuszban ott van férje és kisfia. Snagov következik. Az önéletrajzban bizonyágtevő sorok következnek. „Valaki mégis tart. Mint az úszómester a tanítványát, rúdon. Mentőövet dob. Vagy mágnességgel vonz, mint a patkó a vasreszeléket. Vonz, mint a hold a tengert apálydagály változásakor. – Valaki úgy döntött, hogy Sztálin meghaljon. Azt akarta, hogy életben maradjak, én és a családom. Valaki örködik felettem, szeret engem, és őrzi azokat is, akiket szeretek.”

1957 ősze. Férjét sikerül kórházba vitetni. Pályakezadás újra. Az „ÉS”-ben megjelenő írásaira felfigyelnek. A Nők Lapja meghívja külső munkatársnak a laphoz. A pedagógiai rovat vezetője lesz. Ezután sorra megnyílnak előtte a lapok.

„Hamarosan egyházam is fölfedezett, és így az Evangélikus Élet kulturális rovatába szinte hétről hétre kért tőlem kéziratot Veöreös Imre, a nagyon művelt és szeretetreméltó rovatvezető, aki később az egyház induló folyóiratának, a Diakoniának is főszerkesztője lett, s ott is várták kézírataimat.” Megjelenik a férje könyve is: Demokratikus földreform Magyarországon 1945-47.

Boldog időszerzők következnek az életükben. Szigliten nyaralnak. És sikerül egy kis házat venni. Fölötte a vár, előtte szélesen elterülve, „nappal arany-, éjjel ezüsthidat hordozva a Balaton”. Amikor már félelem nélkül vehetett részt a teológia levelező tanfolyamán, úgy érezte, haladunk a szabadság felé vezető úton.

Az utolsó fejezet következik: „Elmenőben”. Sorra veszi családjá halottait az elmúlt évekre visszamenően. Férje betegsége javult. 1985-ben bekapcsolódott egy görögországi busztúrába. Nyugtalanul tette meg a csodaszép utat: aggódott férjéért. Mintha megérezte volna, hogy párja közben kórházba került. A következő év májusában a férjét a soproni szanatóriumba utalták be. Éva egy magánháza lakott, de minden időt együtt töltöttek. Ez lett az életük utolsó szép korszaka. Hazajövetelük után még egy hónap adatott. aztán eljött a morfiom korszaka. „Egy hirtelen felvillanó mosoly – búcsúzóban.”

Egy önéletrajz a 20. században? Helyesbíttem a címet. Egy rendkívüli életsors továbbtűnő századunkban. Nagyon szép regényírói stílusban elbeszélve. Ez a könyv Bozóky Évát, az esszé-, riport-, tanulmány szerzőt vérbeli íróvá avatta.

Veöreös Imre

Együtt hirdessük Jézus Krisztust!

Nyilatkozat az ökumenizmusról

1. A végéhez közeledő év és a küszöbönálló esztendő kerek évfordulói különös és kiemelkedő időszerűséget kölcsönöznek az egyházak és a keresztények egységéről, az ökumenikus mozgalomról szóló megnyilatkozásoknak és a velük kapcsolatos cselekedeteknek. Újra emlékeztetünk arra, hogy a hivatalossá vált modern ökumenikus mozgalom legfontosabb szervezete 50 évvel ezelőtt indult el útjára; az 1999-es esztendő Jézus Krisztus születése 2000. évfordulója előkészítésének kiváltképpen való ideje lesz; az magyar vonatkozás is, hogy már most készülünk a magyar államiság megünneplésének 1000. évfordulójára. *A most mindenkit érintő nagy kérdés így hangzik: hogyan lép át a kereszténység a harmadik évezred küszöbén? Levonja-e az elmúlt évszázadok és évszázad keserű és romboló eseményeinek, s előremutató mozzanatainak a tanulságait, vagy „az embert istenné emelő” vakságban becsukja szemét a kor valóságos követelményei előtt?*
2. Megállapítható, hogy a bibliai üzenet Jézus Krisztus anyaszentegyházát minden fájdalmas szakadás, véleménykülönség és feszültség ellenére is *összetartozónak* látja. Mindennél még erősebb ebben az időszakban, hogy a hétköznapiak beigazolóják gondolataink, szavaink és tetteink által az apostol Szentírásban kifejezett imádsága: „egy Lélekben, egy szívvel, együtt küzdve az evangélium hitéért kell megállnunk.” (Fil 1,27)
3. Úgy tűnik, hogy a keresztények és keresztény egyházak egységének kérdése a mi korunkban különös kihívást jelent és sajátos formákat ölt most, amikor a világot egyrészt a robbanásszerűen megnőtt mobilitási képesség, másrészt az ugyancsak megnőtt kommunikációs valóság jellemzi. Néhány órán belül el lehet érni minden, az ember által lakott és nem lakott helyet a földgolyón; sőt már kilépett az ember a világűrbe és kíváncsian kutatja, létezik-e élet más égitesteken is? Elengedhetetlen követelmény az emberek gyors érintkezése egymással és kapcsolatok létesítése. Ezek nélkül a keresztények egysége megvalósításának ügye is kérdéssé válnék, ami a

misszió számára jelentkező új kihívásokat gyengítené.

4. A kissé talán elnagyolt, de a megszokott felosztás szerint az „ökumenét”, „az egész földet” (Lk 2,1) három részre tagoljuk ebben a Nyilatkozatunkban:
 - a) A harmadik világban, a fejlődő országokban, amelyek az előző évszázadokban kiváltképpen a keresztény misszió területeinek számítottak a nagy, nem-keresztény vallások megújulásának vagyunk tanúi: muszlimok, buddhisták, hinduk, zsidók stb. túl akarnak lépni az emberi technológiát isteni szintre emelő akaraton: keresik és kutatják Istent, mert szükségük van rá! Ezek a vallások és mozgalmak a fejlődő világban különösen nagy kihívást öltenek. A nagy kérdés így hangzik: mi a keresztények válasza mindezek ismeretében? Elkerülhetetlennek tűnik a nagy világvallások képviselőivel folytatott párbeszéd, sőt az egységes cselekvés is az egész emberiséget érintő morális kérdésekben.
 - b) Az északi, fejlett ipari világban, a hagyományosan keresztény népek körében korunkban főleg két irányzat érvényesül. Egyrészt a szekularizáció, az elvilágiasodás hódít tért: egyre nagyobb számban fordulnak el az emberek vallástól és egyháztól. Másrészt a mobilitás és a kommunikáció következtében megjelentek a hagyományos keresztény területeken is a megújuló nem keresztény vallások és szekta jellegű mozgalmak képviselői. Főleg a fiatalok körében kiábrándultság és istenkeresés egyszerre tapasztalható.
 - c) A megbukott kommunista rendszer országai „átmeneti társadalmakban” élnek. Ezek mindenekelőtt fejlődni és modernizálódni, illetve „felzárkózni” akarnak. A vallás – a kereszténység – itt bizonyos fokig újra divatba jött, s vele együtt felerősödött a felekezetieskedés is. Ez természetes. A keresztény egyházak megújulása csak az adott hitvallásos egyházak keretei között és alapján történhet. E két jelenség nem zárja ki egymást, egészen addig, amíg a másikat nyitott módon szemléli, azaz az eltérő formájú kereszténységet nem támadja és tagadja, hanem megérteni akarja és kész vele együttműködni. Az apostol intése szerint „az egész test... egybeilleszkedve és összefogva, a különféle kapcsolatok segítségével, és minden egyes rész saját adottságának megfelelően működve gondoskodik önmaga növekedéséről, hogy épüljön szeretetben.” (Ef 4,16)

A felekezetieskedés irányzatának végső korláta, sőt bizonyos legitimitációja az, hogy a megújuló keresztény egyházakban érvényesüljön a nyitottság és a szeretet, képesek legyenek folyton emlékezni arra, hogy bennük nem az elzárkózás és a gyűlölködés kell, hogy éljen, hanem azt a felhívást kapták, hogy „aki szereti Istent, szeresse a testvérét is.” (1Jn 4,21)

5. Ilyen körülmények között az egyházak egységére, a közös missziói biztonyságtételre hívó mozgalom korunk követelménye. Ezt ismerte fel a legnagyobb keresztény egyház, a római katolikus a II. Vatikáni Zsinatban és fokozottabban azután, amikor korábbi évszázadok álláspontjait felülvizsgálva, egyre erősebben emeli fel szavát a kereszténység és a keresztény egyházak missziói egységéért, miután az egységtörekvést a protestánsok és az ortodoxok már hosszabb ideje zászlójukra írták.
6. A keresztényeknek nem szabad lemondania a valamennyiőjüket egyesítő Apostoli Hitvallásban oly gyakran megvallott hitünkéről: „hiszem az egyetemes keresztény anyaszentegyházat” és azokról a szentírási igazságokról, amelyekre ez a hitvallási tétel épül, nevezetesen az ígétről: „Egy a test, egy a Lélek, amint-hogy egy reménységre kaptatok elhívást is: egy az Úr, egy a hit, egy a kereszttség. Egy az Istene az Atyja mindenkinek; ő van mindenekfelett és mindenek által és mindenekben.” (Ef 4,4-6)
7. Napjainkban, a nagy évfordulókra emlékező korszakban különösen figyelni kell és engedelmesen fogadni az összefogásra szólító szavakat. Látnunk kell az „idők jeleit” (Mt 16,1-4) és meg kell ragadni a korszakokban, a korszakokban jelentkező lehetőségeket:
 - *Imádságban kell hordozni* felekezeti különbség nélkül az egész kereszténységnek az ökumenikus intézményeket;
 - *Szeretettel kell gondolnia* a saját felfogásától eltérő hitek megvallóira;
 - *Segíteni kell* a hivatalos, vagy a számszerűen növekvő nagyon sok nem hivatalos, a keresztények egy egységmozgalmát szolgáló intézményeket és kezdeményezéseket, mert ezt kívánja Jézus Krisztus örömműzenete korunknak megfelelő újszerű hirdetésének világméretű igénye.

Az Ökumenikus Tanulmányi Központ nyilatkozata. Budapest, 1998 ádventjén

A Protestáns Szabadegyetem konferenciája

Az Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem Akadémiai Napjait 1999. május 8-15. között *Torre Pellice* festői fekvésű olasz városkában – Torinótól 50 km-re délnyugatra – a olasz Valdens Egyház konferencia telepén tartja. A találkozó témája: *Hazatérés?* Nem egyének, családok hazatelepüléséről, hanem a magyar politikai emigráció hazatérésének lehetőségéről, értelméről, hasznáról lesz szó. Kérdés, van-e a rendszerváltás után még szerepe a politikai emigrációnak Nyugaton, vagy ha hazatér, hogyan fogadják, és mi lehet a feladata otthon? Szokás szerint nyugati és kárpát-medencei szakemberek előadásai, kerekasztal-beszélgetések, munkacsoportok dolgozzák fel a témát. Előadást tart többek között: *Borbándi Gyula* (München) és *Csorba László* (Róma) történész, *Bójtós László* (Cleveland, Ohio) építész, *Horváth Árpád* (Luzern-Pécs) filozófus, *Luka László* (Genf) orvos-pszichiáter, *Lókkös Antal* (Genf) és *Sipos Gyula* (Párizs) író, kritikus, *Vályi-Nagy Ágnes* (Basel) református lelkész, *Várjas Andrea* (Basel) és *T. Zsindely Katalin* (Budapest) pszichológus.

A május 9-i ökumenikus és az áldozócsütörtöki istentiszteleten, a reggeli áhítatokon *Vass György* (Innsbruck) római katolikus teológus, *Pátkai Róbert* (London) evangélikus

püspök, *Frenkl Róbert* (Budapest) evangélikus egyetemes felügyelő, *Orbókné Szent-Iványi Ilona* (Budapest) unitárius püspökhelyettes, *Szász Attila* (Nagyvárad) és *Vörös Éva* (Nagykereki) református lelkészek szolgálnak. Május 12-én a résztvevők Torinóba kirándulnak, ahol megtekintik a Museo del Risorgimento magyar termét, Kossuth („a turini remete”) szobrát, emléktábláját s a valdens templomot, ahová Kossuth járt. Május 13-án ünnepi esetén emlékeznek meg a Szabadegyetem 30 éves fennállásáról, *Balla Bálint* berlini szociológus, *Lászlóffy Aladár* kolozsvári író, költő, *Farkas Ibolya*, *Illyés Kinga* és *Lohinszky Loránd* marosvásárhelyi színművészek közreműködésével. *Lajkó Félix* hegedűművész (Szabadka), *Berecz András* mesemondó és a budapesti *Muzsikás Együttes* tagjainak fellépése s a fiatalok baráti estje *Kuti József* református lelkész (Szomód) vezetésével egészíti ki a kulturális programot. A heti lelkigondozó szolgálatot *Miklósi Vári Katalin* unitárius és *Varga Pál* református lelkészek látják el.

Érdeklődés, jelentkezés: *Petrovzski Pálné*, H-5700 Gyula, Észperantó tér 1., tel.: 06-66 / 463-425, fax: 06-66 / 463-367.

VISSZHANG

PILINSZKY ANDRÁS

Válasz

A Multi Level Marketing megítélése keresztény szemmel, belülről, árnyaltabban

Mint meglehetősen közletről érintett, kaptam a kezembe lelkészünktől a *Credo 1998. 1-2. számát*, és olvastam *Marossy Attila* állásfoglalását a Multi Level Marketingről. Ugyanebben a számban nagy örömmel olvastam a *Credo ars poeticáját*, amivel teljes mértékben tudok azonosulni.

Úgy gondolom, én is tisztában vagyok korlátaimmal.

Evangélikusnak kereszteltek meg 1955-ben. Szüleim úgy döntöttek, nem részesítenek kettős nevelésben (titokban vallásos, egyébként hivatalos, állami), majd felnőtt koromban, ha kellően érett leszek hozzá, eldönthetem én magam. 41 évesen tértem meg. Kereszténységem még alig múlt 2 éves, zsenge, növekvő.

Nem rendelkezem a bölcsek kövével a Multi Level Marketing területén sem. Okleveles gépészmérnökként végeztem, majd gazdasági mérnökként. Mint vezetési tanácsadó már jó tíz éve foglalkoztam üzleti tervek és vállalkozások hivatásszerű és gyakorlatorientált elemzésével, vizsgálatával, amikor 1991-ben én is kaptam egy MLM ajánlatot. Komolyan belenézttem és ma már egyik fő hivatásomnak tekintem, hogy az a konkrét üzleti lehetőség, ami a kezembe került, igazán áldott és építő legyen. Nem végeztem átfogó, tudományos kutatást a többi MLM lehetőségről. Sőt még a saját üzleti területemről is csak meglehetősen korlátozottan ítélem a saját tudásomat, annak ellenére, hogy már 7. éve tanulom, gyakorlom és kifejezetten eredményesnek számítok. Még nagyon sok tanulni- és megismerni valóm van erről az egyébként egyszerű, de éppen az emberi kapcsolatok elsődlegessége miatt egyáltalán nem könnyű üzletről.

Korlátaimból következően nem célom elbírálni *Marossy Attila* állításait. Személyes tapasztalataim közrebocsátásával inkább segíteni szeretném, hogy ki-ki maga megfelelően eligazodhasson ezen az egyik leginkább félreérthető területen. Érdekesnek találom a vallási félreértések lehámozása és az üzlettel kapcsolatos tisztánlátás kialakítása közötti párhuzamot.

„A vallás a nép ópiuma” – tanították nekem még az egyetemi katedráról is filozófia előadásokon. Történelmi tényekkel tudományosan alá is támasztották. Olvastam könyveket a Bibliáról, sőt a Bibliát is és zavarosnak találtam. Néztem a templomba járó emberek arcát, tekintetét, öltözetét és zömében fájdalommal, keserűeknek láttam. Kérdeztem vallásos rokonaimtól, és válaszaik (például: „Minden könyv, amit a Biblia óta írtak, a Sátán műve, hogy elterelje az emberek figyelmét a Biblia olvasásáról.”) taszítottak. Nagymértékben ösztönzött a további keresésben az egyik,

nálam sok-sok nagyságrenddel tapasztaltabb és sikeresebb MLM vezető magánbeszélgetésen elhangzott mondata az élet szerinte legfontosabb kérdéséről. Őt hitelesnek éreztem, mert tetszett vidám, szeretetteljes tekintete, az hogy idősebb korában is jó egészségnek örvend, a színpalak mögötti, elesett, privát megnyilvánulásainak őszinte emberszeretete, tisztelete családjá tagjaival, mind számára idegen érdeklődővel. A következőt mondta: szerinte az élet legfontosabb kérdése nem az, hogy milyen az autód, a házad, a vagyoned, a családi állapotod, a tudásod, a szabadságfokod stb. – az élet legfontosabb kérdése, hogy: „Jézus Krisztus, mint élő személy megismerésén keresztül közvetlen kapcsolatod legyen az Úrral”. Gyorsan leírtam magamnak és kerestem a választ a hogyanra. Végül az Úr kegyelme kapcsolatba hozott egy olyan református lelkész házaspárral, akik, mint vékony fénysugár a zavaros sötétségben vezettek élő hitre. Ezután ők kiléptek az Úr és én közöttem létrejött kapcsolatból és rám bízta, hogy találjak megfelelő gyülekezetet. Több gyülekezetet és vallási vonalat megvizsgáltunk a feleségemmel, és hatból négy esetben azt tapasztaltuk, hogy nem annyira az Úrhoz, inkább magukhoz akarnak közel vezetni. Nem annyira az Úrtól, inkább a tőlük való függést igyekeznek erősíteni.

Kedves Olvasó! A Multi Level Marketing területén való eligazodás hasonlóan rendkívül sok csapdát rejt magában. Talán segítheti ezek elkerülését, ha megosztom néhány pontban azokat az alapelveket, amelyek működését saját bőrömmön tapasztaltam és ezért, legalább is magam számára, iránymutatónak tartok:

1. Óvakodj az általánosítástól, rengeteget veszthetsz. (Például: óriási luxus a széles út látványossága, mozgalmassága és kiterjedt mérete miatt nem észlelni a keskeny utat.)
2. Mielőtt bárkitől információt fogadsz el, vizsgáld meg, az illető mennyire sikeres és hozzáértő az adott területen (gyümölcsseiről ismerszenek meg) és mi az ő indítéka, érdekeltsége a Te személyes ügyedet illetően.
3. Légy nyitott mindenki más iránt, de döntésed minden esetben a Te személyes felelősséged marad Isten és ember előtt.
4. Akivel tartasz, oda jutsz, ahová ő.
5. Két dolog különösen befolyásolja életed alakulását;
 - milyen könyveket olvasol,
 - milyen emberekkel veszed körül magad.
6. Ha azt az úrt, aminek a betöltésére bennünk egyedül az Úr hivatott, valami más dolog tölti be (vallásosság, termék, pénz stb.), abban nem az a valami más dolog a ludas.
7. Minden, ami teremtett és létezik a világon, érted van, rád vár, hogy elvedd és a javadat szolgálja, ha az Úr áldásával teszed.

Nos, néhány érték, melyek az MLM tevékenységekre általánosan nem, de arra a konkrét üzletágra, amit én közvetlenül, belülről és több éve ismerek, vonatkoznak:

- a vezetők vezetői olyan kiemelkedő egyéniséggé váltak, akiknek integritásuk van (azt mondják, amit legmélyen, belül igazán hisznek és gondolnak, és tetteik is teljes összhangban vannak szavaikkal),
- hisznek abban, hogy az igazán jó üzletember hosszú távon gondolkodik, és a következő vezérőlv szerint dolgozik; vagy én is nyerek és Te is nyersz, vagy nincs üzlet,
- az üzletet nem keverik össze a vallással, mindegyiket a maga helyén kezelik,
- nem a „többet, vagy mást fogyasszon” üzenetet közvetítik, hanem a környezetkímélőbb és gazdaságosabb fogyasztási szokásokat,
- nem a termékeket hangsúlyozzák, hanem a hagyományos kereskedelemmel versenyképes, hatékony elosztási hálózat felépítését, amely elsősorban önfogyasz-

tők szabad elhatározáson alapuló kapcsolódására és egyenrangú együttműködésére épül (például: bárki számára bármilyen jövedelmi és hierarchiabeli szint nyitott a kapcsolódási pontjától függetlenül, sem az üzleti rendszer, sem más személyek nem korlátozhatják, sőt jól felfogott érdekük segíteni),

- sorsdöntőnek tartják, hogy a prioritások megfelelőek legyenek; az Úrral való jó kapcsolat (általánosabban személyes méltóságunk és integritásunk biztosítása) fontosabb, mint a házastárssal való jó kapcsolat; a házastárssal való jó kapcsolat előrébb való, mint a gyermekkel való jó kapcsolat; a családi kapcsolat messze fontosabb, mint az üzleti kapcsolat, ...inkább az üzletet használjuk az emberek építésére, mint az embereket az üzlet építésére,
- személyesen fontosnak tartják maguk számára a lelki szegénység megőrzését (függőség, rászorultság az Úr segítségére) és ezen az alapon segítenek magukon és tanítanak másokat is segíteni magukon az anyagi szegénységtől (függőség, kiszolgáltatottság, korlátozottság) való megszabadulásért és ilyen értelemben a szabadságért.

Még egy személyes tapasztalatom: ifjú koromban kiemelkedően jó voltam a bírálatban, szenvedélyesen kerestem a rossz leleplezésének lehetőségeit, és éltem is velük. Kényelmes volt és fontosnak érezhettem magamat. De szinte semmit nem használt. Ha a széles utat veszem górcső alá, elemzem, cizellálok a keskeny út megmutatása nélkül, csak azt érem el, hogy sokan félelmükben megbénulnak. Inkább nem indulnak, nem mennek semmire, egy helyben várnak, sőt néhányan fásult cinizmussal, vagy beletörődéssel elindulnak arra, amire olyan szenvedélyesen ráirányítottam a figyelmüket, még ha tagadó felkiáltó jellel is (például: ne gondoldj a sárga citromra – mire gondoltál). Ma már inkább a kevésbé kényelmes és gyakran messze nem olyan frappáns, látványos és gyors megoldást választom: a jóval helyettesíteni a rosszat. Ez kihívás.

Összefoglalás

A Multi Level Marketing egy mindenképpen figyelemreméltó szabadvállalkozási lehetőség. Szabad rá igent, és szabad rá nemet mondani. Az MLM önmagában nem minősíti az embereket, az emberek minősítik az MLM-et. Hasonlóan más eszközök-höz (például: kés, hegedű stb.) segíthet vagy bánthat attól függően, hogy ki és milyen szándékkal veszi a kezébe és mennyire figyel a használat szabályaira, hajlandó-e a megfelelő emberektől eleget tanulni és hozzá eleget gyakorolni.

Corrigenda

Előző számunkban hiányzó képaláírások:

24. l: Diósy Antal képe Madáchról, 25. l: Madách Imre festményei

Contents

Editorial: Stick up! Money or/and life?

Meditation

Tamás Fabiny: Hymn on love – a modern interpretation of 1Cor 13

John Vikström: The fourth basket

Life

Edit Kézdy: Life – what is it?

Zoltán Nagy: When our brain functions...

János Pásztor: The wise understand (The meaning of Life)

Something out of our past

Gábor Gyapay: 1848/49 conclusions of a jubilee year in European context

Salamon Kamp: Et resurrexit

László Keveházi: Lutheran pastors as pioneers of the Hungarian Press

László Terray: In memoriam † Vilmos Vajta

László Benczúr: That's what I shouldered...

Lóránd Boleratzky: Lutheran Academy of Law ceased to exist 50 years ago

The Living Church Today

Dr. and Mrs Szabó: We intend to be together (Report of the 8th Assembly of the WCC)

Kari Kopperi: Golden rule

János Szeverényi: Where is your brother Abel?

Ferenc Koháry: Love is not irritable and never ends...

János Krähling: An elaboration of/on Lutheran art of churchbuildings

Károly Bácskay: A church erected on the mount

Gábor Trajtler: Service of the organ in our liturgy

Tibor Fabiny: Blind parents – seeing children (Eye as a metaphore in Shakespeare's tragedies)

Successors of Loyola and Luther in Dialogue (Interview with Father Ferenc Szabó SJ)

Gyula Nagy: Lutheran theology and church life facing the 21st century

Archbishop John Vikström goes to retirement

Károly Hafenscher: Science of crisis and Christian future-vision

Death and Everlasting Life

Judit Fenákel: Two short stories on mortality

Samim Kocagöz: A Buffalo dies

László Nagy: A funeral song on a horseherd

Iván Balicza: I believe in the resurrection of the body

Spectator

Zsuzsa Albert: Dance in the hell with deers

Enikő D. Zámbo: Christianity disunited

László Benczúr: Harmony of rails

Annamária Péteri: Essay on poets confession (J. Dsida)

Éva Bozóky: To sail near in the wind

Miklós Bodrog: Offering children

Imre Vöörös: Lifestory in severe days

Éva Bozóky: Hungarian loss of blood (Áron Tóbiás)

Statement of the Ecumenical Study Center
Conference of the Protestant Free-University

Echo

András Pilinszky: Answer

Corrigenda

Inhalt

Károly Hafenschner: Geld oder Leben! (Vorwort des Redakteurs)

Meditation

Tamás Fabiny: Das Hohelied der Liebe in heutiger Wiedergabe

John Vikström: Der vierte Korb

Leben

Edit Kézdy: Leben – was ist das?

Zoltán Nagy: Unser Gehirn fungiert... aber wie?

János Pásztor: Nur die Weise verstehen und begreifen

Aus unserer Vergangenheit

Gábor Gyapay: Die ungarische Revolution und der Freiheitskampf von 1848-49 in Europa

Salamon Kamp: Et resurrexit

László Keveházi: Evangelische Pastoren in der Anfangszeit der ungarischen Journalistik

László Terray: Erinnerung an Vilmos Vajta

László Benczúr: Ich habe es übernommen/verantwortet/gewagt

Lóránd Boleratzky: Vor 50 Jahren wurde die evangelische Rechtsakademie in Miskolc geschlossen

Die lebende Kirche heute

Marianna Szabóné Mátrai – Lajos Szabó: Wir wollen zusammenbleiben Über die VIII. Vollversammlung des ÖRK

Kari Kopperi: Die goldene Regel

János Szeverényi: Wo ist dein Bruder Abel?

Ferenc Koháry: Die Liebe ist nicht taktlos, sie hört niemals auf

János Krähling: Die Aufarbeitung der evangelischen Kirchenkunst in Ungarn

Károly Bácskay: Die auf dem Berg entstehende Kirche

Gábor Trajtler: Der liturgische Dienst der Orgel

Tibor Fabiny: Erblindete Eltern – sehende Kinder

Das Auge als Metapher in den Tragödien Shakespeares

Gespräch der geistigen Nachkommen Loyolas und Luthers (Interview mit Jesuitenpater Ferenc Szabó)

Gyula Nagy: John Vikström

Károly Hafenschner: Kriseologie und christliches Zukunftsbild

Tod und ewiges Leben

Judit Fenákel: Novellen

Samim Kocagöz: Der Tod des Büffels

László Nagy: Klagegedicht über ein Fohlen

Iván Balicza: Ich glaube an die Auferstehung der Toten

Kultureller Beobachter

Zsuzsa Albert: Hollentanz mit Hirschen (István Jánosy 80 Jahre)

Enikő D. Zámbo: Mit sich selbst entzweites Christentum

László Benczúr: Die Gleise klingen in ihm zusammen

Annamária Péteri: „Und bleibt auf ewig sein“

Éva Bozóky: Sich dagegen wehrend (über Gabriella Somkuti)

Miklós Bodrog: Kinderopfer

Imre Vőreös: Auf den Spuren harter Zeiten (über Éva Bozóky)

Éva Bozóky: Blut der Ungarn (über Áron Tóbiás)

Erklärung des Ökumenischen Studienzentrums

Konferenz der Protestantischen Volkshochschule

Echo

András Pilinszky: Antwort

Corrigenda

